

Brejning sogn 1726-1793.

De hundrede år imellem 1700 og 1800 er blevet kaldt "Stavnsbåndets Århundrede" p. g. af det stavnsbånd, der blev pålagt den mandlige del af bondebefolkningen fra 1733 til 1788. Men i stavnsbånds tiden skete der mange flere betydningsfulde ting, som det ses af følgende oversigt:

1726: Christian Sigfred Eenholm fra Ribe køber Brejninggaard.

1729: Hele Brejning sogn hører nu under Brejninggaard.

1733: Stavnsbåndet indføres.

1736: Konfirmationen indføres.

1739: Skolelov for landsbyskoler.

1768: Privat brændevinsbrænding forbydes.

1769: Hoveriet bestemmes i Hoverireglementer.

1769: Første folketælling i Danmark.

1787: Anden folketælling.

1788: Stavnsbåndet ophæves.

1791: Hoveriforeninger.

1794: Brejninggaards fæstegods udbydes til selveje.

Man kan på sin vis godt sige, at i løbet af dette århundrede dukkede det enkelte individ mere og mere frem af massen og fik ikke bare pligter, men også rettigheder, selvlegelig mest pligter endnu med rettighederne spirende op imellem. Jeg skal nu prøve at flette Brejning sogn med ind i alle disse begivenheder.

Som det fremgår af oversigten, er der to årstal - 1729 og 1794 - som ikke har haft betydning uden for Brejning sogn, men så meget større betydning for sognet, og det er imellem disse to år jeg vil prøve at fortælle om Brejning sogn i Stavnsbånds perioden.

Først skal vi kaste et tilbageblik til 1661. Da var ejeren af Brejninggaard, Peder Lange, og hans kone døde og hans to børn, Jørgen og Ane, overtog boet og vedgik arv og gæld. Det viste sig at være en uklog disposition, for Peder Lange havde kautioneret for flere af sine standsfæller, så når de ikke kunne klare forpligtelserne, gik man til kautionisten, og var kautionisten død, gik man videre til

arvingerne. Ane Lange sad på Overgård i Nr. Omme, det meste af hendes bøndergods blev pantet, men Jø Lange, der havde arvet Brejninggaard og bøndergods i 12 sogne, havde åbenbart ikke i sinde at give så let op. Han prøvede at redde skindet ved en form for gældssanering eller måske mere en værdisanering, idet han skødede alle sine værdier og herunder Brejninggaard til sin forlovede, Dorthe Galde, og så beholdt han selv gælden. At denne disposition ikke vakte udelt glæde blandt hans kreditorer, er vel forståeligt, det kom til en retssag, og det endte med at Brejninggaard kom på tvangsauktion. En del af bøndergodset forblev under Brejninggaard, mens resten blev overladt til kreditorerne, og i løbet af de næste 65 år opkøbte så de forskellige ejere af Brejninggaard de manglende gårde, dels for at få en komplet sædegård, d.v.s. et gods med 200 tønder hartkorn bøndergods inden for 2 mil fra godset, hvorved godsejeren opnåede skattefrihed, dels for at eje alt bøndergodset i Brejning sogn, hvorved godset blev et såkaldt ”enemærke”, et godt der i sit eget sogn ikke var generet af andre godsejere eller deres fæstebønder. Og netop i 1729 blev de tre sidste fæstegårde købt tilbage til godset. Det var Moesgård, Store Snogdal og en trediedel af Feldbæk, som Ribe Hospital havde fået udlagt som betaling for Peder Langes gæld til hospitalet i 1665. Nu var hospitalsforstanderne efterhånden blevet trætte af at slås med fæsterne på de tre gårde, der ofte udnyttede den lange afstand til ejerskabet, så hospitalet fik kongens tilladelse til at sælge gårdene, som så blev købt af godsejer Eenholm på Brejninggaard.

I oversigtens anden ende er årstallet 1794, hvor noget af det mest væsentlige i Brejning sogns historie fandt sted, for 5. juni dette år fik godejerinden, von Albertins enke, tilladelse til at holde auktion over Brejninggaards underliggende gods, og hun fik ydermere lov til at beholde sin skattefrihed, selv om godset nu ikke mere levede op til den gamle før nævnte forordning, og mange af godsets fæstere benyttede lejligheden til at købe deres gårde fri til selveje. En del gjorde det ikke, de må have syntes, at hovarbejdet til godset ikke var værre, end at det var udholdeligt, men op til 1815 var alle fæstere alligevel blevet selvejere. En af betingelserne, som staten stillede var, at sognets grænser skulle opmåles og angives i forhold til nabosognene, lige som de enkelte gårdes dyrkede jord skulle opmåles og afgrænses, når lige ses bort fra i Kirkebyen, hvor bønderne dyrkede en væsentlig del af jorden i fællesskab. De fleste gårde i sognet var såkaldte enestegårde, som lå midt i deres egne marker, så her var det ikke noget problem med at sætte grænser. Hederne var fælles for alle, så i første omgang blev der ikke ændret noget ved det. Og efterhånden som man begyndte opmålingen til den nye matrikel, der trådte i kraft i 1844, fik man afgrænset alle gårdenes dyrkede jord, så enhver gård fik sine egne marker. Brejninggaards hovedgårdsmarker var blevet opmålt og afmærket i 1791, og fra 1804 til 1817 kom resten af sognets øvrige otte ejerlav med.

Sognets veje.

Fra gammel tid var nok slet ikke meningen, at fremmede i større tal skulle rejse igennem Brejning sogn. Et gammelt Danmarkskort viser, at så at sige alle store byer ligger ved vandet, flest ved østkysten, færre ved Vestkysten, forbundet ved et vejnet, der ikke havde synderlig lyst til at bevæge sig ind i landet, ikke mindst her i Jylland, hvor sandede eller sumpede egne ikke just virkede særlig attraktivt på rejsende. Og dog gik der fra ældgammel tid et par færdselsårer på langs gennem sognet, ligesom der kom en enkelt vestfra også. Den vestfra er hurtigst klaret. Den kom fra Ringkøbing og gik til Brejning kirke og udmundede i den nuværende Hovedvej 11 lige syd for den tidligere præstebolig på Brejningvej 4. Her var der i 1792 blevet sat en vejvisersten op, på hvis venstre flade stod ”Til Horsens”, og på højre side ”Til Varde”. Stenen står i dag i starten af Gl. Landevej på højre

side. Det var sådan, at vejen fra Ringkøbing til Horsens og østkysten i det hele taget gik til Brejning kirke, herfra nordpå til Overgård i Ørnhøj, hvor den næste vejvisersten stod med indskriften ”Til Horsens”. Resten af den ligger lige hvor vejen drejer fra Hovedvej 11 mod Vildbjerg, og vejføringen videre var ned over Lund ved Herning og syd-øst på til Horsens, og med vejvisersten opsat med passende mellemrum.

Til højre gik vejen som nævnt til Varde over Skjern og den ubehagelige Skjern å, som inden Skjern bro blev etableret, ikke var spændende at skulle over. Vejen gik ellers videre til Ribe og sydpå til Flensborg og videre sydover. Fra Holstebro var den en af stuedrivervejene sydover, som ved Brejning blev noget generet af Randbæk å, som løb igennem en ret bred sumpet eng, der forår og vinter godt kunne genere trafikken. Ville man undgå denne å og andre mindre, kunne man benytte sig af den såkaldte ”Adelvej”, som ikke havde noget med adel at gøre, men blot betød alfarvej. Den havde fra Arrilds tid gået mellem Holstebro og Ribe oppe i vandskellet, således at den far Holstebro gik over Agerfeld, øst for Overgård ved Hedegård i Nr. Omme, videre ned gennem nuværende Sandbæk plantage, hvor dens vejføring stadig findes, videre lige forbi Viftrupgård, Væggerskildgård, Randeris og Magersped, forbi Koldinghus og ned over Herborg Vad, hvor der var et vadested over bækken og ned til Lundenæs, der lå noget øst for Skjern, og hvor Skjern å var lettere at passere ind ved Skjern. Herfra igen sydover til Varde. På matrikelskortet, der er tegnet i 1817 over det østlige Randbæk benævnes vejen gennem Brejning sogn for ”Den gamle vej mellem Holstebro og Ribe”.

Da C. F. Hansen blev amtmand over Ringkøbing amt i 1773, fattede han hurtigt interesse for amtes større veje og foranledigede, at der blev sat både milesten og vejvisersten samt sogneskelsten op langs disse veje. Her i sognet har vi alle tre sogneskelsten stående på deres pladser ved de gamle hovedvejsføringer, den ene i skellet til Ølstrup på Kærhusvej, som er den oprindelige landevej til Ringkøbing, den anden i heden nord for Ravnsbjerg, hvor grusvejen nordpå er den oprindelige landevej, og den sidste på Hestkær bakke i skellet mellem Brejning og Finderup, og desuden har vi bevaret en 3 mile sten på sin plads ved Brejning kirke, en 4 mile sten, som står på Egnsmuseet og en 3 milesten, der har stået lige nord for Omme bakker, men som nu er sat op på hjørnet af Engvang og Østervænget. En enkelt bevaret kvart milesten står ved Petanquehuset ved Spjald skole. I øvrigt er ”Gammel Landevej” mellem Brejning og Videbæk ikke særlig gammel, idet der er oprettet mellem 1810 og 1820, i stedet for de vejspor, der ellers gik fra Brejning gennem Opsund til gårdene i Videbæk og videre østpå. C. F. Hansen sørgede også for, at der blev etableret stenkister, lave stenbroer, over bække og andre vandløb, som vejene passerede. Hertil brugte man sikkert en del af de store sten fra områdets mange gravhøje, som blev flækket i passende længder og tykkelser. En stenkiste findes på det gamle landevejsstykke lige øst for Hovedvej 15, og førnævnte kvart mile sten er også et godt eksempel på sådan en udhugning, idet man ikke har haft besværet med at afkorete stenen, blot gravet den godt langt ned. En stenplade fra stenkisten ved Østerbæk øst for Brejninggaard er nu bänk på kirkegårdens østre del.

Hovedvej 11 passerede som før nævnt Ravnsbjerg å lige syd for gården Ravnsbjerg, og selv om åen trods alt ikke var et nær så ubehageligt bekendtskab som Storåen i Holstebro, Skjern å og Varde å, så kunne man trods alt ikke komme uden om den, og især vinter og forår kunne der være store problemer med passagen. Man havde forsøgt at hæve vejen, ”vasen”, over det sumpede område på begge sider af åen med kvas og jordpåfyldning. Vejen gik ned til det vadested, der oprindeligt var nogle

hundrede meter vest for nuværende bro, men allerede på det gamle kort fra 1638 er der angivet, at der nu var en bro på stedet. Vedligeholdelsen af både "vasen" og broen påhvilede ene og alene fæstebønderne til Brejninggaard, hvilket også Brejninggaards ejer C. F. Juel påpegede i indberetningen 1768, og i 1753 var broen i en meget dårlig forfatning, og alene træet til broen ville koste 100 Rdl, så kommerceråd Eenholm på Brejninggaard prøvede at sende en ansøgning om hjælp til Kongen. Han fortalte, at fæstebønderne under Brejninggaard var fattige og havde svært nok ved at klare de kongelige skatter (så til Majestæten lige den med!), og da der så at sige ikke fandtes brugeligt træ i denne træløse egn, skulle træet hentes langvejs fra, og det var ikke alene besværligt, men som nævnt også dyrt. Indtil engang i 1680'erne skulle Brejninggaards fæstebønder holde 20 skaffer vej ved Tarm kær, hvor Brejninggaard havde nogle enge, og når alle fæstebønderne drog derned med deres vogne, kunne det klares på én dag, men da arbejdet med at vedligeholde Ravnsbjerg bro og vasen på begge sider af broen efterhånden var blevet så omsiggribende, var de sluppet for de tyve skaffer vej i Tarm kær. Ved Ravnsbjerg å var vasen på 200 skaffer = 600 meter, og broen var 3 fag træbro à 0,1,25 meter, 4 alen = 2,5 meter bred, og da både bro og vase lå på mo-se og morads, var vedligeholdelsen svær. Ydermere var det nødvendigt dels at forlænge broen med 1 fag, dels at udvide den med 1 alen for at klare den stigende trafik.

Eenholm søgte derfor Kongen om, at vedligeholdelsen ikke blot blev pålagt bønderne i Brejning sogn, men også bønderne i Vorgod, Hanning, Ølstrup og Nr. Omme sogne, som alle måtte antages ind imellem at bruge vejen. Hvis dette ikke kunne lade sig gøre, ville Eenholm gerne selv overtage broen og dens vedligeholdelse, hvis han måtte opkræve bropenge af de, der brugte broen, og med forskellige takster for kørende og gående. For at opkræve bropengene, var det nødvendigt at bygge et hus ved broen eller indrette en af de omliggende gårde hertil, og det kunne kun dreje sig om Ravnsbjerg, der var den gård, der lå nærmest broen. Herfra kunne der altså opkræves bropenge og holdes øje med broen, og så kunne beboerne på gården da også styrke de rejsende med mad og drikke, da der var over 2 mil til nærmeste købstad, så Eenholm bad i samme ombæring Kongen om at give brohuset eller gården privilegier som privilegeret kro og værtshus med fri ølbrygning og brændevinsbrænding. Samtidig bad han om lov til, når Brejninggaard engang skulle sælges, særskilt at forlange 50 Rdl af køberen for broen for at få dækket nogle af udgifterne ved denne.

En sådan ansøgning til Kongen skulle gå kommandovejen, og d.v.s. gennem amtmanden, som hed von Albertin, og som senere blev ejer af Brejninggaard, så han syntes begribeligvis ikke godt om ideen med de 50 Rdl, så de blev slettet. Til gengæld var han vældig med på tanken om den privilegerede kro, for, som han sagde, da de rejsende led meget på den nye vejs 6-7 mil mellem Holstebro og Skjern uden vådt eller tørt, og derved kunne godsejeren jo også tjene lidt til broens vedligehold, men Kongen eller hans rådgivere mente, at der var kroer nok i landet, så der kom hverken den gang eller senere en privilegeret kro til sognet, og først i 1835 fik Ravnsbjerg en krobevilling, selv om der begribeligvis havde været drevet kro her på stedet, så længe folk havde passeret åen. Det fortælles da, at studedrifterne som regel holdt ind her natten over. Til studene var der en stor fold opkastet i engen øst for hovedvejen ned mod åen, hvilket Anders Randbæk kunne huske, og der blev kørt foder herved til studene fra Ravnsbjerg, mens studedriverne på skift blev fodret af i gården, inden nogle af dem skulle ned til studene og holde vagt i halmen.

Derimod fik godsejeren lov til at opkræve bropenge af de vejfarende:

af hver vogn med 2 heste	1 skilling
af hver chaise / karosse med 4 heste	4 skilling
af hver ditto med 6 heste	6 skilling
af hver ridende, samt af hver hest og hoppe	1 skilling
af hver stud eller ko	1 skilling
af 4 svin eller 4 får	1 skilling
af 1 humlekærre	6 skilling

Amtets betjente og Kongens bud havde fri overgang, og hvis broen fik lov til at forfalde, faldt privilegierne bort. Det er vel meget sigende, at humlefolkene, der sædvanligvis kom fra Fyn, blev regnet som velhavende, så de kunne godt spytte lidt mere i bøssen end andre gemene. Til at holde opsyn med broen og opkræve afgiften byggede godsejer Eenholm det såkaldte Ravensbjerg Brohus, der lå på sydsiden af åen oppe på det tørre land lige øst for landevejen noget nord for den plads, hvortil Nørre Søndergård blev flyttet fra Kirkebyen omkring 1750. Beboerne her var ofte unge folk, der ventede på at få en af godsets bøndergårde i fæste eller fæstebønder eller deres enker, der var kommet fra en forfalden gård. De boede frit og havde desuden ret til at græsse en ko på hovedgårdens mark, da der jo ikke hørte jord til stedet. Den sidste beboer i huset var Maren Bjerrebo fra Sædding, der var blevet enke efter Poul Bjerrebo dér, og flyttede hertil med sine mange børn, hvoraf en enkelt søn, Poul, ulykkeligvis omkom stående på hovedet i et vandhul i 1772, som der står i kirkebogen. I forbindelse med salget af Brejninggaard siges det i 1806, at da ejendomsretten til vejen og broen og dermed vedligeholdelsespligten i 1792 overgik til Ringkøbing amt, var huset blevet overflødig. Det havde i over tyve år været beboet af en "gammel enke", og ved hendes død blev det revet ned. Huset er stadig med på vejvæsenets kort over hovedlandevejen i 1801. Men huset var i hvert fald ikke beboet, da folketællingen blev foretaget 1. februar 1801, og på matrikelkortet fra sognets vestlige ejerlav fra 1817 er det ikke mere angivet. Ovennævnte "gamle enke" må være omtalte Maren Bjerrebo, men i skiftet efter hendes søn, Peder Brostrup Poulsen i Toft 1787, oplyses det, at hun nu bor i Sædding, hvor hun ikke er fundet død. Der er den mulighed, at det er hende, der som Maren Andersdatter, enke og 61 år gammel, er indsidder hos sønnen Lars Poulsen Bjerrebo i Grene, Skarrild sogn, i 1787, og så er hun død dér 1798, 72 år gammel.

Med sådan en bro med opsyn havde godsejeren jo helt godt styr på, hvem og hvad der passerede åen, og da han og sognepræsten i 1763 var kommet på kant med hinanden omkring præstens tiendekorn, gav han bromanden besked om, at præstens tiendekorn fra Brejning sogn ikke måtte føres over åen til Nr. Omme præstegård. Der er måske en naturlig forklaring på, at præsten i disse årtier særdeles lemfældigt førte Brejning sogns kirkebog.

I 1783 var der syn på Ravensbjerg bro. Amtmand Hansen var jo, som før nævnt, meget interesseret i vejenes vedligeholdelse og var en tur rundt for at tilse amtets broer. Det oplyses, at broen nu var flyttet lidt mod øst, men at Eenholms gamle bro stod endnu. Den nye bro var fremstillet af godt nyt fyrretræ af bedste slags. Broen var fire fag lang, der var ca. en meter fra broens bund til vandoverfladen, og broen var så bred, at rejsende med heste og vogn mageligt kunne passere.

Sognets interne veje gik alle mod Brejninggaard, idet de skulle føre fæsterne fra deres gårde på hovarbejde på hovedgården. Veje har det med at blive lagt om og brugt på andre måder, men alligevel er det muligt stadig at finde mange af de oprindelige veje bevaret til i dag, måske stadig som grus-

veje, ind imellem af væsentlig mindre betydning end den gang. Fra Langagergårde gik vejen ad nuværende Røjkumvej, hvor Røjkumgårdene lå, ad Ølstrupvej over Hovedvejen og ad Brejninggaardsvej forbi vandmøllen over mølledæmningen til Brejninggaard. Bønderne fra Odderbæk, Vesterbæk, Husted, Blæsbjerg og Kongensbjerg sluttede sig hertil ad Ølstrupvej. Hvor vejene passede bække og små åer, var der vadesteder, broerne kom først langt senere, og Hustedvad over Lillebæk, Kinvad og Østervad over Randbækken fortæller, hvor man kom over strømmene. Fæstebønderne fra Ravnsbjergområdet i nord samt Søndergårdene, Kirkebyfolkene og fæsterne fra Bækgård, Bjørnkær og Bilring kom ad Hovedvejen til Brejninggaardsvej. Fæstebønderne fra Ravnsbjergområdet kunne dog også benytte vejen forbi Feldbæk og Højmose og ned gennem Randbæk bys fire gårde, hvor de sluttede sig til fæstebønderne fra Sandbæk og Randbæk, gik eller kørte over vadestedet lige vest for Randbæk by ved den nuværende ejendom Svensholmog vest om Dingelsbjerg ned til hovedgården. Fra Viftrup, Væggerskilde, Randeris og Koldinghus samt fæstebønderne fra Videbæk og Barde brugte nuværende Krathøjvej og Kratvej gennem Brejning krat og så ad nuværende Kratvej gennem Østervad over Østerbækken til Brejninggaard. Fæstebønderne fra Opsund og Hestkær kom ad den nuværende Brejninggaardsvej. Den gik i øvrigt i modsatte retning videre ad nuværende Fuglehøjvej til Bølling, Sædding og Slumstrupgård, som i familien von Albertins ejede sammen med Brejninggaard. Den vestligste del af nuværende Gammel Landevej var Opsundboernes kirkevej. Og øvrigt var det sådan, at når man var udenfor de dyrkede marker, så kørte og gik man, hvor man bedst kunne komme frem, og blev vejsporet for sumpet eller sandet, lavede man et nyt spor ved siden af. Disse spor kan vi stadig finde bevaret i de stumper hede, der heldigvis stadig findes rundt i sognet.

Huse og gårde.

Prøvede vi den gang at stå på en af de nordligste gravhøje i sognet oppe i Ravnsbjerg bakker en klar dag og så ud over sogne, hvad så vi så? Vi så mest hedestrækninger, moser og skrubberi med enkelte dyrkede marker imellem og små lave stråtekte beboelser liggende spredt rundt om, kun omkring Brejning kirke var der en lille samling gårde og enkelte små huse. Af Brejning sogns omkring 13.000 tdr. land var kun omkring 960 tdr. dyrket op i 1769 stigende til omkring 1020 tdr. land opdyrket i 1791, hvad fæstegodset angår, her foruden var der dyrket omkring 180 tdr. Land i Brejninggaards hovedgårdsmark så der var lang vej til nuværende tilstand. Kirken kan vi nikke genkendende til, den ligner sig selv med den undtagelse, at der indtil 1816 var bygget et gravkapel ud på sydsiden af koret. Brejninggaard kan vi nok også kende, i hvert fald øst- og nordfløjen. Øst for voldgraven lå den store trelængede avlsgård med den store ladebygning fra 1580-ne, hvor nu efterskolens forskellige bygninger breder sig. Omkring Brejninggaard lå det lille stykke bøgeskov, vi stadig finder, som sammen med Krattet - Randeris krat kaldet - udgjorde den væsentligste træbestand i sognet, og Krattet var da så ringe, at man i 1791 konstaterede, at man hverken fik brænde, tømmer eller gærdestaver derfra. Det lød unægtelig lidt anderledes i en annonce i avisen i forbindelse med salget af Brejninggaard i 1769, for her tales der om det gode gavntømmer, der er i skoven ved hovedgården, og om Krattet siges det, at med tiden kan der opelskes en prægtig egeskov derude. Den tid er vist ikke kommet endnu.

I 1789 indberettede amtmand Hansen sammen med landets øvrige amtmænd, hvorledes landbygningerne så ud i de forskellige amter. For Ringkøbing amt mangler Bølling herred, hvor Brejning dengang hørte til, men med fra Hover sogn i Hind herred findes et par beskrivelser af gårde, som

stemmer godt overens med det, vi kan læse i Brejninggaards skifteprotokoller fra den tid og ligeledes i tingbøgerne. De små ejendomme bestod af én længe indeholdende både stuehus og stald og som oftest bygget vinkelret ind til laden. I de lidt større gårde var der tre eller fire længer, og her lå stuehuset ofte for sig selv, mens de øvrige længer var sammenbyggede. Da Randerisgård brændte i 1766, gik det kun ud over stuehuset, der lå for sig selv, mens resten af gården slap, fordi vinden bar fra. Først i 1800-årene blev det skik at bygge alle længerne sammen, sådan som vi for få år siden stadig kunne se det i Store Højmose og indtil omkring 1973 i Lille Sandbæk, hvor der da stadig var indkørselsport og fire sammenbyggede længer om en gårdsplads.

Bygningernes skelet bestod af bindingsværk sat direkte på syldstenene uden en fodrem eller sat på en fodrem, der så ofte stod direkte på undergrundens sand. Havde man mulighed for at skaffe det mere bestandige egetræ, var de nederste stolper heraf, men som regel måtte man klare sig med gran eller fyr. Laden ragede lidt op over de øvrige bygninger og var i ældre tid ofte en sulebygning, hvor sulerne, der bar den vandretliggende loftsbjælke - åsen -, hvorfra taglægterne gik ned til væggenes rem, blev sat på en stor flad sten i ladegulvet, så de ikke så let rådne. Sådant en sten, der stammer fra laden i Sønder Randbæk, kan ses på Egnsmuseet. I skifterne fra disse år er der nævnt sulebyggede lader i Lille Røjkum, Sønder Randbæk og i Brejninggaards vandmølle, men der kan jo sagtens have været mange flere. Imellem bindingsværket var der indsat et fletværk af grene med lerklining, som først omkring 1800 blev udskiftet enten med brændte sten eller soltørrede. I mangel af tømmer kunne man klare sig med et jordhus til forråd, sådanne er nævnt ved Husted og Feldbæk.

Det er jo ikke muligt at fortælle her om hver enkelt gårds størrelse, men som eksempel på en lille ejendom kan bruges gården Toft, hvor stuehuset var o.10 meter langt og bygget sammen med den 5 meter lange stald og vinkelret ind på den 16 meter lange lade. Bygningernes bredde var 5-6 meter. Blandt sognets store gårde var Bækgård, hvis stuehus var 19 meter langt og bygget ind til stalden og laden på 17 meter. Hertil kom en fritliggende lade på 22 meter mod syd og et vesterhus på 18 meter. Nr. Søndergård bestod ligeledes af fire længer, der alle var fritliggende og i snit 12-13 meter lange.

Stuehusenes indretning var meget ens. Der var et bryggers, hvor igennem indgangen var dels til beboelsen, dels til stalden, en enkelt gang er der nævnt en forstue som indgang. I bryggerset fandtes den store bageovn og gruekedlen, samt alle redskaberne til bagning og ølbrygning. Her var ligeledes brændevinshat, -piber og kar, indtil det blev forbudt at brænde brændevin selv i 1769, et forbud det selvfølgelig tog en del år at efterkomme. Ved siden af bryggerset var køkkenet med den store åbne skorsten med kedelkrog og ildklemme samt indfyringshul både til gruekedlen i bryggerset og bilæggerovnen i den tilstødende dagligstue. I dagligstuen var der fast bæk under vinduerne med bord foran og en skammel ind mod stuen. To-tre alkover indbygget på modsatte væg, undertiden et fritstående sengested med omhæng og kappe, en standkiste eller to med konens og mandens tøj, skabe blev først almindelige hen mod 1800, et måske to hængeskabe med gårdens papirer, en salmebog og småting, ind imellem et spejl på væggen og måske også en pyramide med et par kopper eller studs-glas. Under loftet en hylde med sorte sætter med mælk sat til syrning. Der kunne også findes få træstole, som regel med sivsæde, enkelte gange en "klokkeviser". Endelig var der den såkaldte kælder, som ikke var en kælder, nærmest et opbevaringsrum eller spisekammer, hvor der blev opbevaret øltønder, kar, smørkærne og andre køkkenting, spinderok med tilbehør, mangelfjæl og mangelstok, messing eller jernstrygejern, eventuelt også en seng, hvis der var mange beboere i huset. Belysningen bestod af en eller to messinglysestager, en tranlampe af jern undertiden som dobbelt lampe i en

stang fra loftet eller lysestager af ler. Opvarmningen af dagligstuen skete gennem bilæggerovnen, som kunne være en jernbilæggerovn eller en potteovn, som var helt igennem af lerpotter og brændte sten. Fra bryggerset gik der som regel en stige op på på loftet, hvor der blev gemt det, man ikke lige skulle bruge, kornsække, en vugge, en garnvinde og som på Viftrupgård i 1766 en ten til at spinde reb med, antagelig hår reb lavet af hestehalehår, som brugtes til tøj. I de mindre ejendomme var der ikke flere rum i beboelsen, heller ikke i de ejendomme, hvor der er bevaret skifter fra 1730-ne (Ravnsbjerg, Mose), men i større ejendomme var der som regel flere kamre eller endnu en stue bag den første med alkove, fritstående sengested og kister. I Væggerskilde var der i 1776 hele fire kamre bag dagligstuen, men det hører absolut til sjældenhederne.

Befolkningen.

Som nævnt i oversigten blev Danmarks befolkning optalt to gange i 1700-tallet, i 1769 og igen i 1787. Der er desværre for eftertiden et minus ved begge disse folketællinger, hvad vort sogn angår. Folketællingen i 1769 er gennemgående kun bevaret med hensyn til antal personer fra langt de fleste sogne i Danmark og altså også for Brejning. Da antal mænd og kvinder for hvert sogn var gjort op, blev listerne kasseret. Her i sognet boede der 324 personer, 181 kvinder og 143 mænd i alle aldersgrupper. Sammensætningen var som følger: Rangspersoner: 1 mand (forpagteren på Brejninggaard). Gejstligheden, bl.a. lærere: 2 mænd. Bønder, møllere m.v. 62 mænd, 83 kvinder samt deres børn: 42 drenge og 52 piger. Håndværkere med svende, læredrenge, koner og børn: 17 mænd, 16 kvinder. Tjenestefolk og daglejere: 18 mænd og 30 kvinder. Vanføre m.v.: 1 mand.

Hvad folketællingen 1787 angår, så er de talte personers navne, alder, stand og håndtering stadig gemt, men netop for Brejning sogn er der det store minus, at den, der forestod optællingen, som antagelig var sognedegnen, var forfærdelig sløset, så man får det indtryk, at den blev lavet efter en meget svag hukommelse og ikke ved at gå fra hus til hus. Det kan måske forklares ved, at langt de fleste folketællinger gennem årene er optaget 1. februar, som kan være en ubehagelig dag at trave rundt i, og her i sognet er det i hvert fald sådan, at antal beboere er talt til 179, mange personer, ikke mindst børn, er helt udeladt, og de optaltes navne, især konernes, hvor optælleren har været særlig glad for navnene "An" og "Maren", er ofte forkerte, ligesom aldersangivelserne er hen i vejret. Ifølge folketælling 1801 bor der 359 personer i sognet, det passer jo godt med de 324 i 1769.

Alle sognets beboere boede på fæsteejendomme, der alle hørte under Brejninggaard. Gårdene var inddelt i størrelse efter deres hartkorn, et mål for hver enkelt fæsters ydeevne til godset sat i forhold til hver enkelt ejendoms jordtilliggende. Ejendommene var nu inddelt i følgende kategorier:

Halve gårde:

Nørre og Sønder Søndergård, Bilring, 2 Langergårde (Langagergårde), Store Røjkum, 2 Ravnsbjerggårde, Højmose, 3 Randbækgårde og Store Sandbæk.

I 1771 var der til hver af disse ejendomme i snit dyrket 11 tdr. land (5-15), og der kunne bjerges 22 læs hø (11-30), mens tallene i 1791 var 23 tdr. land (15-34) og 11 læs hø (5-18). Da vægten af et læs hø ikke er angivet, må det antages, at hølæssene var noget mindre i 1771 end i 1791, for høet var sammen med lyng det væsentligste vinterfoder til dyrene. Og så er der i øvrigt den lille tilføjelse til indberetningen i 1791, at under "Jorddrottens anmærkninger" på side tre står: "Det synes at høets, som og creaturenes angivelser for en stor del er unøjagtig". Fæstebønderne har givetvis anet, at

der var et frasalg af bøndergods til selveje, så hvorfor gøre det alt for rosenrødt, det kunne presse ejendomsprisen op.

Fjerdedels gårde:

2 Præstegårde, 2 Pilgårde, Lille Kildsig med Store Rudmose, Store Kildsig, Bækgård, Bjørnkær, Husted, 3 Vesterbækgårde, Lille Røjkum, Moesgård, Feldbæk, Store Snogdal, 1 Randbækgård, Lille Sandbæk, Viftrup, Væggerskilde og 3 Opsundgårde.

I 1771 var der til hver af disse ejendomme i snit dyrket 7 tdr. land (5-10), og der kunne bjerges 15 læs hø (6-28), mens tallene i 1791 var 15 tdr. land (9-30) og 8 læs hø (0-16).

Bolssteder:

Dumpen, Lille Rudmose, Blæsbjerg, Kongensbjerg, Odderbæk, Toft, Bjerg og Randeris.

I 1771 var der til hver af disse ejendomme i snit dyrket 3 tdr. land (2-6), og der kunne bjerges 5 læs hø (3-7), mens tallene i 1791 var 8 tdr. land og 3 læs hø (0-4).

Ejendomme, der var fri for hoveri mod betaling:

Kirkehuset, Kirkestedet, Gåsdal, 2 Tudskjærgårde, Mose, Kassentoft, Kildsigmose, Vanting, Øde Røjkum, Mosen (Kærgård), Lille Snogdal, Magersped og Koldinghus.

I 1771 var der til hver af disse ejendomme i snit dyrket 4 tdr. land (1-9), og der kunne bjerges 5 læs hø (1-20), mens tallene i 1791 var 9 tdr. land (3-19) og 5 læs hø (1-23).

Som det ses, var der i hele sognet blot 60 beboelser, hvis vi regner med, at der også boede folk i Store Rudmose, hvis jorder fra gammel tid blev dyrket af fæsteren i Lille Kildsig. Det er dog ikke hele sandheden, idet der dels var opført småhuse ved nogle af fæstegårdene til beboere i sognet, der ikke havde en fæstegård, dels var der i sognets yderpunkter mod vest (Landerhuse) og mod øst (Torhuse) i den sidste halvdel af 1700-årene i heden blevet bygget småhuse til fæstere, der var fra sat fra deres ejendomme p. g. af mislighold eller ikke havde mulighed for andre opholdssteder. Her dyrkede de en smule af heden op og arbejdede ellers som daglejere hos fæstebønderne eller på hovedgården.

Man hører ofte, at fæstebønderne var næsten retsløse i forhold til godsejeren, men det passer ikke, for det lovmæssige grundlag for fæstere og godsejere findes beskrevet i C V's Danske Lov fra 1683. Heri står, hvilket også altid nævnes i fæstebrevene, at bonden skal holde sin gård med tilliggende i god stand, svare landgilde og afgifter til lovlig tid, han må ikke bortleje noget af sin fæstejendom, og han skal være sin godsejer eller hans befuldmægtige hørig og lydlig, og det er kun i tilfælde af brud på disse regler, at godsejeren kan sætte ham fra gården. Den eneste undtagelse her fra var, hvis godsejeren ikke selv havde noget at bo i, så kunne han sige bonden op til Sct. Hans med udflytning til næste 1. maj.

Desværre er der ikke bevaret fæsteprotokoller fra Brejninggaard kun enkelte løse fæstebreve, som ret tilfældigt findes i mellem forskellige dokumenter i Rigsarkivet i Viborg, og så et enkelt fæstebrev fra den ene Langergård, som dukkede op på Bilring for tredive år siden sammen med en mængde gamle dokumenter fra gården i Langagergårde, dokumenter, som Mads Næsgård på Bilring havde haft med fra sin fødegård i Røjkum. Ind imellem er der henvisning og årstal til fæstetidspunkter i Bølling-Nr. Horne Herreds tingbøger i forbindelse med, at der er blevet optaget et tings-

vidne vedrørende en gård, som oftest efter brand i gården. Det havde ellers været interessant at erfare, hvorfor Brejning sogns fæstebønder i stort tal skiftede deres fæstegårde ud med andre i sognet, for der var gennemgående en stor udskiftning, så det er kun på de to gårde Store og Lille Sandbæk, at den ene generation har fulgt den anden i mange år, i Store Sandbæk fra 1745 til nu, i Lille Sandbæk fra 1660 og til for få år siden.

Gårdene gik ikke ubetinget i fæste fra den ene generation til den næste, selv om det, som ovennævnte viser, kunne ske. I en indberetning til Staten (Kongen) i 1768 skrev godsejer Juel, at arvefæste ikke blev brugt her i sognet, hvilket, han syntes, var udmærket, ”for gode forældre kunne jo avle slette børn”, som det ikke var rar at hænge på. Men selvfølgelig valgte man mange gange en ny fæster fra familien, søn eller svigersøn, for at få de gamle forsørget bedst muligt. Forældrene har måske også skubbet lidt til. Da Sidsel Nielsdatter på Toft var blevet enke i 1761, magtede hun ikke at fortsætte fæstet af ejendommen, da gælden var ret stor, men hun så hellere, at en af hendes to ugifte døtre fik en karl til sig, så han kunne få stedet i fæste, og hun kunne komme på aftægt. Men der var ingen unge karle, der bed på. Men for at hjælpe Sidsel Toft til enten at blive som aftægtskone hos den nye fæster eller måske finde ophold andet sted, lovede godsejer Juel hende dels, at hun måtte tage sin seng (sengetøjet) og kiste med sig samt sin mands klæder og et får, dels at hun skulle få en tønde rug årligt fra godset, så længe hun levede, da hun frasagde sig fæstet i 1762.

Sad en ung eller yngre enke tilbage på fæstegården, var det nærmest en selvfølge, at hun giftede sig med den nye fæster, fæstegården og hoveriet gik forud for kærligheden, og det såkaldte sørgeår var i bondestanden meget ofte begrænset til ganske få måneder. Hverken enkemand eller enke kunne klare sig uden medhjælp i dagligdagen, så ikke sjældent var den nye kone med til at hjælpe ved begravelsen af forgængerens i ægtesengen, og den kommende ægtemand var medunderskriver som enkens formynder af skiftebrevet efter sin forgænger. Villads Jensens enke i Nr. Søndergård, Maren Poulsdatter, som først fødte deres sidste barn noget efter hans død, sagde ifølge skiftet efter ham i 1763, at når hun var kommet sig efter sin barsel, skulle hun nok klare sit mellemværende med herskabet på Brejninggård, inden hun igen giftede sig. Jens Poulsens enke, Maren Lauridsdatter i Moesgård fortalte ved skiftet efter hendes mand i 1763, at hun og hendes mand var kommet til gården i Eenholms tid, da den stod øde og havde gennem 11 år ”lagt mangan en træt arm og mødig sved i” at få Moesgård i god stand, så hun bad herskabet om en karl til hjælp og til trøst for hende og hendes små uopfødte børn i deres store sorg. Samme år fik hun Hans Andersen, som var født på Viftrupgård, til hjælp, og det endte hurtigt med ægteskab. Søren Laursens enke, Mette Nielsdatter, i Husted håbede, at herskabet ville tillade, at hun måtte fortsætte mandens fæste, da han var død i 1787, hvilket hun i øvrigt havde tilladelse til efter loven, for at se, om ikke en duelig karl ville indtage til hende, hvilket også lykkedes. I degneboligen var det værre, her var tre degne i rad gift med den samme kone, så slap man for at forsørge enken.

Hvis man ikke havde nære pårørende, kunne den sidste del af livet blive svært nok. Den gamle blinde Janus Henriksen i Kildsighus mistede sin kone i 1772, og det var hende, der havde holdt sammen på hjemmet bl.a. med en meget lille opsparet formue og spinden for folk. Hans eneste søn var også død, tilbage var der en svigerdatter i Magersped og en bortløben sønnesøn, og svigerdatteren betakkede sig for bøvlet med den gamle. Han havde slægtninge nordpå, sognet nævnes desværre ikke, men de følte heller ingen trang til hjælp, så på kirkestævne i Brejning kirke blev han tilbudt til den, der ville modtage og pleje ham i hans sidste år mod at arve, hvad han efterlod sig.

Godsejer Juel var meget behjælpelig, han vidste jo godt, at ellers hang godset på ham, og det lykkedes til slut at få fæstebonden Mikkel Christensen i Randbæk til at modtage ham på den betingelse, at hvis konen, der begribeligvis skulle passe ham, døde, så måtte han andet steds hen. Mikkel Christensen skelede antageligt til de ikke så ringe værdier, den gamle medbragte, og som man havde regnet ud, kunne modsvare to års pasning. Hvad der så skulle ske, hvis han levede så længe, siges der ikke, og da sognets præst i disse år kun nødtørftigt førte kirkebogen, er der ingen der ved, hvor længe den gamle holdt. For Mikkel Christensen var det som at købe en lodseddel. Jo kortere ophold jo større gevinst, men derfor kan den gamle selvfølgelig godt haft en god sidste tid.

Godsejeren på Brejninggård ejede ikke alene jorden, men også husene og alt det, der var nagelfast i dem. I stuehuset var det gruekedel, indbyggede alkover og faste bænke. Så skulle der være en hest pr. tønde hartkorn med det nødvendige seletøj og en hakkelseskiste med kniv i stalden til hestenes foder, en eller to fuldt udstyrede vogne, en plov, en harve, som regel af træ med jerntænder eller halvt træ- halvt jerntænder, river, leer eller segle med hartøjet til at skærpe dem og plejle. Under tiden, men sjældent, ejede godset også stedets kør. Da fæsteprotokollerne ikke eksisterer, ved vi ikke, hvorledes fæstegårdene blev synet forud for en ny fæsters overtagelse, men til gengæld fandt der altid et meget omhyggeligt syn over fæstegården og det, som godset ejede i forbindelse med skifterne efter dødsfald, eller når en fæster havde forbrudt sit fæste, hvilket kom for herredstinget og derfor findes i tingprotokollerne. Godsejeren var selv skifteforvalter, men sendte som oftest sin foged, og der blev ikke givet ved dørene, når stedets brøstfældighed eller hestenes værdi skulle gøres op. Man kan vel sige, at godsejeren ikke havde noget ønske om, at det enkelte dødsbo skulle behæftes med alt for megen arv, blot man fik forsørget de umyndige børn og eventuelle aftægtsfolk, så godset ikke hængte på dem, og man så fik en ny stedfortræder ind for den afdøde eller afsatte, så var det fint set med ejerens øjne, så i de fleste skifter er der på den tid ingen eller kun meget små arveandele og som regel et underskud, som enke eller enkemand selvfølgelig lovede at betale med tiden, blot de kunne blive i gården. Enkelte fæstere opgav og frasagde sig fæstet, andre blev afsat.

Som det fremgår af forskellige sager i herredstinget, havde hver fæster dels et fæstebrev skrevet på stemplet papir, dels en kvitteringsbog, ligeledes indrettet med stemplet papir, hvori indførtes landgildebetalinger og skattebetalinger til godset med behørig kvittering for hver betaling. På egnsmuseet har vi kopi af nogle sider i den kvitteringsbog, som havde tilhørt møller Niels Knudsen på Brejninggaard vandmølle med landgilde- og skatteindbetalinger fra 1774 til 1799, samt en enkelt landgildebetaling fra forgængeren Hejle Johansen Lindegaard i 1761.

Et af de løse fæstebreve blev fundet i Bølling Herred B.80C-13 blandt Forskellige overdragelsesdokumenter 1741-1816, udstedt på stemplet papir nr.20 til 24 skilling og lyder som følger:
Jeg Christian Frederik Juel til Brejninggaard gør vitterligt, at jeg steder og fæster til Jens Jensen, som i dag har overleveret pas fra sin hosbond (Søgård Gods), det sted i Opsund, som Christen Christensen godvilligen for hannem opladt haver, med sin fulde besætning inden og uden døre, som er ansat i Nye Landmålings Matrikel for hartkorn 2 tdr. 2 skpr. 3 fjr. 2½ album.
Hvilket sted han i fæste beholder så længe han til bestemte tider svarer alle kongelige ordinære og ekstraordinære skatter og påbud, som nu er eller herefter påbydes vorder. Item til hvert års Martini landgilde 4 mark og spindpenge 8 skil. Så forretter han en fjerde part hoveri her til gården.
Stedet tiltræder han straks med alt sit rette tilliggende af ager og eng, forte og fællig, tørveskær og lyngslet samt fædrift og holder stedet og marken i forsvarlig drift og husene ligeledes på bygning,

intet af dets tilliggende forvilder, forvender eller til upligt bruge eller bruge lade, alt under dette sit fæstes forbrydelse.

Han retter sig efter hans Majestæte lov og forordninger, er mig og mine udsendte hørig og lydig. Under min hånd og zignete, Brejninggaard d. 21. oktober 1768. Juel.

Ligelydende original har jeg modtaget og forpligter mig til at holde dens ord og maninger i alle måder efterrettelig.

Brejninggaard ut supra (som ovenfor). Jens Jensen.

Fremlagt og læst på Bølling Herreds Ting tingdagen den 28. april 1772 og følger akten.

Testerer som konstitueret herredsfoged F. Hviid. (se side 33).

Stavnsbånd og fripas.

I 1733 blev Stavnsbåndet som nævnt indført, så landets godsbesiddere fik hold på de unge karle, enten som gårdfæstere eller som soldater, og efterhånden betød det, at alle af mandkøn var bundet til fødestavnen fra det fyldte 4 år til det fyldte 36 år, så det var nærmest umuligt for en familie at flytte væk fra fødesognet, hvis man da ikke fik en mindelig ordning med godsejeren, som Christen Jespersen i Røjkum og Laurids Nielsen i Snogdal fik. En ung karl kunne få et fripas fra godset, hvilket blev tinglyst og kunne så rejse fra godset i nogle år, alt efter hvilken aftale man havde indgået, enten for at uddanne sig eller for at prøve at arbejde for andre. 18-6-1737 lod godsejer Eenholm som tidligere nævnt sin tjenestekarl Jens Pedersen efterlyse ved herredstinget. Han tjente på Brejninggaard, og i sommeren 1733 fik han fripas med tilladelse til at tjene udensofns i to år, men siden havde ingen set ham. Da Niels Lauridsen i Kildsig var død i 1744, sørgede formynderen for, at sønnen Laurids, der i øvrigt var noget handikappet, kom i lære hos en skrædder i Ånum i Skjern sogn, hvorfra han så efter læretidens ophør vendte tilbage til Brejning sogn. Det gjorde det nok også lidt lettere, at han var en af de karle med en legemlig skavank, som ikke var af værdi for godsejeren til at springe soldat eller bruge som fæstebonde.

Hans Christensen fra Mose havde åbenbart udlængsel, han var født o.1732, og broderen Thomas forklarede i 1763, at han allerede som 11-12 årig stak af hjemmefra for at prøve noget andet. Han vendte dog hjem til Brejninggaard gods igen, men fik så fripas i 1754 som lyder:

No.20 F.5.1754 24 skil.

Christian Siegfred Eenholm til Brejninggaard Kongl. Majtts. virkelig Commerseråd gør hermed vitterligt, at pasviserer Hans Christensen Brejninggaard gods tilhørende efter gjorte forestilling om hans attrå og lyst til sø væsenet og på ansøgning, han der ved måtte søge sit brød og tjene sit fædreland, bliver her med sat udi frihed at søge sin lykke og sit brød lovligen hvor hannem lyster, være sig inden eller uden lands enten i landet eller på vandet således som belejligheden bedst vil skikke sig, til hvilken ende han aldeles fra Brejninggaard gods afskediges her ved, efterdi bemeldte Hans Christensen dog ej er af den vækst, at han til landsoldat kan antages, ej heller af så føre lemmer, at han til bondearbejde synes tjenlig, må derfor efterdags være, blive og opholde sig hvor han selv vil uden Brejninggaards ejers til og påtale i alle måder. Recommenderer ham til alle forekommende på bedste måder, og forsikrer han hidindtil, som ærekær og skikkelig ung karl egner og anstår, har opført sig. Om hans saligheds sag anmodes velærværdige Hr. Theodosius Blæhr sjæle sørger for Nørre Omme og Breininge menigheder at ville behage at give ham det fornødne skudsmål påtegnet.

Brejninggaard den 4. februar 1754. Christen Siegfred Eenholm.

Han stod måske til søs, men 9.april 1761 fæstede Hans Christensen murermestersvend Kroghuset i Sdr. Lem af Niels Rindum, Sdr. Holmgård, med ret til at bruge sit håndværk i landet, hvor han ly-stede, dog mod at give sin husbond besked derom, og højst i tre år. Godsejer Juel mente, at han var rømt fra Brejninggaard som meget ung og derfor burde høre under godset, idet han ydermere i peri-oder om vinteren, når faderen og sønnerne ikke var på murerarbejde rundt om i Jylland havde op-holdt sig i Mose flere måneder ad gangen ifølge broderen Thomas. Han fæstede senere gården Her-borg Bæk, og godsejer Juel fik ikke held til at få ham tilbage under Brejninggaard, selv om han - ifølge skiftet efter hans far i januar 1763 - ville have ham som soldat under godset.

12-4-1763 efterlystes den fra Brejninggaard gods forsvundne Peder Jepsen Mose. Han var rejst for et år siden for at lære murermesterhåndværket hos sine brødre, Poul i Haderslev og Simon i Mid-delfart. Han havde ikke fået (passér)sedlen fornyet. Han blev efterlyst fra Brejning kirkes prædike-stol tre søndage og ved herredstinget to tingdage og dømtes in absentia som rømningsmand.

15-4-1763 er der tinglyst endnu et fripas ved Bølling herredsting. Det lyder således:

No.20 F.5. Fireogtyve skilling No.13671

Jeg Christian Frederik Juel til Brejninggaard Deres Kongl. Majestæts bestalter oberst af Cavalleriet og født baron til baroniet Rysenstein gør vitterlig, at jeg herved afskediger fra mig og mit gods Christen Pedersen Toft barnefødt i Brejning sogn med fuldkommen tilladelse uden anke af mig, ar-vinger eller vedkommende ejere, at måtte flytte og fare, bo og bygge og sig nedsætte, hvor han ly-ster, og hvor han på en lovlig måde bedst kan erhverve sit brød. At alle civile og militære betjente lader ham fri og uhindret passere og reposere så vel til lands som til vands, hvilket jeg efter stand og vilkår imod enhver især at igendrive mig erbyder, særdeles imod de som mig med lige god rigtighed måtte forekomme, ombedende stedets sognepræst velærværdige og vellærde Hr. Mathias Bering her på at tegne hans skudsmål, hans saligheds sag angående, og hvorledes hans forhold her i menighe-derne har været, som ej påtvivles jo bliver ligeså fuldkommen god, som den jeg som hid til hans værende hosbonde i al sandfærdighed give kan, da han har opført sig på mit gods tro, ærlig, skik-kelig og vel, hvorfor jeg hannem i særdeleshed høje og lav på bedste måder vil have recomman-deret.

Til ydermere bekræftelse har jeg dette med egen hånd underskrevet og forseglet.

Brejning den 15. april 1763. C. F. Juel

Man kunne endelig sikre sine sønner fripas på forskellig måde. Da Peder Thomsen fæstede sin fars gård i Vesterbæk i 1785 (Bølling herreds tingbog 30-7-1793), blev det oplyst, at han havde været væk fra godset i en del år med et fripas fra godsejer Eenholm, og da han nu vendte hjem for at over-tage gården, som faderen ikke mere magtede, sikrede han sig, at den ældste søn i ægteskabet skulle være fri for stav. Møller Niels Knudsen i Brejninggaards vandmølle sikrede sig, at hans sønner blev fri for stav, mod at han holdt vandmøllen ved lige uden bekostning for godsejeren.

Kvinderne havde det væsentligt lettere, idet de ikke var bundet af noget stavnsbånd. De kunne frit rejse, hvorhen de ville, men skulle dog have et skudsmål med fra fødesognets præst, ført på stemp-let papir, hvilket dels betød sikkerhed for ægthed dels gav et lille tilskud til Statskassen. Det er så heldigt, at der er bevaret en kopi af sådant et skudsmålsdokument på Egns museet, som har tilhørt

Kirsten Lauridsdatter, som var født i Dampen i 1745. Det er skrevet på stemplet papir nr.19 til 12 skilling, udstedt under kong C.7. i 1770 og først brugt 2-10 1770, da Kirsten Lauridsdatter forlod Vogelius i Velling Kirkeby, som hun havde tjent tro i fem år, og som giver hende et fint skudsmål, ligesom sognepræsten i Velling giver hende sit gode ditto.

Hun har derefter opholdt sig i Brejning sogn til 13-4-1771, hvor sognepræsten forsyner dokumentet med følgende påskrift:

”Merbemeldte Kiersten Lauridsdatter har her ført et kristeligt levned, sidste gang brugt sakramentet 10. april i år, kan ubehindret andet steds admitteres.

Testor Matth. Bering, Nør Omme Præstegaard d. 13. april 1771.

Den næste påskrivning er fra sognepræsten i Ravsted, Sønderjylland fra 25. juli 1776, hvorefter hun vendte hjem til Brejning sogn og om efteråret samme år giftede sig med mølleren og enkemanden Niels Knudsen i Brejninggaards vandmølle.

Om forholdene for de unge karle og piger, der blev i sognet og fik tjenestepuds på én af gårdene, giver en notits i skiftet efter Anne Marie Pedersdatter og Laurids Pedersen i Bæk, der begge døde med fire ugers mellemrum først og sidst i maj 1764 lidt oplysning. Her står om folkelønnen, som var forfalden til Mikkelsdag (29-9), at pigen Sidsel Christensdatter, som har forrettet ”møtjeneste” i 6 år à 4 Rdl 4 mark, uden at have fået noget udbetalt, skal have 28 Rdl, og drengen Jens Christensen, nu 20 år, som har været på stedet i 6 år uden løn, de 3 år som hyrde for klæde og føde, de 3 år som arbejdskarl uden løn, for strengt arbejde à 5 Rdl 2 mark, skal have 16 Rdl.

Christian Siegfred Eenholm **ejer af Brejninggaard 1726-1754.**

Da C. S. Eenholm overtog Brejninggaard i 1726 ville han prøve at lade fæstebønderne betale for at slippe for den største part af hoveriet, og så ville han selv ansætte folk til at passe hovedgårdsmarkerne. Det viste sig at være en dårlig ide, som en senere efterfølger oberst Juel skrev, idet godset så blev drevet af godsejeren selv med hjælp fra de fjernere boende fæstebønder, men herved blev fæstebønderne rige og godsejeren fattig, så Eenholm var nød til at sælge Brejninggaard for ikke at gå fallit. Der er bevaret afskrift af enkelte fæstebreve fra den tid i Bølling herreds tingbøger f.eks. i forbindelse med frasætning af en fæstegård eller ildebrand, f.eks. 27-11-1753 hvor Ib Michelsen i Blæsbjerg havde haft ildebrand. Her bliver hans fæstebrev næsten fuldstændig citeret:

Fæstebrev af 20-1-1742 til Ib Michelsen Blæsbjerg, som Christian Christensen Skrædder forhen har haft i fæste, Hk 1-4-3-2 samt 1 album af Bjørnkær = 1-5-0-0, landgilde: 2 Slette Daler samt hoveri af et løbebol.

”Og som jeg for nærværende tid har forundt samtlige Brejning sognemænd frihed for dagligt hoveri, af fri vilje til at forandre igen, så skal Ib Michelsen nyde friheden for dagligt hoveri af et løbebol, så længe de fleste af Brejning sogns bønder nyder det, men i stedet er landgilden så 6 Slette Daler samt 6 dages arbejde på Brejninggaard i hø og korn indførsel, forrettet efter tilsigelse, samt arbejde ved øde steder som de andre. Når denne frihed ophæves af mig (Eenholm) eller efterfølger, gælder fæstebrevet, som oven står”.

28-8-1753 var Laust Andersen, Langergårde i herredstinget, fordi hans gård var brændt. Her oplyses det, at han fik fæste på gården i 1741 efter sin far, og han skulle ligeledes være fri for det daglige hoveri til Brejninggaard og ligeledes kun hjælpe få dage i høst og ved høbjergning samt ved nogle pløjedage og et par rejser. Landgilden var sat til 6 Rdl 3 mark af gården, som var ½ gård. Og ellers var betingelserne som nævnt ovenfor. Da nabogården af nøjagtig samme størrelse blev bortfæstet til Mads Gregersen i 1779, var man tilbage i det sædvanlige hoveri, så landgilden var nedsat til 1 Rdl 2 mark 8 skil., mens hoveriet til Brejninggaard nu var ½ gårds fulde hoveri med rejser, ægter og arbejde til godset som sognets øvrige bønder.

Var Eenholm en fremskridtsmand, hvad hoveriet angik, så var der ikke meget nyt at hente hos ham, hvis en af hans fæstere ikke havde passet sin gård ordentligt og betalt sine afgifter, hvad både Brejninggaards skifteprotokol og Bølling herreds tingbøger vidner om. I 1735 var fæsteren, Peder Simonsen, i Ravnsbjerg død og havde efterladt sig en enke og to små sønner samt en særdeles misligholdt gård. Efter at der var holdt offentligt skifte, som desværre ikke er med i skifteprotokollen, lod godsejer Eenholm enken indstævne for Bølling herredsting for afdødes restancer til godset, gårdens brøstfældighed og manglende besætning, idet noget tydede på, at enken efter mandens død og før skiftet havde fjernet bohavet og besætning fra gården. Drengenes farbroder, Jørgen Simonsen, i Nr. Søndergård var formynder for dem, hun havde Niels Rasmussen i Bjerg med som lavværge, på godsejerens side var der dels hans ridefoged Christen Thomsen, dels to vurderingsmænd nemlig Knud Andersen fra den anden Ravnsbjerggård og Knud Pedersen i Feldbæk. Dommen blev, at enken blev frasat gården, altså fik hun ikke mulighed for at gifte sig med den nye fæster, og inden 15 dage skulle hun betale sin gæld til godset.

14-3-1752 mødte degnen i Brejning, Henrik Sørensen Gredsted, for sin herre, godsejer Eenholm, for Bølling herredsting og indstævnede fæstebonden Niels Jensen Thomsen i Lille Kildsig og Store Rudmose for herredstinget p. g. af restancer til godset, bl.a. manglende skattebetaling, dårlig opførelse overfor godsejeren og for at lade fæsteejendommene forfalde. Jens Christensen i Kassentoft og Jens Mortensen i Præstegård var vidner og kunne meddele herredstinget, at gården var noget forfalden, Store Rudmose dels nedfalden og bæsterne (hestene) mådelige, men jorden var dyrket så godt som muligt. Det nedfaldne hus ved Store Rudmose var bortført, men af hvem vidste man ikke. Der stod stadig 3 fag tilbage. Besætningen var på 2 bæster, 3 køer og 3 får, men der var hverken æde eller sædekorn i behold. Høvederne var døde af fæsygen for tre-fire år siden, blev det oplyst. Godsejeren meddelte, at Niels Jensen Thomsen lod husene på Lille Kildsig forfalde, afbrød låsene, ødelagde døre og vinduer, solgte ud af bohavet, havde undladt at betale kongelige skatter tilbage til 1747 og landgilde fra 1745 og havde kun p. g. af indtægt ved feldbereder håndværket kunnet give løfte om senere betaling. Godsejeren havde måttet betale hans tjenestekarls løn, og tjenestekarlen var ydermere samtidig soldat. Gælden til godsejeren var på 157 Rdl, boets samlede værdi var 40 Rdl, så godsejeren indstillede ham til fæstets fortabelse, og herredstingets dom, der burde betyde tvangsarbejde i nærmeste fæstning.

Niels Lauridsens fæstebrev fra 14-1-1745 blev fremlagt, ligesom hans kvitteringsbog fra godset, som var indrettet med stemplet papir, og hvor i alle indbetalinger til godset blev indført. Han skulle betale 8 Slette daler i landgilde og frihedspenge til hvert års Martini (11-11), og var så ligesom de øvrige fæstere fri for det daglige hoveri, alene undtaget den daglige gavn, der skulle udføres af ¼ gård. Godsejeren oplyste, at det havde været umuligt at få Niels Jensen Thomsen til at indløse fæ-

stebrev og kvitteringsbog! Fæsteren bad om Eenholms mildhed, og dommen lød på fæstets fortabelse samt betaling af gælden inden 15 dage efter dommen. Så han slap for tvangsarbejde, men hvordan han skaffede pengene, er der ingen forlydender om. Familien måtte flytte ind i de tre tiloversblevne fag i Store Rudmose, Rudmosehus kaldet.

I 1730 kom der en større sag for herredstinget vedrørende en ung karl, Jens Jacobsen, Jacob Nielsens søn fra Årup i Hanning, som var fæstegård under Brejninggaard. Det startede med, at herredsfoged og byfoged i Ringkøbing Jacob Pedersen Schandorf lod efterlyse sin karl ved herredstinget 12-4-1730, ovennævnte Jens Jacobsen, som uden påviselige årsager var rømt fra hans hus i Påsken. Det blev oplyst, at forpagter Mogens Thim på Brejninggaard havde haft ham i huset og havde sendt ham videre til Ribe, hvor godsejer Eenholm opholdt sig, så i første omgang lod byfogden sagen falde, men tog den ret hurtigt op igen og lod Jens Jacobsen efterlyse fra Brejning kirkes prædikestol. Jens Jacobsen havde fået fripas af Eenholm 2½ år tidligere, men nu ville Eenholm have ham tilbage til godset og truede med at lade ham springe soldat, hvis han ikke kom godvilligt, selv om byfogden havde hans pas fra Brejninggaard. Byfogden ville have ham tilbage og lovede endda at gå soldat for ham, hvis Eenholm tog ham. Han var også så glad for ham, at han ville fæste Dalagergård i Borris til ham på gode betingelser. Der havde flere gange været sendt karle fra Brejninggaard for at hente ham, så han havde sagt til byfogedens kone, at han ikke turde sove i sin egen seng om natten, hvis han skulle blive bortført. Byfogeden mente, at han var for fattig til at søge proces mod Eenholm, så parterne blev forligt 31-5-1730, og Jens Jacobsen måtte vende tilbage til Brejninggaard, hvor han blev fæstebonde. Når Eenholm kunne tvinge en ung karl tilbage til stavnen, før Stavnsbåndet blev indført i 1733, skyldes det indførelsen af den nationale milits i 1701, hvor Brejninggaard blev delt i 7 lægd, som hver stillede en ung karl som soldat, og disse karle blev udpeget af godsejeren, som altså kunne skalte og valte efter forgodtbefindende.

Det skete selvfølgelig også, at unge karle eller fæstere pludselig forsvandt fra sognet. 18-6-1737 lod Eenholm efterlyse et par personer ved herredstinget efter forud tre gange uden held at have ladet dem efterlyse fra Brejning kirkes prædikestol. Det drejede sig om en ungarl, Jens Pedersen, der tjente på Brejninggaard samt fæsteren på Bilring, Anders Jensen Munkbroe. Den første var rejst væk i sommeren 1733 med tilladelse til at tjene udensogns, men siden så man ham ikke mere, den sidste flyttede fra Bilring Påskedag 1737 under foregivende af at ville besøge sine venner, men ham så man heller ikke mere, og intet tyder på at efterlysningerne gav positivt resultat.

I det hele taget kunne der bringes diverse sager for herredstinget, når man tilsyneladende ikke kunne finde en løsning på anden måde, og meget tyder på, at når sagen først blev forelagt andre med en anden synsvinkel, så blev der fundet en løsning, og oftest en mindelig løsning. Det interessante for eftertiden er, at der meget ofte blev ført endog mange lokale vidner, så man får på mange måder et godt indblik i sognets befolkning i denne periode. 20-8-1737 stævnedes Eenholm Morten Jensen i Vesterbæk og Anders Nielsen i Opsund for manglende drift af deres gårde, og Anders Nielsen havde desuden ulovligt solgt hø til Mikkel Andersen i sognet. Vi får her gode oplysninger fra jordebogen om bl.a. fæstebrevene, som kan findes under de nævnte gårde.

Hans Nikolai Hoff ejer af Brejninggaard 1754-1760.

Da ritmester Hoff overtog Brejninggaard kom hoveriet tilbage til forstum brug igen, hvilket fremgår af et citeret fæstebrev i Bølling herreds ting i 4-2-1766, hvor Jens Nielsen Pilgaard 11-1-1759 fæster den ¼ gård i Vesterbæk, som Christen Jacobsen beboede af Hk 2 tønder. Han skal forrette alt hoveriet til Brejninggaard, som de øvrige fæstebønder og årligt give 1 Rdl i landgilde til Martini.

18-7-1758 lod Hoff fæstebonden Laurs Nielsen i Store Snogdal stævne til Bølling herredsting gennem sin ladefoged, Jens Madsen. Indkaldte vidner var dels hans nærmeste naboer, Niels Rasmussen og datter Maren i Feldbæk og tjenestekarlen dér Knus Poulsen samt Hans Christensen i Lille Snogdal, dels nogle lidt fjernere, Laurids Andersen i Langergård, Villads Jensen i Nr. Søndergård, Christen Jespersen i Røjkum og Jens Jacobsen i Kildsig. Årsagen var, at Laurs Snogdals stude og får var blevet drevet af to umyndige hyrder gennem den fredede eng, Høllet kaldet, som blev afgræsset og optrådt. Laurs Snogdal beklagede det skete og ville erstatte tabet. Naboen Hans Christensen i Lille Snogdal sagde, at hans får én gang havde været i engen, men han havde straffet sin hyrde derfor. Det var Laurs Snogdals egne børn, der var hyrder. Man indgik et forlig, Laurs Snogdal undskyldte og måtte betale 4 mark til Brejning sogns fattigkasse samt sagens omkostninger, og skete det igen, skulle sagen tages op.

Et par år herefter var det Laurs Snogdals tur til at stævne en mand for herredstinget. 28-8-1760 indstævnede han Brejninggaards foged, Chr. Lyngby, for retten for den store overlast han havde lidt ved at Lyngby forrige lørdag med ”slag, pryglen og pust” havde banket ham uden føje på Jens Højmoses mark. Jens Mortensen i Højmose og hans kone, Maren Jensdatter, samt Niels Skytte på Brejninggaard var indkaldt som vidner. Lyngby var ude på marken for at ”tælge korn” på herskabets vegne, altså få et overblik over tiendekornet, da Laurs Snogdal skældte ham ud og holdt fast i ham, hvorpå Lyngby gav ham et par rap med ridepiskan. Lyngby må nok have fået kolde føder, for han tilbød dommeren at betale et beløb til Brejning sogns fattigkasse efter dommerens skøn og 1 Rdl til Laurs Snogdal til udgifter ved retssagen, men Laurs Snogdal ville have 4 Rdl, og det fik han, hvorefter sagen faldt, for, som Lyngby sagde, han ville helst ikke have, at herskabets gode rygte tog skade!

Christian Frederik Juel ejer af Brejninggaard 1760-1771.

Hans Nicolai Hoff flyttede til Silkeborggård, som han byggede op blev efterfulgt af baron, oberst Christian Frederik Juel, som stammede fra Rysensteen, som han overtog i 1771. Hans efterfølger amtmand Peter von Albertin var meget lidt gode venner med ham og benævnte ham en enkelt gang som ”sædvanligvis fremfusende”, så det er måske naturligt, at han hurtigt kom på kant med fæstebønderne.

21-4-1761 indstævnede han således fæsteren Christen Pedersen i Sønder Søndergård for Bølling herredsting vedrørende opsætsighed om pløjning af et stykke jord. Juel raslede med sablen og lovede fæstets fortabelse og arbejde i jern. Der var ligeledes indkaldt et par stævningsmænd og vid-

ner, Laurids Poulsen Skrædder og Søren Hansen, begge af Kirkebyen. De forklarede, at Christen Pedersen var en halvgårdsmand, der gjorde hoveri til Brejninggaard som hoveribonde. Bønderne havde afsat et stykke havreland, som de ikke ville pløje, det stykke der gik under betegnelsen Wolkind mark sydøst for Brejninggaard. Bønderne manglede ”en plov”, altså de var en fæstebonde for lidt, så derfor ville de ikke pløje. Baroneren havde samlet dem 13. april og spurgt dem, om de ville, og kun Christen Pedersen svarede ”nej”, de øvrige tav stille. Christen Pedersen og de øvrige ”trælbønder” havde også nægtet at slå et stykke eng sidste sommer, da de manglede en sletmand.

Laurids Poulsen oplyste, at han ikke vidste, om der var lige så mange bønder rodevis til hoveri nu, som i Hoffes tid, men han vidste, at to bønder i Opsund gjorde hoveri nu, og det gjorde de ikke i Hoffes tid. Christen Pedersen mente ikke, at hans ”nej” betød noget, og bad husbonden om medynk og tilgivelse, da han var en enfoldig og fattig mand, der ikke kunne udholde proces, og sagen ordnedes da også i al mindelighed, hvilket som oftest var udgangen af de fleste stævninger.

Allerede 26-5-1761 var det galt igen, og denne sag trak i langdrag til engang i oktober. Juel indstævnedes fæstebonden Christen Jespersen i Røjkum med de samme stævningsmænd som ovenfor. Men det var ikke alene Juel, men også Brejninggaards øvrige fæstebønder, der var indblandet, for de havde sendt et andragende til godsejeren om, at Christen Jespersen sidste sommer, nærmere betegnet i juli 1760, både i Brejning mølle og andre steder havde vist sig særdeles opsætsig og opfordret de øvrige hoveribønder til ulydighed mod herskabet og dets betjente. Så at sige alle Brejninggaards fæstebønder og nogle af konerne blev indkaldt som vidner i løbet af sagen. Christen Jespersen mente nu ikke, at han havde sagt sådan, men var det tilfældet, så fortrød han det hjerteligt og bad herskabet om forladelse, men da han ikke forstod sig på at føre proces, søgte han amtmand von Albertin om at forsvare sig. Han ville nu ikke, så i stedet fik han herredsskriver Laurids Falck i Gl. Dejbjerg som forsvarer. Det var meget almindeligt i de mere alvorlige sager, at fæstebønderne fik en forsvarer til at tale deres sag, det kunne være byfogeden eller en af rådmændene i Ringkøbing eller en af de omkringboende prokuratorer, folk som regel uden nogen særlig uddannelse men med et godt kendskab til retssager og sikkert også et godt snakketøj.

Laust Andersen i Langergård forklarede, at Christen Jespersen gjorde hoveri til Brejninggaard indtil Sct. Hans 1760 også med forskellige arbejder som kornrejser til Ringkøbing og klapjagt om efteråret, men fjorten dage efter Sct. Hans blev han fri for hoveri. Christen Jespersen skulle have sagt i Brejninggaards mølle, at de ti bedste hoveribønder skulle stå ham bi med at være opsætsige. Han havde aldrig gjort oprør i Hoffes tid, det var først efter, at Juel var blevet ejer, at der blev gjort modstand.

Vidnerne forklarede, at de den gang ikke vidste, at Christen Jespersen var blevet fritaget for hoveriet, også fordi han ville have dem til at være opsætsige, hvis nogen blev fritaget! På samme tid, som Christen Jespersen blev fritaget, havde de øvrige hovbønder afsat 1/25 del af hoveriet to gange, men siden har de dyrket det hele og delt det imellem sig i mindelighed. Christen Jespersen var ene og alene skyld i den ufredelighed, der havde været mellem husbonden og ham, og han havde stedse opfordret til modstand og nævnt, at der var én, der skulle gives fri, men ikke at det var ham selv. De øvrige hovbønder syntes, at havde været en fattig bonde eller en langt fra kommende, så havde det været i orden, men ikke Christen Jespersen, som på et tidspunkt havde kaldt dem for hundsvotte, hvis de ikke ville hjælpe ham, og for at føje spot til skade, havde han senere i Søren Kirkes hus tak-

ket dem, fordi de ved deres opsætsighed havde været med til, at han blev fri or hoveri. Det var derfor, at de ikke ville dyrke hans del.

Udgangen af alt dette er ganske mærkelig, men noget tyder på, at både Juel på Brejninggaard og de fleste fæstebønder var så trætte af Christen Jespersen, så de hellere ser hans hæl end hans tå, for sagen falder, og Christen Jespersen får lov til at kvittere sin gård 1-5-1762 og flytter med hele sin familie til Nr. Brorstrup i Ølstrup, som han køber til selveje i løbet af få år. Til gengæld siges det udtrykkeligt i tingbogen, at den nye fæster af hans gård skal gøre $\frac{1}{4}$ gårds hoveri til Brejninggaard, og at Thomas Christensen, der fæstede gården Mose efter sin far 21-11-1760, skulle svare hoveri af $\frac{1}{4}$ gård, selv om gården indtil da havde betalt sig fra hoveri, for med disse to kvarte gårdes hoveri, fik man så det halvgårds hoveri, som de andre fæstebønder efterlyste. (Tingbogen 17-11-1761).

4-2-1766 stævnedes godsejer Juel fæstebonden Jens Nielsen Pilgaard i Vesterbæk for Bølling herredsret for modvillig ulydighed i at aftærskes sin andel i hovtærskningen af Brejninggaards korn og for at have ruineret sin gård samt restance af landgilde og kongelige skatter på 32 Rdl. Og så havde han mod herskabets vilje en indsidder, Margrethe Mortensdatter, boende. Jens Nielsen blev indkaldt til retten og skulle medbringe fæstebrevet og kvitteringsbog over skatter og landgilde. Han mente, at det var nødvendigt med en forsvarer og prøvede både herredsskriver Laurids Falck i Dejbjerg og prokuratoren monsieur Beyer i Landting, men de ville ikke p.g.af hans fattigdom, så han fik Jens Jacobsen i Dejbjerg til at hjælpe. Forud var gået, at Jens Nielsen var så træt af gården omkring nytår 1766, at han havde sendt sin kone til Brejninggaard med opsigelse af fæstet. Den ville godsejer Juel ikke modtage, så konen blev sendt hjem med løfte om en tønne rug til "ædekorn". Men da forrideren Morten Jensen Pig fra Brejninggaard 12. januar blev sendt ud for at varsko fæstebønderne om hovtærskning, sagde Jens Niensens kone, at han havde tærskt det korn, han agtede at tærskes, og det hjalp heller ikke, at ladekarlen Knud Poulsen også blev sendt afsted. Igen blev der indkaldt mange af Brejninggaards hovbønder som vidner.

Jens Nielsen forsvarede sig med, at han havde haft misvækst i årene forinden, men ellers havde han drevet gården bedre hvad huse og avling angik, end tilstanden var, før han fæstede den, men fattig havde han altid været, og han bemærkede, at ni - ti fæstere før ham var flyttet fra gården i armod, og det var længe siden, at der var død en fæster i gården. Bl.a. feldbereder Christen Jacobsen boede der i nogle år, men måtte flytte derfra i armod, men med herskabets tilladelse, der fæstede den såkaldte Brejning Lukke eller Løkke ved udkørslen fra Brejninggaard til ham. En af de få, der kom fra gården uden armod, var Villads Jensen, der først flyttede til Oddebæk og derfra til den gode gård Nr. Søndergård med herskabets tilladelse.

Godsejeren ville godt beholde ham som fæster, men han ville ikke, selv om han blev truet både med Viborg tugthus eller et andet sted, til gælden var blevet betalt. Men som det som regel skete, så blev han sat fra gården, men flyttede i stedet til gården Blæsbjerg og slap for tugthuset, men om han nogensinde fik betalt sin gæld, melder historien ikke noget om.

Skat og ekstraskatter.

Der er vel ikke noget, der kan få folk op i det røde felt, som når man bliver pålignet skat for ikke at tale om ekstraskatter. Skat er ingen nymodens opfindelse, man har mange hundrede års erfaring i at finde på forskellige skatteemner og sørge for at opkræve den vedtagne skat. Fæstebønderne betalte

hartkornsskat, der blev betalt kvartalsvis, samt tiende til kirke og konge. Om tienden skrev godsejer Juel i 1768 til Rentekammeret, at i denne skarpe egn, var det umuligt at erstatte tienden med et fast pengebeløb ”for gårdens skarpe markers skyld, desuden er armoden her så stor, at de fleste bønder aldrig kunne præstere det, som ved billig akkord blev indgået for tienden. En del, som har betalt penge for tienden, er siden frafalden akkorden”.

Kirketienden tilfaldt kirkeejeren og det vil for Brejning kirkes vedkommende sige godsejeren på Brejninggaard. Kongetienden var som regel lejet ud af Staten til den højstbydende. Som regel findes der ikke opgørelser over, hvem der havde købt Kongetienden, men det hænder, at tingbogen giver et indblik heri. 23-10 1737 blev de fleste af Brejning sogns fæstebønder indstævnet af godsejer Stefan Nielsen Ehrenfeld, Nørholm, for manglende betaling af sognets kongetiende, som han ejede og beholdt, da han i 1726 solgte Brejninggaard til Eenholm. Vi får en fin oversigt over sognets fæstebønder og deres afgifter og for enkernes vedkommende, hvem deres formyndere er, og hvordan de er i familie. En del af årsagen til trætten var, at fæstebønderne helst ville levere kongetienden direkte fra marken i kærven, altså inden tærskning, men Ehrenfeld ville have tienden leveret efter tærskning, altså rent korn i sæk foruden en pengeafgift. Det havde enkelte af fæstebønderne da også gjort, bl.a. Niels Tudskær, som havde ”set lyset” og snydt lidt med vægten, men det blev opdaget, så han lovede bod og bedring, og udfaldet blev, at alt tiendekorn for fremtiden skulle leveres til Ehrenfeld i sækken, hvor han ønskede det, og det vil i praksis sige i Ringkøbing

Godsejeren sørgede for at opkræve skatterne og ekspedere dem videre til amtsforvalteren i Ringkøbing. Han måtte lægge ud for de fæstere, der ikke betalte. Ind imellem blev der pålagt forskellige ekstraskatter, som det f.eks. fremgår af en udskrift af Mads Christensens skatte- og kvitteringsbog i 1767 og 1768 i Brejninggaards skifteprotokol. Han boede i Magersped under Brejninggaard og betalte foruden hartkornsskat og ekstraskat også folkeskat, selv om han hverken havde karl eller pige samt tugthusskat. Sognepræsten skulle udarbejde mandtalslister over sognets beboere samt fraflyttede og ankomne, men desværre mangler de fleste af disse lister her fra sognet.

I 1743 blev alle håndværkere i landet samt bybefolkningen pålagt en ekstraskat på person, formue, heste og karosser. Den vakte begribeligvis ingen større glæde i landbefolkningen, og sognepræsterne prøvede efter bedste evne i de indsendte skattemandtale at hjælpe sognebeboerne mest muligt med at få skatten nedsat eller helt væk. Der var følgende håndværkere her i sognet, som fik præstens ord med på vejen:

Hans Madsen Bjørnkær, feldbereder, skulle betale 2 Rdl, men beløbet blev nedsat til 1 Rdl p.g.af ringe næring.

Niels Lauridsen (Lille Kildsig), feldbereder, som ovenfor.

Niels Jensen Tudskær, feldbereder, har en pige, som ingen løn får, skulle betale 2 Rdl 48 skil. nedsat til 1 Rdl p. g. af ringe næring.

Thomas Pedersen (Vesterbæk), feldbereder, betalte 1 Rdl.

Christen Mikkelsen (Mose), murmand, har en karl, betalte 1 Rdl 48 skil.

Jens Christensen (Tudskær), feldbereder, betalte 1 Rdl.

Niels Jensen Romdal (Kirkehuset), murmand, er gammel, svag og vanfør, blev fritaget for at betale. Laurids Poulsen, skrædder, (Dumpen), fattig og har skade på sindet (måske p.g.af skatten), blev fritaget for at betale.

Christen Jensen (Vanting), tømmermand, fattig, betalte 1 Rdl.

Erik Jacobsen (Kildsigmose), væver, fattig, betalte 1 Rdl.

Niels Christensen, (Mosen), smed, har to gamle forældre at underholde og ganske fattig, blev fritaget for at betale.

I 1762 blev hele den voksne befolkning og i byerne børn over 12 år, på landet børn over 16 år, pålignet den såkaldte Ekstraskat, en kopskat (tysk: kopf = hoved), som var 1 Rdl. pr. person pr. måned indtil 1812. Og det var ikke noget, der gik stille af, heller ikke i Brejning sogn. Der gik dog nogle år, mens harmen blandt bønderne voksede, men 17-11-1767 indstævnedes godsejer Juel fæstere Laurids Nielsen i Snogdal for herredsretten som repræsentant for alle sognets fæstebønder, idet Juel mente, at det var ham, der havde hidset de andre op, så de havde undladt at betale skatten. Det var så viseligt indrettet, at godsejeren stod for opkrævningen og indbetalingen til amtstuen, og hvis en bonde undlod eller ikke kunne betale, måtte godsejeren punge ud. Laurids Nielsen, Snogdal og Hans Andersen, Moesgård mødte op på bøndernes vegne og meddelte, at ekstraskatten kunne de ikke betale, men de ordinære skatter ville de prøve snarest at afbetale, og hvad dem angår, så var det ikke af modvillighed, at de ikke betalte.

Men Juel havde en høne at plukke med Laurids Nielsen, som, sagde han, havde hidset de andre op mod ekstraskatten bl. a. foran Brejning kirkedør før en gudstjeneste, hvor han havde udskældt både godsejer og ridefoged, så præsten havde måttet formane ham fra prædikestolen. Han gav ridefogeden Søren Kjærulf ”gluffe og gloser” uden for kirkedøren i menighedens påhør og havde samtidig talt anstødeligt mod godsejeren, som på sin side beskyldte ham som en rebel mod ekstraskattens betaling og lod læse et skrift imod ham op udenfor kirken. Han begyndte at skælde ud udenfor stenten, hvor de holdt med kareten fra Brejninggaard. Laurids Nielsen skulle have sagt til de øvrige bønder, at der gik det røgte i landet, at bønderne var befriede for ekstraskatten, og så ville sognets bønder ikke betale, hverken rig eller fattig. Laurids Nielsen havde i et års tid nægtet at betale, selv om han sad rimeligt godt i det. Der var efter dom gjort udlæg hos ham og andre, men han ville ikke betale og lod sig pante. Han og Hans Andersen i Moesgård havde været i Slumstrup mølle for at skrive til kongen om frigivelse for ekstraskatten og havde ved tilbagekomsten meddelt baronen, at nu betalte de en måned mere og ville så vente på brev fra København, før de betalte mere. Laurids Nielsen havde også spurgt Poul Opsund, der kørte kongekørsel (pligtkørsel) for amtmand Montagne i forbindelse med udpantningen hos Laurids Nielsen, hvorfor han ikke lod ham køre selv, om han ikke havde nok andet at tage sig til.

Godsejer Juel erklærede, at da Laurids Nielsen havde vist sig rebelsk mod kongens lov og mod Juel, ville han have sagen nedskrevet og sendt til København, hvis ikke Laurids Nielsen faldt til føje og betalte skatten samt omkostningerne og beklagede det skete. Laurids Nielsen har nok følt, at han havde fat i den korteste del af strået, så han beklagede og lovede for fremtiden at opføre sig bedre i ord og gerninger, hvorfor sagen blev forliget, og Juel bad endda dommeren om at være tålelig med mulkten, da han var fornøjet med Laurids Nielsen! Laurids Nielsen skulle inden otte dage betale én mark danske til Brejning sogns fattige, og han og alle sognets øvrige restanter skulle betale hver seks skilling i sagsomkostninger, selv om de nu havde betalt ekstraskatterne. Sagen er vedlagt en vældig stor restanceliste over de fleste af sognets fæstebønder og en del af konerne. Og så gik det med Laurids Nielsen, som senere med Christen Jespersen. Han fik lov til at flytte med sin familie fra Brejning sogn til Hanning præstegård, som han fæstede i 1769, så slap godsejer Juel da for mere bøvl fra den kant.

Med hensyn til ekstraskatten, der blev indført i 1762, kan der tilføjes, at 3. maj 1768 fik amtmand von Albertin en kongelig ordre gennem general Landvæsenets Collegiet i København til at opsøge amtets godser for undersøge virkningen af kongen påtænkte landboreformer, og på Brejninggaard kom godsejer Juel da med følgende svada vedrørende ekstraskatten: ”Enhver troe undersåt af vor nådige konge veed med hvor ømt et hjerte hand kræver dend extraordinaire måneds skat; med lige stor ømhed nægter hver troe undersåt dens betaling så længe hand kan, skjønt Gud veed, at dens eftergivelse var dend største lettelse dend fattige bonde kunne vederfares, som over samme sættes i yderste armod, ja i dend stand ej at kunne svare de ordinaire skatter, at forbie gå mange øde steder, dend forvolder helst i denne skarpe egn”.

Hoveriet.

Godsejer Juel havde også andet at tage vare på, for fra højeste sted begyndte man så småt at interessere sig for, hvordan fæstebønderne landet over egentlig havde det. I 1768 kom der en forordning om bestemmelse af hoveriets størrelse ved hvert enkelt gods, altså også Brejninggaard. Man havde planer om centralt fra at afskaffe hoveriet. Som nævnt ovenfor, sendte man gennem amtmanden forespørgsel om hoveriet ud til alle godsejerne. Amtmand von Albertin stillede Pinsedag 1768 (22-5) på Brejninggaard og Juel forfattede en lang redegørelse, inden amtmanden fortsatte til Vennergård 24. maj. Han fortalte, at en af hans forgængere (Eenholt) havde entreret således med Brejning sogns bønder, at de fleste af dem var fri for det daglige hoveri imod en pengeydelse i stedet, og godset blev så til dels drevet af godsejeren selv sammen med de fjernere boende fæstebønder, men her ved blev bønderne rige og godsejeren fattig og måtte sælge, hvorefter hoveriet blev omlagt igen. Hvad en eventuel udskiftning af gårdene her i dette magre sogn angik, ville det ikke komme på tale, for langt de fleste gårde lå for sig selv og havde deres dyrkede marker for sig selv, kun i Kirkebyen var der enkelte marker i samdrift.

Juel skrev, at selv om han nok kunne ønske at skåne sine bønder for hoveri, ”der trykker, hvor ømmelig husbonden end omgås fæsteren”, så kunne det ikke afskaffes på Brejninggaard, for dels kunne godsejeren ikke selv drive godsets marker, som var vidt udstrakte og op til en halv mil i omkreds, dels var bønderne her i denne skarpe egn så fattige, at de ikke kunne betale for at slippe for hoveriet. Ja, de kunne næppe selv avle det korn, de skulle leve af og for at klare deres afgifter, måtte de strikke strømper og endda ofte indkøbe ulden dertil i andre egne. Deres marker var besværlige at arbejde i, det var så hårdt ved deres heste, at de kunne ødelægges på et år, og til arbejdet hjemme på gårdene og til hoveriet måtte de holde en hel del tjenestefolk, og det hele var med til at øge deres udgifter, også fordi de p. g. af Ekstraskatten fra 1762 forlanger en urimelig høj løn. Juel fortæller, at skiftedag for karle og piger her i sognet er 1. januar i stedet for Påske- og Mikkelsdag. Juel ville gerne være med til at forskåne bønderne for en del af hoveriet, især mente han, at de fæstebønder, der lå en mils vej og mere fra godset, skulle skånes for hoveri mod betaling af en større landgilde, mens hoveriet blev pålagt Brejning sogns bønder, også dem hvis fæstebreve fra hans formands tid lovede dem frihed for hoveri. Desuden betalte han selv for en karl til at hjælpe fæstebønderne med hovtærskningen, som burde stoppe i starten af april, men først gør det ved Voldermisse (1.maj) i denne skarpe egn, da kreaturerne ikke kan drives på græs før omkring 10.-12. maj.

Godsejer Juel ville kun nødigt ansætte hoveriet til et vist antal dage, da, som han skrev, bønderne ikke alle var lige effektive, og den dårlige derfor blev overløbet af den gode, men det kom han nu til

alligevel, hvorefter der blev udarbejdet følgende general hoverireglement for Brejninggaard ifølge forordningen, der var udstedt 6-5-1769:

GENERAL HOVERIE REGLEMENT for BREININGGAARD beliggende udi **LUNDENIS AMPT, BEUFLING HERRED, BREININGE SOGN**, som bestaar af frie hovedgaards Taxt

Ager og Eng Hartkorn: 331 tønder 7skæpper 3 fjerdingkar 2 album

Mølleskyld: 6 - 3 - 0 - 0

Breining Sogns Kirke Tiende: 9 - 6 - 1 - 1 4/5

Nør Omme Sogns Dito: 11 - 0 - 0 - 0

Deibjerg Sogns Dito: 15 - 1 - 2 - 1 1/5

Alt denne Gaards Sædeland i alle Marker, saavel de besaaede som ubesaaede, som og i hvile eller fællend liggende tilsammen anslaget til Rug Sæd udgiør 90 tønder.

Og ere inddelt i 23 Marker hvor af aarlig 7 Marker besaaes.

Ved Gaarden kand aules det eene Aar imod det andet bereignet 180 Læs Høe.

Det underliggende Bøndergods bestaaer af Hartkorn Agger og Eng 257 td. 7 skp. 0 fjr. 2 alb.

Derpaa boe Bønder 69 og Huusmænd 28. Af Bønderne forretter jevnlig Hoverie 45. De øvrige er mestendeels fritagne mod Penges Afgift, hvilket med meere nærmere ved efterfølgende oplyses.

Dette udi Roede Viis tildelte Arbejde i Marken kand omtrændt beløbe sig aarlig saaledes:

For hver drevende Ploug 2 Dage til at fælle Jorden, 2 Dage at Pløje, Saae og Harve til Byg, 5 Dage at pløje, saa og harve til Haure i højeste og 4 Dage at pløje, saae og harve til Rug, til alt dette med at pløje, saae og harve bruges ikke flere folk end dend som holder Ploven og kjører.

Til at ud age Gjødningen 8 Dage med 1 Vogn og 2 Folk af hver Ploug.

Til at høste alle slags Korn reines 6 Dage med 3 Folk og til at kjøre samme ind i Laden behøves 6 Dage og 1 Vogn med 3 Folk daglig af hver Ploug.

Til Høe aulet fordres fra hver 1/4 part (gaard) 1 Karl til at slaae og 1 River i 6 dage.

Naar samme skal hjemkjøres behøves fra hver 1/2 Ploug 1 Vogn med 2 Folk i 4 Dage.

Til Tørvebjergningen behøves fra hver heel Ploug 16 til 18 læs Splids Tørv og 3 læs Klyne gravet, røget og hiem førdt.

Til Kornets Udtærskning fra hver 1/2 Ploug 1 Karl og 1 Renser i 8 Dage, som er alt hvad behøves heele Vinteren og tilsammen at opføre 1 Vogn af hver Gaard med sin Kjører.

Naar Tækning behøves skal fra hver 1/2 Gaard 2 Folk møde udi 2 à 3 dage og ligesaa naar Tømmer og Smede Arbejde forefalder.

Til at mønne Huusene fra hver 1/2 Ploug 1 Vogn med sin Kjører til at skiære og hiemføre Møndtørv og 2 Folk til at oplægge dem udi en à toe Dage.

Til at kaste Groebe omkring Skoven og indelukke dend tillige med Digerne omkring Marken behøvej fra hver 1/4 Part Gaard 1 Karl i 2 à 3 Dage ligesaae til Mølle- og Stampe- Bækkerne at oprense, samt Vaserne at fylde, fra hver Mand i Sognet 1 Karl eller Piige med 1 Vogn fra hver 1/2 Ploug i 1 à 2 Dage.

Rejsernes Tall kand ikke bestemmes til visse Dage om Ugen, da de fleste Reiser ere Korn Reiser og dertil gierne behøves god Vej og gott Vejrligt og desuden er ikke altid lige meget Korn at føre, da Avgrøden er meget forskellig, men omtrendt kand Reiserne bereignes om Aaret for hver Halv Gaard til 3 lange og 3 korte Reiser. De lange Rejser beregnes for 5 miile og de korte for 2 à 3 Miile. Af de Bønder, som ellers ikke giør ordentlig Hoverie men giver Penge, forrettes Aanlig 1 à 2 lange Reiser og slaaer 1 Dag med 2 Folk i Høebieringen samt hiemfører 1 Læs Høe. Saaleedes som befuldmægtiget af min Principalinde Frue Obristinde von Buchelmann (tilsyneladende forpagter af

Brejninggaard, født von Folsach) af mig underskrevne expideret,
 J. Aagaard. Breininggaard, dend 15. Febr. 1771.

Lundenæs Amt, Bølling Herred, Brejninggaard: HOVERIEGLEMENT 1771:

	Hartkorn: tdr.skp.fjk.alb.	Andel Hoveri: plov:	Sædeland: tdr. skp.:	Høavl: læs:
Søndergaard:				
1: Mads Andersen:	4-1-1-0	½	12	20
2: Peder Christensen:	4-0-0-0	½	12	20
Præstegaard:				
3: Christen Lauritsen:	2-2-2-1	¼	6	10
4: Peder Mortensen:	2-2-2-1	¼	6	10
Pilgaard:				
5: Niels Nielsen:	2-2-2-1	¼	6-4	14
6: Frederik Jensen:	2-3-0-0	¼	6-2	14
Kieldsig:				
7: Christen Madsen:	1-6-0-0	¼	3-7	12
8: Jens Jacobsens:	2-0-0-0	¼	6	12
Bæk:				
9: Mads Hansen:	2-7-0-0	¼	10-4	6
Bjørnkjær:				
10: Laurits Hansen:	2-0-0-0	¼	7	6
Bilring:				
11: Niels Mikkelsen:	2-1-2-0	¼	6-3	9
12: Christen Nielsen:	2-1-2-0	¼	6-3	9
Husted:				
13: Niels Pedersen:	1-7-2-0	¼	5	7
Vesterbæk:				
14: Thomas Pedersen:	2-5-0-1½	¼	8	8
15: Jens Jensen:	2-5-0-1½	¼	8	8
16: Anders Lauritsen:	2-0-0-0	¼	6-1	8
Langergaard:				
17: Mikkell Hansen:	3-1-1-1	½	11	24
18: Laurits Andersen:	3-1-1-1	½	11	24

Røjkum:

19: Eske Nielsen:	5-2-1-1	½	14	24
20: Jacob Jensen:	2-7-3-0	¼	?	?

Mosgaard:

21: Hans Moesgaard:	3-4-1-2	¼	10	24
---------------------	---------	---	----	----

Raunsbjerg:

22: Christen Graversen:	2-7-1-0	½	6-2	16
23: Gravers Christensen:	2-7-1-0	½	6-2	16

Feldbæk:

24: Knud Poulsen:	3-0-1-2	¼	9-7	28
-------------------	---------	---	-----	----

Snogdal:

25: Morten Rosborg:	2-4-0-0	¼	7,5	16
---------------------	---------	---	-----	----

Højmose:

26: Jens Mortensen:	5-0-0-0	½	15	30
---------------------	---------	---	----	----

Randbæk:

27: Jens Thomsen:	2-7-2-2	¼	8-4	24
28: Hans Andersen:	2-7-2-2	½	8-4	24
29: Jens Christensen:	2-4-1-1	½	7-6	18
30: Mikkel Christensen:	2-4-1-1	½	7-6	18

Ll. Sandbæk:

31: Iver Christensen:	1-5-1-0	¼	5-7	16
-----------------------	---------	---	-----	----

St. Sandbæk:

32: Bertel Mogensen:	4-2-0-0	½	11	20
----------------------	---------	---	----	----

Viftrup:

33: Laurs Graversen:	1-6-1-1	¼	6,7	16
----------------------	---------	---	-----	----

Væggerskilde:

34: Laurs Laursen:	3-4-0-0	¼	10-2	24
--------------------	---------	---	------	----

Opsund:

35: Poul Sørensen:	2-7-3-2½	¼	6-2	18
36: Jens Jensen:	2-7-3-2½	¼	6-2	18
37: Niels Christensen:	2-4-0-0	¼	6	10

Hanning Sogn Hestkjær:

38: Anders Hestkjær:	3-6-0-0	¼	10-2	22
-----------------------------	---------	---	------	----

Sum: 12½ Plov

Afgifter, Rdl/skil:

Kirkeby:

a: Laurs Poulsen:	1-0-0-0	Bolshoveri	3	5
b: Ib Michelsen:	0-2-1-0	4 Rdl i afgift	2	3

Gaasdal:

c: Jens Nielsen:	0-5-0-0	3 Rdl i afgift	1-5	2
-------------------------	---------	----------------	-----	---

Mosen:

d: Thomas Christensen:	3-3-0-2½	6 Rdl i afgift	9	12
-------------------------------	----------	----------------	---	----

Tuskjær:

e: Christen Christensen:	1-0-2-0	3 Rdl i afgift	3-2	4
f: Peder Skrædder:	1-1-1-2	4 Rdl i afgift	3-3	4

Cassentoft:

g: Niels Nielsen:	1-2-2-1	4 Rdl i afgift	3	4
--------------------------	---------	----------------	---	---

Øde Røjkum:

h: Mikkel Hansen:	0-4-0-0	3 Rdl i afgift	1-6	4
--------------------------	---------	----------------	-----	---

Mose:

i: Jacob Smed:	2-3-3-0	4 Rdl i afgift	7-5	20
-----------------------	---------	----------------	-----	----

Moesgaards Toft:

j: Casper Jensen:	1-4-1-0	Boeshoveri	4-6	4
--------------------------	---------	------------	-----	---

Bjerg:

k: Christen Jensen:	0-5-3-0	Bolshoveri	2-7	4
----------------------------	---------	------------	-----	---

Lille Snogdal:

l: Knud Poulsen:	2-0-0-2	Ingen afgift	6	3
-------------------------	---------	--------------	---	---

Randeris:

m: Laurs Nielsen:	1-4-2-0	Bolshoveri	4	5
--------------------------	---------	------------	---	---

Magersped:

n: Hendrik Janussen:	0-7-3-2	2 Rdl 64skil i afgift	2-6	3
-----------------------------	---------	-----------------------	-----	---

Koldinghus:

o: Poul Sørensen:	0-4-0-0	3 Rdl i afgift	2	1
--------------------------	---------	----------------	---	---

Brejning Lukke:

p: Christen Jacobsen: 1-1-3-1¼ 4 Rdl 32 skil i afgift 3 6

Kongensbjerg:

q: Jens Jensen: 2-0-2-1 Bolshoveri 6 7

Landets godsejere var ikke tilfredse med denne ordning, idet man mente, at hovbønderne herved kom til at udføre for lidt arbejde for godsejeren, og da Struense var blevet væltet og senere henrettet i 1772, blev der foruden dette hoveri indført et ekstra hoveri fra 1773, det såkaldte "daglig gavn", der lyder således:

Paa forbemeldte Hoverigørende Bønder, som forretter det extra Pligtarbejde til Gaardens fornødenhed, bestemmes af en hel Plov, og paa mindre Plovpart, i samme Forhold, aarligt at forrette:

Spanddage: Gangdage:**1:**

Til Kornets Rensning, hvorunder forstaas Kornets Kastning fra Avnerne, Opmaaling i Sække og Opbringelse paa Lofterne: 8

2:

Til Gaarden ingen Skov, altsaa ingen Bestemmelse behøves.

3:

Ildebrændsel af Skod- og Hedetørv, samt Lyngbjergning at slaa, grave, udføre fra Graven, rejse, vende, skrue, hjemføre, samt sætte i Hus eller Stakke, og Stakkene med Hængtørv at tildække. Efter Vejens Længde: 20 24

4:

Humleavl bruges ikke der ved Gaarden.

5:

Til Kornstakkene at indbringe i Laden, samt det overskydende Halm at sætte i Stakke og tildække: 2

6:

Behøvende Folk til Ladegaardshusenes Reparation, hvorunder forstaas Haandlangere ved Murmestre og Tækkemænd, samt Kalk at slaa, lerkline; Ler, Sand, Syld- og Pikstens Hjemførsel, Stenpikning, Husenes Mønning med fornødne Møntørv: 6 10

7:

Til Vandstedernes Rensning i Marken og ved Gaarden: 2 8

8:

Til Flytning for (kørsel med) Ejer eller Forpagter, efter Vejens Længde: 6

9.

Til Fødevarers Bortførsel og fornødne Husholdningsvarer
at hente fra Købstad eller Ladeplads: 2

Omregnes hoveriet til $\frac{1}{2}$ gårds hoveri, betød det, at det almindelige hoveri blev angivet til $6\frac{1}{2}$ plov-dage, omkring 40 spanddage og omkring 116 gangdage. Hertil kom det ekstra hoveri med 16 spand-dage og 26 gangdage.

Frasigelse af sit fæste.

Som det er nævnt, kunne en uduelig fæstebonde blive sat fra sin fæstegård efter dom, men man havde også selv den mulighed at frasige sig sit fæste, enten fordi man ikke kunne få sagerne til at nå sammen, eller fordi man var blevet for gammel og ikke kunne finde familie til at tage over. Der er tidligere fortalt om enken Sidsel i Toft, der frasagde sig fæstet af gårde i 1762 og fik hjælp af gods-ejeren til sin alderdom, og det er nok typisk, at godsejeren havde lettere ved at hjælpe en gammel forslidt fæstebonde end en, der måske ved at lade stå til var kommet i uføre, så ind imellem gik det ikke så gnidningsløst med en frasigelse. Frasigelserne af fæsteejendommene er mærkelig nok ført i Brejninggaards skifteprotokoller og er ikke blevet tinglæst.

12-2-1764 stillede Brejninggaards ridefoged Chr. Lyngby i Lille Opsund med to vurderingsmænd, nemlig fæsterne i Store Opsund Poul Sørensen og Kjeld Jensen, fordi fæsteren i Lille Opsund, Jens Mogensen, ”uden mindste føje af hans høje herskab gjorde frasigelse fra sit i fæste havende sted Lil-le Opsund, samme ej hannem kunne besidde dels for resterende kongelige skatter dels for stedets bygning, som vil blive fæsteren overlegen at bestride eller sætte i den stand som en fæster er pligtig ifølge loven og hans meddelte fæstebrev”. Der blev foretaget syn over gården, og resultatet var, at indtægten blev på godt 31 Rdl, men udgiften og heri også resterende landgilde og kongelige skatter blev på godt 66 Rdl. Jens Mogensen blev spurgt, om han vidste udvej til at betale sit herskab, ”men svarede, at det gjorde han ikke og bad for Guds skyld og hans små uopfødte fire børns skyld, om at han ville handle med ham i nåde og ikke strengere ham med retten, som han erkendte at have for-tjent. Var så fornøjet hvordan høje herskabet ville have det med ham, helst han erklærede ikke kan udholde det længere ved det ham hidtil forundte sted, såsom det er ham overlegen”.

Jens Mogensen flyttede herefter ud i heden i Landerhuse og bosatte sig der med familien.

12-2-1766 stillede Brejninggaards tjenere Christen Lyngbye og Søren Kjærulf på godsejer Juels vegne på Viftrupgård hos fæstebonden Anders Viftrup, som p.g.af alder og svaghed havde opsagt sit fæste. De havde fæsterne Michel og Hans Christensen fra Randbæk med som vurderingsmænd. Først blev ægtefællerne spurgt om kvitteringsbogen, men de vidste ikke, hvor den var, den var hver-ken leveret til sønnen, Hans Andersen i Moesgård, eller til andre, men de vidste, at de skyldte fem års landgilde og et års skatter til husbonden. Boets samlede gæld var på godt 73 Rdl, mens vær-di-erne udgjorde godt 43 Rdl. Ægtefællerne vidste ikke udvej til en skilling at betale med. ”De erklæ-rede rent ud, at de havde slæbt og stridt så længe, de nogenlunde kunne, nu havde de på deres gamle og svage alderdom ingen anden at trøste sig med end først Gud i himlen, dernæst deres høje og nå-degunstige herskab, udi hvis høje nåde de soumiterer sig”. De fik lov at blive på gården vinteren o-

ver mod at tage sig af dyrene på bedste måde og nære omsorg for, at foderet blev ved stedet og ikke solgt!

Anders Jensen døde allerede samme år på gården, mens hustruens skæbne er ukendt.

4-3-1767 stillede Brejninggaards ridefoged, Søren Kjærulf, i Blæsbjerg, hvor fæsteren Ib Michelsen for et par dage siden havde opsagt fæstet p.g.ad alderdom og svaghed, hvorfor han og hustruen ville flytte til Kirkehuset ved Brejning kirke. Først blev hans kvitteringsbog fremvist, og heraf fremgik det, at han hverken skyldte landgilde eller skatter, så ridefogeden gik over til at vurdere ejendommen. Der var, hvad der skulle være, kun manglede der den hest, som ifølge ejendommens størrelse skulle være på stedet, men indtægterne oversteg udgifterne med omkring 10 Rdl., Så der var ikke noget problem med frasigelsen. Kun ønskede godsejer Juel, at Ib Michelsen passede dyrene på stedet til Påske 1767, og det gik Ib Mikkelsen ind på med den bemærkning, at efter Påske kunne han ikke, for da skulle han udensogns på murerarbejde, så det må have været konen, der led af alderdom og svaghed, og hun døde da også allerede i 1768 i Kirkehuset.

2. maj 1767 var godsejer Juel nødsaget til at sende sin ladefoged Søren Kjærulf ud til Magersped, hvor fæsteren Mads Christensen ”så ulovlig som hel utilladelig ved sin kone i går på hendes hjemrejse fra kirken en hellig dag fik i sinde at opsigte sin i fæstehavende sted, som var ulovlig, desuden er det nu ej tid at frasige sig sine steder, når alting både til folk og kreaturer er udtæret, sæden ulagt, med videre hvad fæsteren Mads Christensen er skyldig til Kongen og hans høje herskab samt stedet så rent er berøvet, at der ej findes enten ko eller so, hverken får eller anden levende kreaturer undtagen 3 høns og 1 kok”. Boopgørelsen udviste alle tegn på fattigdom. Det indmurede skab med lås og nøgle og de to indmurede sengesteder tilhørte gården. Sengetøjet bestod af en overdyne og tre hylsklæder (lagner), så fogeden spurgte Mads Christensen om, hvor resten var, men han svarede, at han aldrig havde haft mere. Stuen blev oplyst af en dobbelt jernlampe, antagelig til tran, som hængte fra loftet i en jernstang, og det eneste tegn på luksus var et lille spejl med forgyldt papir. Resten af indboet var tarveligt. Bohavet blev vurderet til godt 3 Rdl, gælden til godt 11 Rdl, men godsejeren ville have Mads Christensen til at lægge forårssæden i jorden, før han forlod stedet, men hertil svarede han, at ”om de så slog ham ihjel for samme, så kunne han ikke, thi han ejede hverken skilling eller skillings værd”. Så han forlod sig som andre i samme situation på sit høje herskabs medynk.

Mads Christensen døde i Magersped ret kort efter at have frasagt sig fæstet, mens enkens skæbne er ukendt.

22-1-1794 mødte Laurids Hansen Røjkum efter befaling af fru von Albertin på Brejninggaard hos fæstebonden Christen Madsen i Kildsig, som formedelst alderdom og skrøbelighed ønskede at overdrage sin fæstegård til sønnen Hans Christensen. Gælden oversteg værdierne med 23 Rdl., men da Hans Christensen dels lovede at overtage gælden dels lovede at forsørge sin far i hans alderdom og give ham en ordentlig begravelse, når den tid kom, var der ingen problemer med, at de to generationer byttede plads.

Som det er nævnt, blev nogle af de fæstere, der fik frataget deres fæstegård, nødt til at bosætte sig i sognets yderområder i Torhuse og Landerhuse, sikkert under kummerlige vilkår, men der var også den mulighed, at mændene søgte arbejde udensogns og lod koner og hjemmeboende børn blive som indsidderne hjemme i Brejning. Jens Nielsen, der var fæster i Blæsbjerg fra 1767 til 1786, men som

ikke kunne magte gården, lod konen blive som innsidder eller ”huskone” i Blæsbjerg, som der står i folketælling 1787, og selv søgte han arbejde som tjenestekarl i Ronnum, Skarrild sogn, hvor der i folketælling 1787 står, at han, der nu var tjenestekarl i en alder af 64 år, egentlig var husmand i Brejning sogn, hvor hans kone boede. Jens Jensen, der var fæstebonde i Ravnsbjerg i 1771, lod kone og børn blive i Brejning og søgte selv arbejde udensogns, sidst som fattig ladefoged på Dejbjerglund, som der står i folketælling 1801, hvor han døde som 72 årig i 1806, mens konen døde i Brejning fattighus i 1807.

Brændevinsbrænderi.

I godsejer Juels tid kom der også en forordning, som sikkert vakte lige så stor misfornøjelse blandt befolkningen som ekstraskatterne, for 3-5-1768 kom der en forordning om, at det for fremtiden var forbudt at brænde sit eget brændevin, men at alt brændevin skulle købes hos en brændevinsforpagter enten i nærmeste privilegerede kro eller i nærmeste købstad, og det vil for Brejning sogns vedkommende sige Ringkøbing. Forpagteren, Hans Christian Iversen, måtte ikke skænke brændevin til nogen, kun sælge og ikke under ½ pot pr. gang. Der var sikkert et ”brændevinstøj”, altså udstyr til at brænde brændevin på en del af sognets gårde, i skifterne fra 1719 til 1766 er der nævnt brændevinskedler med hat og piber af kobber i Lille Kildsig i 1720, i Ravnsbjerg 1732, i Bjørnkær 1754 og i Lille Røjkum 1755, i Ravnsbjerg og Bjørnkær også en brændevinstønde, de tre steder boede der feldberedere, fæsteren i Lille Røjkum var almindelig fæstebonde. Trods forbud blev ”brændevinstøjet” givetvis brugt flittigt, så i første omgang ophørte ordningen allerede i 1771, men blev genindført 1773. Da Poul Henriksen døde i Røjkum i 1766, er der nævnt en brændevinshat og to piber i kobber, i alt 7 kg, i boopgørelsen, og enken forklarede, at det var købt på auktion på Faster Anneksgård. På auktionen i Røjkum blev hat og piber købet af godsejer Juel på Brejninggaard, ligesom godsejer og ritmester Hoff på Brejninggaard købte brændevinsudstyret på auktionen i Bjørnkær. Det kunne tyde på, at godsejerne ikke ønskede, at der skulle cirkulere for megen brændevin blandt fæstebønderne. Efterhånden nævnes kun kobberkedlerne i gruen i skifterne og ikke det øvrige udstyr, med derfor kan det jo godt have været gemt et sted på gården og taget frem ved højtidelige lejligheder.

Annonce vedrørende Brejninggaards salg 1770.

Oberst Juel skulle overtage sit stamgods, Rysensteen, og annoncerede derfor Brejninggaards salg på følgende måde:

Ao. 1770.

Extraordinaire

No. 4.

AVERTISSEMENTS

til de til Forsendelse med Posten aleene privilegerede Kiøbenhavnske Tidener.

Fredagen den 12te Januarii.

Da Eieren til Breininggaard og Gods er sindet v. D. til Foraaret 1770 at forandre sin Bopæl, og til den Ende (om antagelig Bud skeer) enten under Haanden eller i manglende Fald ved offentlig Auktion den 3de Februar 1770 at bortsælge bemelte Hovedgaard med completerede Bønder-Gods. Hovedgaarden med underliggende Vandmølle under Gaardens Taxt gjør Hartkorn 42 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdkr. 2 Alb. Møllen, der fattes aldrig Vand og der maler frit Gaardens Korn, svarer aarlig Afgift 10 Tdr. tør Rug og 3 Rdlr. i Penge. 2de Stampe Møller tæt ved Gaarden, som aarlig indbringe omtrent 50 til 60 Rdlr. Til Gaarden er en important Frugthave, som efter Aarenes Beskaffenhed importerer ligesaa meget, og ved samme en stor Bleg Plads, hvorpaa avles aarlig 2de gode læs Høe. Udi Mølle

Dammen er en stor Overflodighed af alle slags friske Fiske, som Giedder, Brasener, Aborrer og Skaller; og en Fierdingvej fra Gaarden en stor Søe, Svalsøe kaldet, hvorudi er en Mængde af Aborrer. Midt i Ladegaarden en prægtig Fiskedam med Giedder. Overflodig Ildebrand af gode Heede- og Skov-Tørv. Ladegaard og Borregaard tykkeste Grundmuur, undtagen et tilbygget Endehus, alt i forsvarlig Stand; Borregaarden bestaaer af 3 Etager med Loft, paa den ene Side, og af 4 paa den anden, de gode gevaldte Kieldere indbegreben, og har det rareste Vand man kan ønske sig, som ved Render gaaer igiennem Gaarden, Nat og Dag, til Kiøkken og Brøggers Brøndene. Gaarden ligger midt i Skoven, som noget rart paa disse Egne, og bestaaer af store, tykke Eege-, Elme-, og Eske-træer, hvoraf er bedste Gavn-Tømmer.

Tilligemed vorder solgt og sælger: Breininge og Nøromme Kirker, cum jure Patronarus & Vocandii, med et af Eieren selv af nye opbygget Pulpitur i første Kirke, med 2de Dørre til Opgangen uden for Kirken, med mange Vinduer til at oplukke, og Rum for en Familie paa 10 til 12 Personer. Begge Kirketienderne oppebæres paa Kierven til Gaarden og begge Qvæg-Tienderne indbringer 12 à 14 Rdl. Gaarden er under Forpagtning til Aaret 1773 og svarer aarlig Forpagtnings Penge fra Voldermisse 1770 til Voldermisse 1773 520 Rdlr., og holder Forpagteren Eyeren Franco paa Græs og Foeder: 5 Heste, 6 Stkr. Køer, 20 Stkr. Faar om Vinteren, men fleere Faar paa Græsset; og har Eyeren sig recerveret alle Værelserne med Have og Stampe-Markerne til egen Avling og Brug, samt beboende Sviin og Fjeder-Kreaturer. Forpagteren og Folk er anviist deres visse Værelser. I Eyerens Tid har været saaed til Gaarden Rug 70 til 80 Tdr., Byg 26 til 30 Tdr., Havre 80 til 90 Tdr., Boghvede 2 à 3 Tdr. og behøvende Ærter til Huusholdning avles ved Gaarden. Høe avles 250 til 300 Læs Giæst og Mærsk Høe 70 til 80 Læs. Staldes 66 til 70 Stude og fødes 25 til 30 Dito, 16 à 18 Køer, 80 à 100 Faar, 10 à 12 Heste. Om Sommeren græsses flere end kan fødes; Til Gaarden, en Fierdingvey fraliggende, er et temmelig stor og tyk Ege-Krat, Randeris Krat kaldet, som ved Opelskning i Tiden kan giøre en prægtig Eege-Skov, hvorudi af og til er Hiorter og Dyr, men Harer og Ræve i Mængde; til Gaarden en prægtig Uhrhane Jagt. Godset er i for-svarlig Stand, og endeel Gaarde og Huse af Eyeren nye opbyggt. Breininge Sogn, som ene bestaaer af Hartkorn 137 Tdr., er et Enemærke, hvorudi ingen er Lodtagen; og Godset svarer uden for stor Restance efter JordeBogen, som behagelig kan tages i Eftersyn hos Eyeren eller mig undertegnede à Breininggaard pr. Riibe og Ringkiøbing er adressen Breininggaard, den 20de Decbr. 1769.

Lauriz Schirn.

Oberstinde von Bochelmann besidder af Brejninggaard 1770-1771.

Der findes ingen handel vedrørende Brejninggaard mellem oberst Juel og oberstinde von Bockelmann, og det er Juel, der sælger godset til amtmand Peter von Albertin, så oberstinde von Bockelmann må være den forpagter, som baron Juel nævner i salgsannoncen. Det er antagelig hende, der køber Mariagergård i Mariager by i 1765, og måske er det hendes mand, oberst Bockelmann, der ifølge Adresseavisen døde i december 1761.

I Bølling herreds tingbog 24-4-1770 læses følgende:

For retten mødte monsieur Niels Jacobsen, skriver og tjener på Slumstrup, på høj velbårne fru oberstinde von Bochelmanns vegne frue til Brejninggaard kontra en fæstebonde Jens Madsen Vesterbæk af Brejning sogn, der skal have ej alene forødet stedet i samme Vesterbæk, det han i fæste havde, imod sin fæste reversale og loven, dels ved henstans forfundne slette omstændigheder, dels ved besætningens ødelæggelse, men endog pådragende sig en hoben restance af landgilde og skat-

ter, som foranledigede samme højbemeldte frue som godsets ejerinde at erhverve dom over bemeldte Jens Vesterbæk, som yderligere havde lejet noget af sin eng ud, og det var ikke tilladt ifølge fæstebrevet. Jens Madsen havde ellers en fortid som ladefoged på Brejninggaard, så han skulle jo nok kende til betingelserne for en fæstebonde.

Jens Vesterbæk var mødt og fremlagde først sit fæstebrev af 12. maj 1759, dernæst sin efter forordningen indrettede kvitteringsbog, hvoraf Dommeren allerede erfarede bemeldte bondes gæld til herskabet så vel for landgilde som for resterende skatter, og dernæst lod tilføre, at han, ”som i dag er indkaldet for denne ret af sit herskab og Brejninggaards ejer, indfinder sig og med underdanig bøn og forventende barmhjertighed imod sig, som en i mange år værende flittig mand med hustru og fire små umyndige børn, hvilken fattigdom er især forårsaget ved vanheld ved at miste sine kreaturer samt misvækst på marken med videre, ligesom han og i ingen måde enten ved sin egen forsømmelse eller liderlighed eller lastværdig måde har forødet gården eller noget af dessens tilhørende. Ved stedet har han efterladt sig tvende unge heste 5-6 år gamle, 1 god plov og en jerntandet harve, item en vogn med 2 beslagne hjul og 2 træhjul, samt gårdens sæd af 3 tdr. rug med videre hvad der fandtes, som er taget i brug og beboelse af efterkommende fæster Christen Polder. Fæhøveder tilstår han ikke at have efterladt nogen af, formedelst han udi året 1768 måtte nødes at sælge en ko og en kalv for at betale forrige husbond resterende skatter, så vidt kunne strække, og da forrige husbond ej ville assistere ham, måtte han efterhånden sælge 4-5 stk. kreaturer til sæde- og fødekorn, og sidst afvigte først 1769 tvungen af sin forrige husbond at sælge den sidste ko, han havde, til skatternes afbetaling. Dette er også noksom bekendt hvorledes han, nemlig Jens Vesterbæk, for en fire års tid siden mistede 2 gode bæster en efter anden item 2 stude samt alle hans får og 1 svin, hvorved den yderste armod fik overhånd, begærede altså af sit forrige herskab at entlediges fra stedet, det han ej ville bevilge ham, og beder nu underdanigst sin nuværende frue og herskab om nåde og medlidenhed med sig, kone og børn, ligesom han og fra sig her leverer stedet mod underdanig forsikring, hvad han findes skyldig gerne uden dom og tvang at måtte afbetale, når der kun dertil måtte gives ham tid og medlidenhed, tillige så underdanig som oprigtig forsikrede at være og fremdeles forblive sin nådige frue og herskab hørig og lydige og til godset i tjeneste hvor befales gøre sig så alt underdanig håb med tillagte bøn, at han videre forskånes for tort og vanære”.

Sagen blev udsat i fem uger til 29-5, så fire synsmænd fra godset, Christen Jensen Vanting, Christen Jacobsen, Thomas Pedersen Vesterbæk og Knud Andersen i Langergårde kunne syne stedet. De måtte indrømme, at bygningerne var forsømte, men om Jens Madsen havde lejet et stykke eng ud, så han ikke selv fik sit hø, vidste de ikke, men de havde hørt det sige, også at han havde haft en del ubjerget hø stående i engen. Brøstfældigheden og manglerne på gården blev takseret til 84 Rdl 2 mark.

Anklageren producerede alt betalt eller arbejde i Viborg tugthus, Jens Madsen bad om herskabets medynk. Han blev dømt 19-6 til fæstets fortabelse og til at betale gælden til herskabet på 84 Rdl 2 mark og processens omkostninger med 3 Rdl, men intet tugthus. Han og familien boede siden som innsiddere forskellige steder i sognet. Både han og hans kone døde i sognets fattighus henholdsvis 1806 og 1813.

Peter von Albertin

ejer af Brejninggaard 1771-1779.

Peter von Albertin var dels ejer af Slumstrup i Sædding dels amtmand over Lundenæs og Bølling amter, da han købte Brejninggaard i 1771. Han måtte låne en hel del rigsdaler for at købe godset, og det er måske derfor, at han indførte begrebet ”hovspind” for fæstebønderne eller nærmere deres korer under Brejninggaard, for i jordebogen 1774 er der pålagt langt de fleste fæstegårde en afgift, ”spindepenge” kaldet, på 8 skilling sammen med de øvrige afgifter til godset. Albertin så absolut heller ikke gennem fingre med, at fæstebønderne stod i restance til godset, hvad følgende fra Bølling herreds tingbog viser. Han og familien boede tilsyneladende mest på Slumstrup, mens hans enke tog ophold på Brejninggaard, sikkert fordi deres datter med familie fortsatte med at bo på Slumstrup.

14-4-1772 stævnedes han fæstebonden Jens Jensen i Opsund p. g. af stor restance af skat og landgilde samt fæstegårdens misligholdelse såvel på bygning som på besætning efter indkaldelse 7-4. Jens Jensen var mødt og vedkendte sig stævningen og sagde, at i den tid, han havde haft sin gård i fæste, havde han vedligeholdt alt det bedste, han kunne. Han havde sit fæstebrev med, og det blev gemt i retten og derfor bevaret til i dag, se side 11. Retten udmeldte fire synsmænd til at syne ejendommen: Heyle Johansen, møller ved Brejninggaard, Christen Jacobsen i Brejning Løkke, samt fæsterne af de to øvrige Opsundgårde, Poul og Niels. De skulle syne ejendommen 27-4 før tingdagen 28-4. Synet er desværre ikke indført i tingbogen, men der dukkede også en sag op om, at Jens Jensen skulle have stjålet et læs rug i raden fra Brejninggaards rugmark. Mølleren havde set ham en nat på vej fra Brejninggaard ad Opsundvejen med en vogn med læs, men hvad læsset bestod af, vidste han ikke. De tre andre synsmænd vidste ingenting udover, at ”man” sagde, at han var tyvagtig. Brejninggaards korn stod på den ene side af Opsundvejen, og mølleren havde bl.a. hørt de to andre Opsund fæstere sige, at Jens Jensen efter sidste høst havde sået fremmed rug, men han havde ikke hørt noget om, at det var taget på Brejninggaards mark. Men Jens Jensen skulle være berygtet for sådanne små tyverier, og mølleren havde hørt, at han skulle have tilstået dette overfor herskabet.

Poul og Niels Opsund sagde, at det var fremmed rug, Jens Jensen såede efter sidste høst, og at andre sagde, at det var sket om natten, synsmændene vidste det ikke, men de havde hørt sige, at han var berygtet for småtyverier, men havde ikke selv set det. Retssagen blev udsat i fjorten dage, og ved næste møde 12-5 havde Jens Jensen fået byfoged og rådmand Thomas Montagne, Ringkøbing, med som forsvarer, idet han mente at være uskyldig med hensyn til det omtalte korn, som han mener skyldes uvenner og anklagere, ellers ville ”en så nådig herre som hans husbond ikke have angrebet ham på et så ømt sted som hans ære”, og vidnernes bevis var ikke noget bevis i rettens øjne, så Jens Jensen håbede, at herskabet ville lade den sag falde, også p. g. af de ærerørige beskyldninger. Montagne procederede, at Jens Jensen ikke på én gang i samme søgsmål kunne sagsøges for to forskellige sager, tyveri og gårdsforsiddelse, og han mente, at godsejeren skulle frafalde tyveribeskyldningen, men godsejerens repræsentant, godsets skriver Niels Jacobsen svarede hertil, at tyveriet var bevist. Fæsteren Christen Mogensen (Viftrupgård) blev indkaldt som vidne. Han var 63 år gammel og havde kendt Jens Jensen i de tre år, han havde fæstet gården, og vidste, at han i dette forår var blevet sat fra stedet. Om mulige årsager til misligholdelsen sagde han:

1:

Grøden havde ”forslaget” sig for Jens Jensen i nogle år, da det var sigagtig mose ligesom for andre,

hvorfor engbjergningen var ”temmelig”. Alt efter, hvordan foråret var, var Opsund ”skikkelig god”.
2:

Jens Jensen havde ikke været doven eller drikfældig, men Opsund var et skarpt og højt beskattet sted efter sin matrikel. Stedet var blevet drevet i Eenholms tid, da det stod øde, med havreudsæd, og siden havde det ikke villet give korn.

3:

Han fortalte, at flere af beboerne kun havde været fæstere af stedet i kort tid, da de ikke kunne ernære sig formedelst stedets ringhed. Han havde kun kendt Kjeld (Jensen), som afgik i armod, og han selv, Christen Mogensen, var der selv kun kort og havde overladt stedet til Jens Jensen.

Christen Mogensen blev spurgt, om ikke også Poul Sørensens sted i Opsund tidligere stod øde og havde samme hartkorn, som Jens Jensens. Jo, og begge ejendommens marker og høbjergning var ens, ligesom begge gårde stod øde på samme tidspunkt. Poul Sørensen klarede sig dog bedre end Jens Jensen, måske fordi hans børn voksede til og kunne tjene noget selv, og desuden havde han sin far boende hos sig, som også kunne hjælpe (uden løn!).

Dommen over Jens Jensen lød på, at han skulle fortabe sit fæste samt betale 40 Rdl 8 skil. til gods-ejer von Albertin og 8 Rdl til herredstinget. Kunne han ikke det, skulle pengene arbejdes af i Viborg tugthus. Montagne plæderede for på Jens Jensens vegne, at herskabet havde medlidenhed med ham, som var blevet fattig i disse dyre tider, og derfor gav han hans pas, så han kunne ernære sig og sine, hvor han bedst syntes, og ”at han ej skulle sukke og klage for Kongernes Konge og Kongen på jorden”, også fordi von Albertin havde ord for at have et ømt hjerte, som ikke fandt fornøjelighed i en fattig trælbondes ruin og undergang. Hvad der videre skete, er der ikke noget skrevet ned om, men Jens Jensen blev boende i Opsund, hvor han fik en datter født o.1778 og selv først døde i 1796, så han må have klaret skærene på én eller anden måde.

23-10-1774 er der en afskrift af et fæstebrev til Niels Rasmussen i Feldbæk, hvis hele gård med indbo og det originale fæstebrev brændte 16-7-1774. Fæstebrevet lyder:

No.20

C7.1771

fire og tyve skilling

Peter von Albertin til Brejninggaard og Slumstrup, Hans Kongl. Majtt.s bestalter etatsråd så og amtmand over Lundenæs og Bøvling amter, gør vitterlig at have stæd og fæst, så som jeg og hermed stæder til Niels Rasmussen et mig tilhørende bonde sted udi Brejning sogn Feldbæk kaldet, står anslagen i nye matricul for hartkorn 2 tdr 1 skp 1 fjr 2 alb og af Øde Feldbæk ejendom 7 skp hartkorn tilsammen 3 tdr 1 fjr 2 alb, hvilket fornævnte sted og hartkorn med al dessens tilliggende ejendom fornævnte Niels Rasmussen sin livstid må have, nyde, bruge, besidde og i fæste beholde, så længe han deraf årlig og i rette tider betaler alle kongelige skatter og påbuder, som nu er eller her efterdags påbudene vorder, item efter itzige anordninger at svare det anbefalede hoveri af sit fulde fæstehavende hartkorn, og ellers om der med i tiden sker anden forandring, da på den måde og ellers ligesom sine andre medtjenere at forrette her til Brejninggaard af en fjerdepart gårds hoveri på tilsigende, desuden betaler han landgildepengge til hver Martini 1 mark 8 skilling, holder stedet på bygning, sæd og besætning i god og forsvarlig stand, intet af ejendommen dette sted med rette tilhørende med upligt bruger eller forkomme lade, øvrigens holder Hans Kongl. Majtts. Allernådigste lov og forordninger efterrettelig, vise imod husbonden og hans beskikkede den tilbørlige lydighed, alt under dette fæstebrevs fortabelse.

Brejninggaard den 20. december 1771. v. Albertin.

Ligelydende genpart heraf haver jeg underskrevne til mig annammet, sammes indhold lover jeg i alle sine ord og meninger uryggelig at holde og efterleve, mit herskab uden skade i alle måder.

N.R.S. betyder Niels Rasmussen.

Til vitterlighed overværende N. Jacobsen.

Catrine Kirstine Folsach gift von Albertin ejer af Brejninggaard 1779-1812.

Da Peter von Albertin døde i 1779 overtog hans enke Brejninggaard og bosatte sig på gården. I de forskellige offentlige dokumenter, der er bevaret, kalder hun sig som regel ” Cathrine Kirstine salig von Albertins”, og alt tyder på, at hun har været en handlekraftig kvinde. Hun startede med at lempe fæsteren Mikkell Hansen væk fra sin fæstegård i Langergårde ved at stævne han til tinget 18-5-1779, fordi han havde forsømt sin gård. Gården blev synet af Eskild Nielsen i Røjkum og Niels Mikkelsen i Bilring, men desværre har skriveren ikke indført synet, så vi ved ikke, hvor galt det stod til. Kun siges det, at herskabet havde tilbudt Mikkell Hansen korn til sommerens brug i husholdningen, men han ville have en anden akkord med godset, og det ville man ikke give, og da han tilsyneladende samtidig havde været uforskammet overfor godsets foged, Christopher Nislev, blev han kort og godt sat fra gården, som godsejerinden i stedet fæstede til Mads Gregersen, hvis originale fæstebrev vi er så heldige at have på Egnsmuseet sammen med andre gamle originale dokumenter fra gården.

Fæstebrev fra godsejer Catrine Kirstine de Folsach, salig von Albertins enke, på Brejninggård til bondekarlen Mads Gregersen, født i Bølling under Slumstrupgård, som von Albertin også havde ejet, i 1750. Mads Gregersen var karl på Brejninggård i 1776, fæstede gården Langgergård i 1779 og giftede sig med Ane Lauridsdatter fra Dumpen i Brejning sogn i 1780. Han har efterladt sig en stor efterslægt i sognet. Gården ligger på Muldbjergvej 7, matr. nr. 4 af Brejning sogns vestlige del.

Jeg Catrine Kierstine de Folsach sal. etatsråd von Albertins til Breininggård kiendes og vitterligt gjør, at have sted og fæst, såsom ieg og hermed stæder og fæster til Mads Gregersen- der med frie pas udi året 1771 af min sal. mand er afskediget fra vores da tilhørende gård og gods - Slumstrup kaldet - et mig tilhørende gård udi Breining sogn, Langgergård kaldet, som Michel Hansen forhen har beboet og nu efter erhvervede dom er frasat. Står anslagen i Nye Matricul for hartkorn 3 tdr. 0 skpr. 3 fk. 2 alb, med sit tillæg 1 fk. 2 alb. i alt 3 tdr. 1 skp. 1 fk. 1 alb.

Hvilke fornævnte halve gård Mads Gregersen sin livs tid skal nyde, bruge og i fæste beholde med alt sit tilliggende af ager og eng, hede og forte og fællet, intet undtagen, alt ligesom hans formænd dette gods have nydt og brugt, når han til bestemte tider yder og clarerer alle kongelige skatter og contributioner, som nu er eller herefter påbydendes vorder. Item på tilsigende forretter 1/2 gårds hoveri med ægter og arbejde her til Brejninggård, lige med sine andre medtienere. Så og årlig til hver Martini svarer landgilde 1 Rdl 2 mark 8 skilling. Samt holder stedet på bygning, sæd og besætning stedse i god og forsvarlig stand, intet af dens tilliggende ejendomme til upligt bruge eller bruge lade ej heller deraf noget at forvilde eller frakomme, og øvrigens holder sig hans Majestæts allernådigste lov og forordninger efterrettelig, vise imod sin husbond og herskab, samt den, de fuldmagt giver, al tilbørlig lydighed.

Alt under dette sit fæstebrevs forbrydelse og anden vilkårlig straf efter omstændighederne.

Det til bekræftelse under min hånd og hos trykte signet.

Breininggård, den 28. Juli 1779 C. K. Folsach salig von Albertins.

Mads Gregersens årlige hoveri til Brejninggård af en halv gård:

	Plov dage:	Spand dage:	Gang dage:
At fælle jorden til byg:	1 ¼		
At ompløje samme:	1 ¼		
At harve samme:	½		
1. kjerv rug, pløje:	1		
2. kjerv rug, pløje:	1		
3. kjerv rug pløje:	1		
Harve alle 3 tægter:	1		
1. kjerv havre pløje:	1		
2. kjerv havre pløje:	1		
Harve begge tægter:	1		
I alt:	10		
Byg høste, opbinde og rive:			3
Rug høste, optage og rive, 3 tægter:			5
Havre do. do. i 2 tægter:			3
Havre røgte og vende:			1
Kornet binde, fratage og indkøre:		3	9
Høste engene:			2
Rive engene (ved Skjern):			1
Hjemkøre høet:		5	3
Høste hjem engene:			6
Samme rive, røgte og stakke:			6
Samme hjemkøre, fratage o.s.v.:		4	6
Fribøndernes hø, rive, stakke, hjemkøre:		2	4
Møgagning:		8	16
2 tægter ager høste, rive, stakke, hjemkøre:		1	4
193 favne hegn vedligeholde:		2	4
2 alen grøfter = 46 1/2 favn, vedligeholde:			2
1 alen grøfter vedligeholde= 37 1/2 favn:			1
Lyngtørv, 10 læs:		2	2
Skudtørv, 2 læs:		1	3
Lyng, 2 læs:		2	2
Pligtarbejde:		22	100
6 ægter på 3 mil:		6	
2 ægter på 6 mil:		4	
I alt for ½ gård:	10	62	183

Pligtarbejdet bestod af mergelkastning, kørsel med sand, jord og mergel, opkastning og reparation af fold digerne, rensning af vandsteder og ladegård, gravning af render i markerne til vandaflledning, reparation af Brejninggaards bygninger, samt tækning, kørsel med materialer og korn.

Til at drive en god fæstegård hørte følgende redskaber, som findes beskrevet i skifteprotokollen i de

forskellige skifter, og som selvfølgelig varierede meget fra sted til sted både med hensyn til antal og stand:

En haugvogn med hammelstok, stjert og som regel 2 belagne og 2 træhjul, men undertiden var alle 4 hjul beslået med jernringe. Desuden lejrer og skravl med forreb, bagreb og svøb. Denne vogn blev også brugt til ”bykørsel”.

En møgvogn med behør.

En plov med behør.

2 par drættetøj til 2 bæster (heste).

En harve, hvoraf halvdelen af tænderne var af jern resten af træ.

1 jerngreb, 1 trægreb, 1 skovl, 1 spade, 1 rive, 1 kasteskovl, 1 sædeløb.

1-2 segle til at høste korn med, 1-2 høleer, 1 hartøj, 1-2 plejle.

I 1788 blev Stavnsbåndet ophævet, og en følge heraf var, at der blev indsendt en specifikation over hartkornet vedrørende landets godser og altså også fra Brejninggaard i juni-juli 1788, og at der i 1791 blev indgået en overenskomst mellem godsejerinden og fæstebønderne om hoveriets størrelse. Det fremgår heraf, at hoveribyrden var forøget en del siden 1769, men det passer godt med, at der nu var opdyrket væsentlig mere af godsets marker siden den tid. I overenskomsten fortælles lidt om godsets og fæstebøndernes marker, deres høavl og besætninger. Godsforvalteren har tilføjet, at bøndernes opgivelse af høavl og besætning er ansat for lavt. Bønderne har nok fornemmet, at tiden for salget af godsets fæstegårde nærmede sig og har derfor ikke villet fortælle alt for meget om deres økonomiske tilstand. Det er anført under hver enkelt af sognets gårde under ejerlavene.

Efterretninger efter plakaten af 24. Juni 1791 for Brejninggaard Hovedgård i Breining sogn, Bølling herred, Lundenæs amt. Heraf fremgår det, at Brejninggaard blev drevet af samtlige fæstebønder i Brejning sogn, samt fæsteren i Hestkær i Hanning sogn. Fæstebønderne i de øvrige sogne betalte en årlig afgift for at være fri for hoveri, ligesom de hjalp en enkelt eller to dage i høhøstens tid. Ladefogden på Brejninggaard tilsagde bønderne til hoveri.

Hver halve gård forrettede årligt 10 pløjedage med egen plov og heste,

----- 62 spanddage med egen vogn og heste,

-----183 gangdage, hvor bonden, hans karl eller pige mødte på Brejninggaard til alt forefaldende arbejde. Arbejdet blev fordelt jævnt året igennem, således at bonden også kunne nå at drive sin egen fæstegård.

Til Brejninggaard hørte der 218 tønder land agerjord, hvoraf de 190 blev dyrket. Agermarken var delt i 12 tægter, hvoraf 6 årligt blev dyrket med korn, mens de andre 6 lå i hvile. Ved hele tiden at tilså en ny tægte og lade en gammel hvile, blev alle tægter dyrket 6 år i træk og fik derefter 6 års hvile. Den årlige udsæd var 47 tønder rug, 16 tønder byg og 32 tønder havre, som i gennemsnit gav 3½-5 fold i udbytte. Hver tægte blev tilsået med byg det første år, rug de 3 næste og havre de 2 sidste år. Jorden var let at dyrke, der var kun lidt hegn at vedligeholde i forhold til andre steder, og markvejene var gode og uden sten.

Brejninggaard havde 200 tønder land eng, hvoraf de 160 tønder land lå hjemme ved gården, mens de 40 tønder land lå ved Stauning og Ganer op mod 25 km fra Brejning sogn. Alle engene var lette at arbejde med, men det var selvfølgelig en ulempe med de langt fra liggende enge, som dog tildels blev dyrket af de af godsets fæstebønder, der ikke gjorde hoveri.

Skov og krat udgjorde 100 tønder land, men blev ikke udnyttet, og rundt om det hele lå 734 tønder hede hvori fandtes 11 tønder tørvemose. Alt i alt var der godt 1200 tønder land til Brejninggaard.

Godsejerinden ville helst have, at hoveriet var bestemt til visse hovmål for hver fæstegård, men det ville fæstebønderne ikke, så derfor blev deres arbejde beregnet til et antal plov-, spand- og gangdage, selv om det betød mere arbejde for bønderne og mere arbejde med planlægning og overvågning for forvalter og godsejer. Bønderne lod sig i det hele taget ikke sådan dirigere med her i sognet, det havde allerede længe været vedtaget imellem dem, at man høstede lige meget hør i engene, enten man kom fra en lille eller stor gård. Ligeledes havde det længe været skik, at når en rode blev tilsagt til at køre korn ind i høstens tid, så mødte alle bønderne op med heste og vogn og gav sig til at køre korn ind, og da de samtidig nægtede at hjælpe med at læsse kornet af, men påstod at det var de otte bolsmands arbejde, holdt der ofte op til 25 vogne og ventede i 1-3 timer på at blive aflæssede, således at man ikke fik mere arbejde fra hånden, end om man havde kørt med 5 vogne. Bønderne havde også fået den vane, at de nok skulle bestemme, hvorhen og til hvilke marker gødningen skulle køres, når de var tilsagt til møgkørsel.

Men det skulle være slut nu. Nu var det godsejeren, der skulle bestemme, og bønderne, der skulle rette sig derefter. Bønderne skulle stadig selv dyrke godsets marker uden hjælp fra godset. Dog sørgede godset stadig for en tærsker på kost og løn til at hjælpe bønderne med tærskningen om vinteren. Der var ikke og skulle heller ikke føres bog over bøndernes hoveri, de kendte deres egen tur i omgangen efter deres egen vedtægt.

De hoverigørende bønder var delt i fire roder, og dette skulle fortsætte.

De fire roder var:

1. rode:

Opsund, Hestkær, som den eneste uden for sognet, Præstegård, Pilgård, Kildsig, Bæk, Bjørnkær og Bilring.

2. rode:

Husted, Vesterbæk, Langergårde, Røjkum og Feldebæk.

3. rode:

Søndergårde, Ravnsbjerg, Moesgård, Snogdal og Højmose.

4. rode:

Randbæk, Sandbæk, Viftrup og Væggerskilde.

I sædetid, høbjergning og høst var bønderne forskånet for andet arbejde på godset.

Hoveriarbejdet beløb sig i alt til 10 plovdage, 62 spanddage og 183 gangdage, heri som pligtarbejde de 22 spanddage og 100 gangdage for hver 1/2 gård, og altså halvdelen af dette arbejde for 1/4 gård. På plovdagene mødte man med heste og plov, på spanddagene med heste og vogn, og på gangdagene mødte bonden selv, eller sendte karl eller pige.

Hovarbejdet for en 1/2 gård var således:

Der skulle i alt pløjes, sås og harves ca. 4 tønder land af gods jorden, og det blev der brugt 10 plovdage til.

Til høstarbejdet samt indkøring og aflæsning af kornet brugtes der 4 spanddage og 25 gangdage. Til høbjergning og hjemkørsel blev der brugt 11 spanddage og 28 gangdage.

Til møgagning gik der 8 spanddage og 16 gangdage.

Hver 1/2 gård skulle holde 193 favne = 367 meter af gårdens hegn og havde dertil 2 spanddage og 4 gangdage.

Af grøfter skulle der holdes 46 1/2 favn = 88 meter af dem, der var 2 alen brede i løbet af 2 gangdage, og 37 1/2 favn = 71 meter af dem, der var 1 alen brede i løbet af 1 gangdag.

Tørv, som skulle graves, røgtes og hjemkøres før høbjergningstiden: 10 læs lyngtørv af 200 stk. pr. læs, 2 spanddage og 2 gangdage.

4 læs klyne eller skudtørv af 300 stk. pr. læs, 1 spanddag og 3 gangdage.

2 læs lyng, det ene brandlyng det andet smålyng til fårene, som skulle leveres 12. september, 2 spanddage og 2 gangdage.

Hertil kom det såkaldte pligtarbejde:

Sand, jords og mergels kørsel til mødding, stald og mark 6 spanddage og 12 gangdage fra 1/5 til 1/7 og det samme fra 12/9 til 1/5.

Ler og mursands hjemkørsel og korns opkørsel af laden 2 spanddage og 4 gangdage fra 12/9 til 1/5.

Fold digerne ny opkastes og istandsættes 2 spanddage og 4 gangdage fra 1/5 til 1/7.

Kaste mergel 4 gangdage fra 1/5 til 1/7 og det samme fra 12/9 til 1/5.

Gøre render i mark og eng til vandets afledning 3 gangdage fra 1/5 til 1/7.

Vandsteders og ladegårdens renholdelse 2 spanddage og 3 gangdage fra 1/5 til 1/7 og 2 gangdage fra 12/9 til 1/5.

Bygningernes reparation og tækning 2 spanddage og 6 gangdage fra 1/5 til 1/7 og det samme fra 12/9 til 1/5.

Tærskning samt gøre langhalm 16 gangdage fra 12/9 til 1/5.

Rensning og kastning af kornet 3 gangdage fra 12/9 til 1/5.

Rensning af mølle- og stampebakken 1 gangdag fra 12/9 til 1/5.

Desuden skulle der køres 6 ægter af hver 3 mils længde = 6 spanddage og 2 ægter på hver 6 mil = 4 spanddage.

I tilfælde af ildebrand på godset skal fæstebonden hente byggematerialer i Holstebro, Ringkøbing o.l. og forrette 8 gangdage.

Ved digebrud ved mølle- eller stampemølle-dammen forrettes 2 spanddage og 4 gangdage i forbindelse med dæmningens reparation.

Flytning for ejer eller forpagter: en ægt på 12 mil eller 2 på hver 6 mil, dog ikke i den travleste tid.

Hovåret begyndte 1. Maj, og hvad der var sparet fra det foregående år, var væk, og blev ikke indregnet i det nye års hoveri.

1 læs korn = 3 tønder Rug, 4 tønder Byg eller 5 tønder Havre.

Antal læs, der køres pr. dag = 3 tønder Rugs vægt pr. læs, afhængig af årstid og vejlængde 12-16 læs sand, jord, ler m.v.

En karl kaster pr. dag afhængig af årstiden 10-12 læs sand, 5-6 læs ler eller mergel og graver 12 læs skuer til møddingsjord.

En karl tærsker pr. dag 1-1 1/2 trave trebunden Rug og gør langhalm deraf, 1-2 traver Byg og kørner det samt 1 1/2 trave havre, alt trebunden.

1 trave korn er = 60 neg. Hver karl slår pr. dag 2 læs hør à 32-40 lispund = 256-320 kg. 1 lispund er

= 16 pund.

Hoveriet til Brejninggaard blev altså udført af de 13 1/2 gårde og de 23 1/4 gårde i Brejning sogn, samt den 1/4 gård i Hestkær. Hertil kom mændene i de 8 bolssteder i sognet som hver ydede 52 dages hoveri om året, med højst 2 dage pr. uge. De skulle hjælpe i haven, rengøre fåre- og småkreaturers huse, klippe og vaske fårene, holde borggården ren, stakke tørv og korn og lignende. I det hele taget sørgede man for alle fæstebøndernes vedkommende, at deres hoveri blev fordelt så jævnt som muligt hver uge året rundt.

Brejninggaard havde en besætning på 10-12 heste, 16-18 køer og 80-100 får. Hertil kom 60-80 stude, der var opstaldet til fedning og salg i stavnsbånds perioden. Godsejerne havde ret til at fede og sælge studene, modsat bønderne, som kun måtte have stude som trækdyr. Desuden var der svin til husbehov og fjerkræ. Til foder til dyrene blev der bjerget i alt 170 læs hør à 32-40 lispund = 256-320 kg.

Ser vi lidt på fæsteejendommenes dyrkningsforhold, var det sådan, at kun ejendommene i kirkebyen dyrkede deres agermarker i fællesskab, mens de øvrige ejendomme havde deres marker uden for fællesskabet. Til gengæld brugtes heder og enge i fællesskab. Jorden dyrkedes 6-7 år i træk med forskellige former for korn, hvorefter jorden hvilede lige så længe og sprang i græs, som blev udnyttet til kreaturenes græsning. Køer og heste var tøjrede, og da hampereb skulle købes ind, brugte man lige så ofte tøjrlavet af hestehår eller som i Væggerskilde af revling. Får og kalve gik frit under en hyrdes opsyn i heden.

Der er to dyrkningsmåder, der går igen i Brejning sogn:

Første måde:

1:

Jorden pløjes om efteråret eller i det tidlige forår, møddingen køres ud, jorden ompløjes og har-ves, hvorefter der sås Byg.

2:

De næste 2-3 år pløjes en gang efter høst, hvorefter der sås Rug.

3:

På lave steder i marken sås Havre i 2-3 år i stedet for Rug, eller efter Rug.

4:

Efter at der har været dyrket Byg, Rug og Havre i fem år sås der det følgende forår Spergel = Giærfrø, i stedet for Boghvede, som havde vanskeligt ved at spire i denne egn. Der blev pløjet to gange for at rense jorden, og efter høst eller afgræsning hvilede jorden i 6-7 år.

Anden måde:

1:

Jorden pløjes i efterår eller i det tidlige forår, møddingen køres ud og pløjes ned, hvorefter der sås Byg.

2:

De næste 3 år pløjes en gang efter høst, hvorefter der sås Rug.

3:

Efter høst pløjes en gang og igen en gang om foråret, hvorefter der sås Spergel.

4:

Sjette år pløjes en gang efter høst, hvorefter der sås Rug. Efter høst hvilede jorden i 6-7 år, før man begyndte igen.

Der skulle være en hest pr. tønde hartkorn på fæstegårdene, og der var som regel to, sjældnere tre på ejendommene. Hesteantallet var i alt 83 stk. Så var der 34 stude, 173 køer, 6 tyre og 56 ungdreuer, men kreaturtallet er sat for lavt af bønderne, som før nævnt. Desuden var der 513 får, 229 lam og beder, 28 svin og 2 grise ved en optælling i Brejning sogn i 1791.

Det ser ud til, at man var kommet ind i en mere rolig periode i forholdet mellem ejeren på Brejninggaard og fæstebønderne, der er ingen sager at finde i Bølling herreds tingbog, men man fornemmer også, at fru von Albertin, måske under hensyn til tidens frigørelsestrang, har følt, at tiden nu var inde for at gøre godsets fæstebønder til fri folk. Hun satte derfor Brejninggaards fæstegods til salg, og det kan der læses om i næste periode om Brejning sogn 1793-1888. Men forinden dette var der sket en del mere i Brejning sogn i løbet af århundredet.

Konfirmation og skolegang.

Sognedegnene var som regel gift, og hvad man gjorde for at få forsørget enken, hvis degnen døde i embedet, er Knud Lang og hans kone et godt eksempel på. Knud Lang kom til Nr. Omme-Brejning i 1738 fra Nøvling-Sinding, hvor han fik embedet i 1728 mod at overtage den 31 år ældre degnekone, Ane Riis. Da hun endelig døde i 1748, giftede han sig med den unge Rebekka Sørensdatter Gørding, født i 1723, og fik to døtre med hende, før han døde i 1753. Hun blev nu gift med efterfølgeren Henrik Gredsted og fik en søn, før han døde i 1763, hvorefter hun indlod sig i sit tredje ægteskab med efterfølgeren Joachim Hammerich, der trods alt kun var et år yngre end hende. Hun døde så i 1766, og så var det hans tur til at få en ung kone og et par børn.

I 1739 skrev sognepræsten Jørgen Kaars til biskop Thura i Ribe bl.a., at i hans to sogne, hvor gårdene lå langt fra hinanden, var der en del forældre, der, selv om de mådelig kan læse bøger, dog underviser deres børn hjemme. Nogle forældre, der ikke kunne læse, øvede sig også deri ved at deltage i degnelæsningerne om søndagen. Sognepræsten fortalte også, at han havde skaffet nogle af forældrene skolebøger og også opfordret dem til at lade børnene læse hos læsekyndige.

I Pietismens tid under Chr.VI blev konfirmationen indført i 1736. Herefter blev det sådan, at man ikke kunne gifte sig eller tage en gård i fæste, hvis ikke man var konfirmeret, og det er nok kommet som et chock for en del, der ikke har været så flittige til at lade sig overhøre, så at de kunne blive konfirmeret. I Magersped fik Christen Madsen sine sønner Knud på 22 år og Mads på 17 år konfirmeret i 1747, så de har nok taget noget tilløb!

En følge af den tvungne konfirmation var, at ungdommen nu ikke kunne klare sig med den såkaldte degnelæsning, som bestod i at degnen læste med sognets ungdom i kirken hver søndag før eller efter kirketid. I 1739 kom den skoleforordning, der påbød degnene at holde skole med sognets ungdom, og den forordning gav anledning til megen ravage i Brejning sogn, hvilket fremgår af det brev, godsejer Eenholm sendte til provsten og til amtmanden i Ringkøbing. Sådan noget kostede penge, og da godsejeren på Brejninggård, Eenholm, var ene besidder i sognet, påhvilede det alene

ham at få oprettet en skole. Det var ikke noget, der passede ham. Indtil da havde det været sådan, at udover degnelæsningen sørgede forældrene selv for at undervise børnene i læsning og skrivning, evt. ved et ungt menneske, der underviste børnene om vinteren i deres hjem. Skulle der nu bygges et skolehus, var der næsten ikke mulighed for at finde en plads til det i sognet. Det kunne godt ligge ved kirken, men der kunne det ikke få adgang til ager og eng, og der var i det hele taget langt for børnene at gå fra det meste af sognet, og forældrene havde ikke tid til at følge de små børn til skole. Dertil kom, at ejendommene i sognet mest lå for sig selv, og sognet var rigt på bække og strømme, som hindrede færdslen mellem ejendommene og selvfølgelig også farten til skole om sommeren af for meget vand efter torden og regn og især om vinteren, hvor sne og frost i 3-4 uger ad gangen hindrede både store og små i at komme frem.

Man kunne eventuelt lægge skolehuset på en af bøndernes jord, men herved ville han miste noget af sin græsning, som de var for meget af, og hvad så med de kongelige skatter af det stykke jord? Skulle bonden stadigvæk yde dem, var det jo uretfærdigt. Så var det nok bedre med at dele sognet i tre skoledistrikter med hver sin løbedegn, som så holdt skole i de forskellige gårde på skift 3 uger ad gangen. Det ville passe bedre med det forhold, at næsten alle sognets ejendomme lå adskilte fra hinanden, med deres marker og fædrift for sig selv. Der var bare det problem, at sognets bønder var så fattige, at de ikke ville kunne aflønne sådan tre løbedegne. Godsejeren havde altså store bekymringer, og den store løn, som forordningen lagde op til, var helt umulig her i sognet. Degnen kunne få fri bolig, 3 Rdl årligt og 1 læs tørv af hver bosted i distriktet og ikke mere. Desuden kunne forældrene give 2 skilling af hvert barn om ugen i de uger, der var undervisning. Eenholm kunne jo nok se, at det ikke forslog meget, så han fandt frem til følgende lokale "skoleskat":

1:

Håndværkerne betalte en afgift fra 8-12 skilling pr. kvartal, hvilket i 1739 gav 3 Rdl 4 mark 8 skilling.

2:

Indsidderne gav 4 skilling pr. person, hvilket i 1739 gav 5 mark 8 skilling.

3:

Brejninggaard og fæstebønderne gav 2 skilling for en dreng eller en tjenestepige, 3 skilling for en karl, hvilket i 1739 gav 3 Rdl 2 mark.

Lønnen blev så i alt 8 Rdl 4 mark, men den ville selvfølgelig være variabel p.g.af dødsfald og tjenestefolkenes omskiftning.

Eenholm var meget bekymret for indsidderne eller indersterne, som alle var gamle og skrøbelige, og ikke var i stand til at drive et fæstested, de var heller ikke fuldt arbejdsdygtige, må derfor med deres venners hjælp underholdes sammen med det lidet, de selv kan fortjene, da sognet ingenlunde kan føde disse, som egentlig burde beregnes som almisselemmer, når sognet i forvejen har de rigtige almisselemmer at føde på.

Men som han skrev til amtmanden " Da Kongens vilje skal ske " - og selv om han nok mente det modsatte, sagde han det ikke, for vi var stadigvæk i enevældens tid, hvor majestætsfornærmelse kunne koste både gods og hoved, og sådan en smule commerseråd i Udkants Danmark skulle nok fare med lempe - så han ville ofre sig og finde et stykke jord i Brejning sogn, hvorpå skolehuset kunne bygges. Han havde også stedet, for i Røjkum havde der indtil sidst i 1600-tallet ligget fire gårde, nu lå der kun to, hvoraf St. Røjkum havde fået halvdelen af den øde jord, mens den anden

halvdel blev dyrket af de omboende bønder, som også svarede de kongelige skatter deraf. På denne halvdel blev der i 1741 bygget 6 fag degnebolig med 3 fag skolestue i øst enden, og så måtte degnen selv bygge to udhuse på egen bekostning. Her skulle degnen så undervise alle de børn, der boede syd for Ravnsbjerg å og nord for Opsund, men til børnene i distriktet fra Ravnsbjerg til Opsund (over Randbæk, Viftrup o.s.v.) skulle sognepræsten enten finde en duelig husmand eller en anden person, som kunne være omløbende skoleholder, og som skulle lønnes af degnen. Området skulle deles i 2-3 dele, hvor der så skulle undervises i 3 uger ad gangen. Der skulle findes nogle gode steder med plads til undervisningen, og hvor der skulle være varme og natteleje til underviseren. Der skulle undervises i 18 uger fra Alle Helgensdag til Peders eller Gregorii dag d.v.s. i vintertiden, for i den øvrige tid kunne børnene umuligt undværes hjemme, da hver bonde behøvede sin egen hyrde, fordi, som nævnt, ejendommene lå så spredt, at en hyrde umuligt kunne påtage sig arbejdet, som vi kender det fra Østdanmark. Børnene blev brugt som hyrder, fra de var 6-7 år gamle, da forældrene ikke havde råd til fremmed hjælp, og var der børn nok, blev de sendt ud at tjene for føde og klæder. Større børn indgik direkte i gårdens drift. Forældrene skulle selv sørge for de bøger, der skulle bruges. Det vi ser her, er altså oprindelsen til den såkaldte " Vestjyske Skoleordning " .

I bispearkivet er der en ligning over bøndernes skolepenge i Brejning sogn fra 6-10-1759. Det siges her, at de længst fraliggende børn blev undervist af en duelig skoleløbedegn, og at dette område var delt således:

1.distrikt:

Ravnsbjerg, Mosen, Moesgård, Toft, Snogdal, Bjerg, Feldbæk.

2.distrikt:

Højmose, Randbæk, Store og Lille Sandbæk, Viftrup.

3.distrikt:

Vægerskilde, Randeris, Koldinghus, Opsund.

Resten af sognet hørte til degneskolen.

Fæstebønderne betalte hver fra 4 til 14 skilling, som for et år blev til 6 Rdl 1 mark 14 skilling, som degnen fik udbetalt til Pedersdag (22/2), og hvoraf løbeskoleholderen skulle betales. Dertil kom det før nævnte læs tørv af 10 snese af hver mand, hvis børn søgte degneskolen, ikke de andre.

Her lå skolen indtil 1759, hvor den blev flyttet hen til kirken hvor den såkaldte " Villads Væring " blev skole. Det er den ejendom, som senere blev kro og købmandshandel og lå, hvor nu graverens residens ligger. Forud var dog gået et lille opgør mellem degnen, Knud Lang og godsejer Eenholm, som ville bygge et hus til ham på den sorte hede i Nr. Omme uden det jordtilliggende, som han behøvede til en ko til daglig føde og til en hest, så han kunne ride mellem de to kirker om søndagen. Men han slap og fik i stedet en bedre fæstegård til sit underhold, end den i Røjkum, som godsejeren så til gengæld herefter kunne bort fæste som ejendom, så noget havde han da også fået ud af det.

I Kirkebyen var stuehuset på 8 fag, og heraf var de 3 mellemste fag beregnet til skolestue. I et skifte fra 1763 er skolestuen møbleret med et hjørneskab, et chatol, et par læderstole og et par taburetter, samt et ur, og det er jo meget forståeligt. Men hvad en ragekniv, to mælkekander, et ølkrus og et ølglas havde at gøre derinde, er jeg ikke helt klar over! Knud Lang havde tilsyneladende foruden at være degn også været dygtig som bonde, hvilket tilsyneladende ikke gjaldt hans efterfølgere, for fra før 1774 blev degneboligens jord dyrket af fæsteren i huset Brejning Lukke, som lå lige udenfor indkørslen til Brejninggaard. Denne ordning ophørte først, da degneboligen blev bortfæstet i 1794

som almindelig fæstegård, da degnen blev flyttet til den østligste af de to Tudskær-ejendomme, hvortil der blev bygget et skolehus. Det er der, hvor senere Hovedskolen blev bygget.

I 1762 klagede godsejeren til biskoppen i Ribe over, at degnen brugte en 12-13 års dreng - et legebarn mellem andre børn - til at undervise børnene i distriktet nord for Ravnsbjerg å, og han vedlagde en ansøgning fra områdets bønder, om at de i stedet måtte få en erfaren skoleholder, der kunne lære deres børn at skrive, læse og regne. Det år havde degnen fået 9 Rdl 3 mark 14 skilling og 50 læs tørv for at undervise i 4 måneder, så godsejer Juel mente, at en del af denne løn måtte kunne bruges bedre på en god løbeskoleholder.

I en hel del af skifterne findes der bøger på gårdene, selvfølgelig mest salmebøger og huspostiller o. lign., så man har nok gennemgående været gode til at læse. Derimod er det påfaldende, at ret mange ikke er i stand til at underskrive sig med deres fulde navn, men kun med deres forbogstaver, og det gælder da både mænd og koner. Til gengæld er der nogle fine underskrifter bevaret i nogle af de tidlige skifter, fra før skoleordningen, så det kan da godt være, at hjemmeundervisningen ikke har været så fejl endda.

Datidens mening med skolegangen kommer fint frem i skiftet i 1748 efter Christen Jensens kone, Barbara Pedersdatter, i Vanting. Der var tre små børn, og faderen lovede, at de skulle "holdes udi skolen i rette tid til at kende Guds og hans hellige vilje i Ordet, så de i tiden i konfirmation og det højværdige alterens sakramentes delagtighed kunne antages og kendes værdige".

Herredstinget.

Brejning sogn lå under Bølling herred, og indtil 1757 blev tinget holdt i en bondegård i Hanning. Fra 1757 til 1761 blev det holdt på Vennergård, fra 1761 til 1766 igen i Hanning, fra 1766 til 1777 i Sdr. Lem sogn, og siden 1777 i Ringkøbing, så under alle omstændigheder havde Brejning sogns beboere en tur at gå eller kære for at nå frem til tingstedet. Byfogeden i Ringkøbing var samtidig herredsfoged over Bølling herred. Og til tingstedet måtte folkene, når de havde behov for at få klaret problemer, der lå indenfor retsvæsenets område. Tirsdagen var altid tingdag, og der holdtes tingdag hver uge året rundt fraset de store helligdage. Alt, hvad der skete på tinget, blev indført i tingbogen, som i dag er en vældig god om end besværlig kilde til at for noget at vide om befolkningen. Den ældste bevarede tingbog er fra 1729 til 1737, så er der et spring til 1749, hvorefter den er fuldt bevaret.

Det var ikke kun øvrigheds personer og godsejere, der brugte tinget, almindelige mennesker kunne også indbringe en sag for herredstinget. 27-9-1729 fremstillede sig for retten en fattig mand, feldbereder Jens Thomsen i Brejning, og beklagede sin jammerlige og slette tilstand med hustru og seks børn, hvoraf den ældste datter bestandig havde været "uroilig og afsindig" i årene mellem 1718 og 1726, dels fordi en af sønnerne havde været under badskærers hånd. Han havde beboet et lille sted under Brejninggaard i 30 år og havde haft stor skade på kreaturerne, som døde, så han måtte siden kvittere fæstet og flytte til huse hos andre og betle sit brød og er nu i største arnmod. Al denne sørgelighed blev bevidnet af Poul Madsen i Randeris, Laurids Nielsen i Bæk, Christen Pedersen i Rudmose og Christen Madsen i Romhede under ed. Retten bestemte, at da Jens Thomsen var en højaldrende mand, over 74 år gammel, og intet kunne fortjene, så fik han et tingsvidne på, at han måtte sø-

ge hjælp hos medlidende mennesker.

14-8-1731 var det galt igen med ham. Nu havde han stor pine i højre arm, som han ikke kunne løfte til hovedet, hvilket havde varet i to år. Samtidig nævnes problemerne med datteren og sønnen igen, så han, der tidligere var velhavende, nu var fattig. Alt dette blev bevidnet af Niels Andersen i Kildsig, Anders Christensen og Anders Pedersen i Langergårde og Niels Lauridsen i Husted, og han fik nok engang et tingsvidne med tilladelse til at søge hjælp.

Samme dag var for øvrigt Niels Andersen og Christen Thomsen i Kildsig på tinget på Brejning sognemænds vegne for at få et skriftlig bevis på, at der var stor misvækst på rugen i sognet dette år, så de ville gerne have et nedslag i skatter og afgifter, og bad derfor retten udmelde uvildige ”danne-mænd” til at syne rugsæden én af dagene. Der blev udmeldt fire af bønderne fra Hanning sogn, som skulle syne rugmarkerne 16-8 og give besked næste tingdag. Her mødte de fire mænd op og vidnede, at overalt på Brejning sogns rugmarker fandtes der næsten ingen korn i toppen eller i vipperne, hvoraf en del var visnede og sorte, så der kunne kun avles halvdelen af udsæden og intet blive til ædekorn. Brejning sogns bønder fik et tingsvidne herpå, så de kunne søge skattefrihed.

Som ovenfor nævnt, søgte man hjælp ved herredstinget, når ens ejendom var brændt. Brandforsikring kendtes ikke, man prøvede ved et tingsvidne at få skattefrihed og måtte også med det i hånd bede andre om hjælp. Meget ofte reddede man kun livet og det tøj, men havde på, for en ildebrand i de små lyngtækkede huse bredte sig som oftest nærmest eksplosionsagtigt. 2-6-1750 mødte Nicolaj Beyer, Kongensholm ved herredsretten i Bølling på vegne af godsejer Eenholm for hans fæstebonde, Peder Andersen i Rudmose, fordi han ved en ildebrand 23-4-1750 havde mistet hus og hjem, der blev lagt i aske, hvorfor han søgte et lovligt tingsvidne, så han kunne søge hjælp ”af allernådigste konge og medlidende kristne”. Der blev afbrændt Raling (stuehus), lade og fæhus, i alt 28 fag, og kun en enkelt stolpe kunne genanvendes. Ilden havde så godt fat, at naboerne ikke kunne redde noget, de ”lod Gud råde”. Det oplyses, at i ”Matriculens tid” (1688) hed fæsteren Peder Mortensen, med den viden kunne man følge gården i jordebogen. Peder Andersen fik sit tingsvidne.

Herhen måtte også Laurids Andersen i Langergårde 28-8-1753, Laurids Nielsen i Randeris 28-1-1766 og Niels Rasmussen i Feldbæk 23-10-1774, da deres gårde var brændt, og de selv næsten var bragt til tiggerstaven. De havde naboerne med, som kunne bevidne elendigheden, og efter en nøje afhøring af alle bl.a. om ildens opkomst og årsagen dertil, om hvor meget der var reddet om noget, og om fæsterens navn i ”Matriculens tid”, fik de et tingsvidne om branden og dens følger. Så kunne de på rette sted søge om nedsættelse af de kongelige skatter og måske også søge hjælp hos folk med økonomien i orden. Ved branden i Randeris, som opstod om natten, var naboerne fra Koldinghus og Magersped samt karlen fra Væggerskilde hurtigt kommet til stede, men ilden havde så godt fat, at der næsten intet blev reddet. Laurids Nielsen fik ved brandforhøret det testimonium, at han ”er ædruelig og skikkelig og har en skikkelig kone”.

17-11-1761 er der en sag imod Brejninggaards fæstebonde, Henrik Janussen Smed, som blev beskyldt for tyveri af penge i Skjern. Den bestjålne var landsoldat Jens Olufsen, som mente, at Henrik Janussen, da han i høbjergningens tid året forud overnattede i Jens Rachbechs hus i Skjern sogn, hvor Jens Olufsen var karl, havde stjålet penge fra Jens Olufsens kiste. Men da det kom til stykket, frafaldt han anklagen, antagelig fordi han fik kolde fødder, fordi han havde tvunget Henrik Janussen

i smed Clausagers hus i Sædding til at ”beviste” sin uskyld dels ved at ”æde salt og brød” dels ved blodige eder og banden, efter at Jens Olufsen havde prøvet at få ham til at tilstå tyveriet ved ”et slags kogleri med et sold”. Sagen var lige ved at blive meget alvorlig for Jens Olufsen, for det omtalte kogleri tangerede hekseri, og det var trods alt under hundrede år siden, den sidste heks blev brændt, men nu var straffen herfor dels tab af sin ejendom dels landsforvisning, men da Jens Olufsen allerede fra sagens start havde fortrudt sin beskyldning, så slap han med bøder til Ringkøbing og Skjern fattigkasser foruden, at han skulle stå åbenbart skrifte i Skjern kirke og betale sagens omkostninger. Hvad Henrik Janussen angik, så blev han pure frifundet for enhver tiltale om tyveri, men p.g.af at han havde været med i overtroen ved at ”æde salt og brød”, skulle han dels stå åbenbart skrifte i Brejning kirke efter sognepræstens bestemmelse dels betale 1 mark danske til Brejning sogns fattigkasse.

Så var der noget mere kød på følgende tyverisag om ulovlig skovhugst, som startede ved herredstinget 22-3-1763 og fortsatte 12-4-1763. Den 11. marts om aftenen kom Brejninggaards foged Christen Lyngby gående fra Bækbo Dam til skoven vest for Brejninggaard, og her opdagede han fæstebonden Christen Pedersen fra Gammel Præstegård med sin økse på skulderen, der stak sin økse under trøjen og forsøgte at skjule noget i grøften syd for Brejninggaard ind mod fæstegården Mose, da han opdagede Lyngbye. Dette noget viste sig at være en egetræsstamme, og ude på Holmen, som lå imellem Søndergård toft og Brejninggaards vetsreskov, fandt han fire mere, de to af 1½ kvarters tykkelse, de tre af 1 kvarters tykkelse, der var parate til at blive afhentet. Lyngby havde desuden 1½ time tidligere set Thomas Christensen fra Mose gå med sin hund vest for Vesterskoven. Næste dag havde han fæsterne Niels Moustsen og Niels Nielsen fra de to Pilgårde med for at syne træerne, og de kunne se, at de kun havde været fældede i kort tid, grenene var afhuggede, toppen afsavet. Som vidner blev indstævnet Iver Gaasdal, Peder Skrædder, Christen Tudskjær, som i øvrigt var broder til Thomas Mose, gamle Søren Opsund, der tjente degneenken samt gamle Jep Mose og datteren Maren, der var indsidder i Mose, men deres svar ved tinget var typisk for de fleste af de forhør, der blev taget over naboer og eventuel familie, de havde intet set, intet hørt, eller kun meget lidt! Der gik trods alt ikke så få på vejen langs Vesterskoven, når de skulle til vandmøllen. Mistanken faldt dog hurtigt på fornævnte Christen Pedersen og Thomas Christensen, Det blev til en længe varende retssag, og sagen endte med, at Thomas Mose og Christen Præstegård dømtes til at betale godsejeren for træerne samt hver 1 mark danske til Brejning sogns fattigkasse og sagens omkostninger.

Der er et interessant aspekt omkring denne sag. Tilsyneladende havde godsejer Juel et horn i siden på familien i gården Mose, den gamle velhavende murermasterslægt, som nok kendte deres egen værdi. I forbindelse med, at murermester og fæster Christen Mikkelsen var død, blev der foretaget skifte 3. januar 1763, og her mente godsejeren ved sin foged Christen Lyngbye, at sønnen Hans Christensen havde fjernet nogle penge fra boet, som han og familien sagde, havde tilhørt ham, men, som godsejeren mente, skulle vurderes i skiftet, hvorfor han indstævnedes Hans Christensen 8-2-1763, også fordi godsejeren mente, at han havde rømt godset som ung. Som tidligere nævnt, faldt det hele dog til jorden, blot ikke den ulovlige skovhugst.

28-10-1766 mødte fæstebonden Mads Andersen Søndergård i Brejning sogn og indstævnedes fæstebonden Niels Christian Nielsen Kassentoft, som nu havde holdt ham og hans kone hen med snak i tre år vedrørende betalingen af hans gæld til konens forrige mand, Villads Søndergård, på 9 Rdl 3

mark 9 skilling. Han havde efterhånden betalt 2 Rdl 2 mark 8 skilling, men nu var Mads Søndergård træt af at give længere kredit. Samtidig stævnedes Brejninggaards foged, Christen Lyngbye, ham for 5 Rdl 1 mark 12 skilling, som han havde lånt af ham i ”hans nød og trang” 24-3-1766, og som skulle tilbagebetales efter tre uger, foruden fire mark danske, som han havde fået for et par tøfler, han havde solgt for fogeden, men havde ikke afregnet pengene, og ”eders løfter medfører ikke andet end pur usandfærdighed om mindelig betaling én tid efter den anden”. Niels Christian Kassentoft blev allerede samme dag af retten dømt til inden femten dage at betale fogeden sin gæld og ellers lide nam og eksekution i sine ejendele. Sagen med Mads Søndergård blev udsat nogle uger, men kom ikke for herredstinget igen, så de må have indgået forlig

Men Niels Christian Kassentoft var en plaget mand. Man har på fornemmelsen, at han prøvede alt muligt for at skaffe penge, men ofte gik det galt. 17-3-1767 blev han igen stævnet for herredstinget, denne gang af godsejer Juel, Brejninggaard for noget murerarbejde, han havde udført på taget over nogle af Brejninggaards kornlofter. Juel havde åbenbart villet spare en rigtig murermester, som jo ellers fandtes i sognet, og så har han troet på skomager Niels Kristian Kassentofts anbefalede evner i den retning, måske også fordi Juel på den måde kunne få nogle af de penge retur, som han ifølge tingbogen ind imellem har hjulpet Niels Kristian Kassentoft med, når hans kreditorer blev for nærgående. Der var godt nok gået to år, siden arbejdet blev gjort, men nu regnede det ned både på chattrer og reoler og på kornet, så godsejeren led skade derved. Han fik murermester Christen Tuds-kjær til at syne arbejdet, og han konkluderede, at dels var der for stor afstand mellem spærene, så tagstenene gik løse, dels havde kalken ikke været slagen godt nok, før den blev brugt. Når man samtidig læser, at skomageren som murerarbejdsmand havde skrædder Laurids Poulsen i Dumpen og ind imellem også den noget tvivlsomme Mikkell Hansen i Langergårde til hjælp, og han havde endda ind imellem arbejdet alene på taget, kan det vel ikke undre, at arbejdet blev, som det blev. Til overflod kørte Niels Kristian Kassentoft sur i det med sin fæstegård og sendte følgende brev til godsejeren:

Højædle og velbårne Hr. baron og oberst Juel, min særdeles nådgunstige hosbonde. yderste underdanighed fremkommer jeg for Deres højvelbårenhed i fast tro og tillid om deres nåde og bevågenhed imod mig så vel som mod andre deres nød trængende bønder, Nu ser jeg ingen udveje i nogen måder enten at betale min nådige hosbonde eller andre mine kreditorer. Jeg beder underdanigst, at min nådegunstige herskab vil se til mig i nåde og ikke i vrede. Jeg ved med mig selv, jeg er strafundergiven, mens vær dog ikke vred, når De ser til mine små og uopfødte børn, så håber jeg med Guds hjælp Deres vrede formildet. Der er ingen redning for mig, jeg må bekende sandhed, jeg kan for ingen del længere besidde min fæstehavende sted Kassentoft, turde jeg i dybeste underdanighed begære min dimission og afsked fra godset, så vil jeg stræbe, dersom jeg får mig selv at råde, at få alle betalt, gør for Gud i Himlens skyld, hvad De kan, nu er jeg i stor armod og elendighed, Gud skal være Deres belønnere i tiden. Jeg gør mig fast forsikring om Deres nåde og godhed dog ikke af nogen min fortjeneste, men som meldt for Guds skyld. Jeg er altid til min død højædle og velbårne Hr. baron og oberst Juels, min særdeles nådige husbondes underdanigste ringe tjener.

Niels Christian Nielsen, Kassentoft, den 25. oktober 1767.

Også denne sag blev udsat nogle tingdage, hvorefter det oplyses, at Niels Kristian Nielsen har fortrudt sin opsigelse af fæstet på Kassentoft, og godsejer Jule har antagelig ment, at han havde mest styr på ham, når han forblev fæster under Brejninggaard, for sagen optræder herefter ikke

mere i tingbogen, så den må være blevet forligt, og han døde da også som aftægtsmand i Kassentoft i 1799 og hans enke først i 1819 som aftægtsenke på stedet.

Det skete undertiden, at sognets beboere blev så uenige om noget, at de stævnedes hinanden til herredstinget for at få uenigheden bilagt. 20-8-1776 indstævnedes murermester Christen Christensen i Tudskær Søren Hansen Kirke og hustruen, Anne Hansdatter, i Kirkehuset for Bølling herredsting, fordi de havde kaldt hans kone, Mariane Nielsdatter, for en tyv, og fordi Anne Hansdatter havde slået og skubbet til hans svigermoder, Karen Madsdatter, som endda var hendes faster. Uenigheden var så voldsom, at Christen Tudskær havde allieret sig med prokurator Anders Schiøtte i Holstebro, så han kunne føre sagen for ham. Han indkaldte forskellige naboer som vidner, Sara Eriksdatter, Peder Præstegård og hustruen Marie Dorthea Nielsdatter, Barbara Gaasdal, Peder Skrædder med hustru og datter i Kassentoft og Poul Lauridsen Mose, og i afhøringen af dem får man det indtryk, at de nu mest var på Anne Hansdatters side. Det såkaldte tyveri bestod i, at Mariane Nielsdatter havde ønsket at få et stykke fløjl af naboen, Peder Skrædder, som han skulle sy en hue af til en anden kone.

Det var trods alt værre med slagsmålet med den gamle faster, som flere havde overværet, så Søren Hansen, som ellers havde ment, at han sagtens selv kunne føre sagen, fik kolde fødder, så næste tingdag stillede han med byfoged Montagne, som skulle føre hans sag. Han var jo også herredsfoged, så han måtte i denne sag vige embedet til fordel for herredsfogeden fra Hind herred. Det kom frem, at Anne Hansdatter også havde lovet Mariane Nielsdatter nogle hug, men, som en af naboerne sagde, så havde hun ikke fået dem endnu. Byfogeden kendte åbenbart til princippet med at føre krigen over i fjendens lejr, for han begyndte at forhøre de indkaldte vidner om Christen Tudskærs kone. Var hun ikke en ilfærdig, ondsindet og arrig kvinde? Skældte hun ikke ud og slog fra sig, når hun blev vred? Jo, alt blev der nikkede genkendende til, og det fremgik tydeligt på vidnerne, at de holdt med Anne Hansdatter imod kusinen. Byfogeden havde endnu en trumf i ærmet. Var det ikke sådan, at familien i Tudskær var berygtet, og når Mariane Nielsdatter blev rigtig vred, så slog hun klæderne op og viste sin bare ende frem mod den eller de, hun var vred på? Den gang brugte kvinderne ikke underbenklæder, det hørte en senere tids luksus til. Jo, det havde konerne set, mændene sagde nu kun, at de havde hørt om det, til gengæld var rygtet herom løbet helt ud til Odderbæk og Randbæk. Så tabte Christen Tudskær lysten til at optræde mere på herredstinget og lod sagen falde, men Søren Hansen og Anne har nok følt, at de boede for nær kusinen og hendes familie, så de flyttede i en periode ud i et hus på Vesterbæk mark.

15-6-1779 efterlyste man ved herredstinget Jacob Block, der havde tjent på Brejninggaard og i denne tjeneste besvangret tjenestepigen Kirsten Hansdatter Bjerre, der da tjente i Brejning sogn, men nu var han borttrømt, uden at nogen vidste, hvor han opholdt sig. Efterlysningen gav intet resultat, heller ikke den næste den 22-6, så der blev ingen fadderskabs sag, så pigen måtte bære skammen alene.

Tirsdag, den 5. juni 1764 mødte Jens Jacobsen i Kildsig for enken i Bæk, Anne Marie Pedersdatter for Bølling herredsting med afkald af 22. maj udgivet af hendes afdøde mands brødre, Morten Pedersen i Kirkegård i Hover og Peder Pedersen i Lille Sinkjær i Nr. Omme, som lyder således:

Kender vi underskrevne, Morten Pedersen boende i Kirkegård i Hover og Peder Pedersen i Lille Sinkjær i Nr. Omme, som begge er brødre og rette eneste arvinger efter afgangne salig Laurids Pe-

dersen som boede og døde i Bæk udi Brejning sogn, og her med fuldkommelig tilstår, at velbemelte vores sal. broders Laurs Bæks enke, veldydsirede Anne Marie Pedersdatter, haver fuldkommelig og til vores fornøjelse afbetalt os begge hver især for al den arv og arverettigheds præntion, som vi efter mere velbemeldte vores sal. broder i nogen måde efter loven kunne have. Thi gives herved velbemeldte enke fra os og vores arvinger tilbørlig lovlige og fuldkommelige afkald for ovenbenævnte os efter vores sal. broder tilfaldne arvedel, hvorfor hun os efter vor nøje venlige og fuldkomne har afbetalt, så at vi aldeles ikke forlanger efter benævnte vores sal. broder Laurids Bæk nogen skifteforretning at holdes, men meget mere fraskriver her ved os og vore arvinger al videre præntion i alle optænkelige måder, overladende al boens det øvrige til velbemeldte enke, at hun samme ubehindret for os må antage, bruge og beholde samt sig så nyttig gøre, som hun bedst ved og kan. Ligesom vi begge fuldmyndige rette og eneste arvinger med egenhændig underskrift, dette vores fuldkomne afkald bekræfter, så have vi og venligst ombudet de velagtbare mænd, Thomas Pedersen i Vesterbæk og Jens Jacobsen i Kildsig, at de med os til vittærlighed skriver, hvor og når hun det nogensinde nødig eragter, uden nogen kald og varsel os dertil at give.

Datum Bæk i Brejninge sogn den 22. maj 1764. Morten Pedersen, Peder Pedersen.

Til vittærlighed efter begæring underskriver Thomas Pedersen, Jens Jacobsen.

Præstens medhjælpere.

I kong Christian den 5. Danske lov står der, at i hvert sogn skal to af de mest gudfrygtige, bedste og mest vederhæftige sognemænd i samråd med provsten udnævnes til kirkeværgere, som også i tre-fire år ad gangen skal være præstens medhjælpere til at bistå og hjælpe ham i menigheden. De skal til dette arbejde tages i ed af sognepræsten i sognemændenes overværelse. Samles med sognepræsten til møde i hvert fald på de fire årlige Tamperdage (i Fasteugen, i Pinseugen, i høsten og før jul). Kirkeværgerne findes i kirkeregnskabsbøgerne, som begynder i 1587, men kun en eneste gang er det også nævnt, at én af kirkeværgerne samtidig var præstens medhjælper, og der gør sognepræsten, da Jens Jacobsen i Kildsig døde i 1772, hvor han skriver følgende (delvis på latin) i kirkebogen: Den afdøde var én af præstens medhjælpere, og efter afdødes forskrift prædikede præsten ved hans begravelse over følgende:

Salmernes Bog 27 vers 10: Thi fader og moder forlod mig, men Herren tager mig til sig.

Apostlenes Gerninger kapitel 11 vers 24: Thi han var en god mand, fuld af Helligånd og tro. Og en talrig skare blev ført til Herren (ved ham).

Håndværkere.

I den forklaring om skoleforholdene i Brejning sogn, som godsejer Eenholm indsendte til provst og amtmand i 1741, siger han om håndværkerne i Brejning sogn, at de kun gør lidt brug af deres håndværk, da de alle sidder med steder og gør hoveri, hvilket forhindrer dem i at bruge håndværket. Det passer nu ikke helt, for samtidig havde han krævet skolepenge af fire feldberedere, to muremestre, to smede og to skræddere. Desuden fortæller han, at der findes nogle unge i sognet der kan væve, hugge med økse og lignende, men ingen af dem bruger det som håndværk til dagligt, kun om vinteren i stille perioder, når de er hjemme hos forældrene, for om sommeren tjener de.

Feldberedere:

Som nævnt i forrige fortælling var der tale om et ret stort erhverv her i sognet, og godsejer Eenholm fik da også konfirmeret godsejer Laurids Munks bevilling 17-8-1731, bl.a. fordi amtmænd Christian Teilmann angav, at den nærmeste stampemølle lå i Holstebro "6 mil" fra Brejning, idet han åbenbart så bort fra, at der var feldberedere i Ringkøbing og Tim. (Danske kancelli, Jyske registre 1730-32). 21-7-1741 fik godsejer Eenholm bevilling på, at Brejning feldberedere måtte købe deres skind på offentlige torve og markeder, men ikke andre steder, og ligeledes måtte de sælge de skind, de havde beredt på stampemøllen ved Brejning-gaard samme sted. Årsagen til at Eenholm søgte denne sidste bevilling var, at købstadsbeboerne gjorde, hvad de kunne for at hindre feldberederne på landet i at købe skind, da de oprindelige privilegier kun omhandlede salg af de beredte skind, men da der ikke var skind nok på godset, var man nødt til at købe ekstra for at holde stampemøllen i gang (Danske kancelli, Jyske registre 1740-42, nr.148).

Feldberederne i Ringkøbing købstad klagede over, at feldberederne på landet har borgernes købstadsprivilegier, men svarede hverken skat til købstaden eller afgift til laugene i København, hvorfor de kunne sælge deres skind billigere end købstadens feldberedere. Feldberederne i Holstebro klagede over, at afstanden på 6 mil var urigtig, og alle mente de, at Brejning sogns feldberedere burde flytte ind til Ringkøbing og drive deres erhverv derfra, da købstædernes feldberedere ellers "kreperede". Lige meget hjalp det, bevillingerne blev givet.

18-11-1768 fik godsejer Juel bevilling på, at hans feldberedere måtte sælge beredte skind som forhen, ligesom de måtte købe skind på torvene, men stadig ikke andre steder som f.eks. direkte hos bønderne (Danske kancelli, Jyske registre 1766-68, nr. 353).

Der blev drevet feldberederi en del steder i sognet i dette århundrede:

I Bjørnkær var det Hans Madsen fra 1690 til 1754, derefter hans søn, Mads Hansen, fra 1754 til 1757 og derefter dennes broder, Laurids Hansen, fra 1757 til o.1780, hvor han flyttede til Røjkum og fortsatte feldberederiet her sammen med brødrene Mikkel Hansen fra Røjkum og Søren Hansen fra Kirkebyen, hvorefter sønnen Peder Lauridsen Røjkum sandsynligvis tog over.

I Lille Kildsig var det Peder Thomsen til 1720, derefter Niels Lauridsen, som var gift med hans enke, til de begge døde i 1744, og derefter Niels Jensen Thomsen fra Kodal i Nr. Omme, der var gift med datteren, men gik fallit i 1752, hvorefter feldberederiet ophørte her.

I Øster Tudskær var Peder Nielsen feldbereder omkring 1754, men blev senere skrædder.

I Vester Tudskær boede Jens Thomsen til 1740, Christen Christensen var der i 1743, Niels Jensen, som var søn af Jens Thomsen, til hen imod 1794.

I Øster Pilgård boede Mads Hansen til omkring 1739, han var i øvrigt far til Hans Madsen i Bjørnkær, hvorefter svigersønnen Niels Jensen overtog gården og feldberederiet.

I Vesterbæk var Thomas Pedersen feldbereder fra før 1743 til hen imod 1788, hvorefter sønnen Peder Thomsen fortsatte til 1794.

I Bækgård var Christen Thomsen feldbereder indtil før 1743.

I Kassentoft var Jens Christensen feldbereder i 1743.

Der er bevaret tre skifter fra Peder Thomsen i 1720, Niels Lauridsen og hans kone i 1744 og Hans Madsen Bjørnkær i 1754, og de viser, at der gennemgående var stor velstand i de tre hjem, men at velstanden også kunne smuldre, som det ses i skifterne efter de to sidstnævnte boer. I Lille Kildsig var der ikke alene tin fade med også fire sølvskeer, ligesom de afdødes klæder gennemgående var af

en bedre kvalitet og mængde end i almindelige bondeboer. I Hans Madsens bo var der regninger på indkøbt tobak, idet der flere gange blev indkøbt en rulle på 6 pund. Det har sikkert hjulpet på stanken i garveriet, når der blev røget samtidig med arbejdet. Til semsgarvning blev der indkøbt store mængder tran, kalk og aske, til hvidgarvning blev der indkøbt salt og alun. (Se endvidere: Hardsystems Årbog 1992: Poul D. C. Christensen: Feldberederne i Brejning).

Murermestre:

Det kan jo godt undre, at der optræder murermestre i et sogn, hvor de to eneste bygninger med mursten er Brejninggaard og Brejning kirke, da alle andre bygninger havde af lerklinede vægge, men sådan var det altså her i sognet i 1700-årene.

Ved en auktion på Brejninggaard i 1712 nævnes for første gang murermester Mikkel Andersen i Brejning, uden at det siges, hvor han boede. I 1718 var han fæster af Villads Væring i Kirkebyen, senere endte han som fæster af Bilring, hvor han døde som 80 årig i 1762. Han blev stamfader til en murerslægt her i sognet og i nabosognene i fire generationer. To af hans sønner blev murere, sønnen Christen Mikkelsen (o.1706-1762) var dels fæster af gården Mose, dels murermester og tilsyneladende med et stort arbejdsområde i mange af de omliggende sogne. I 1739 havde han 1 tjenestekarl og betalte 10 skilling i skolepenge, i 1743 svarede han 1 Rdl 48 skilling i skat af sit erhverv og havde stadig en karl. Da han døde i 1762, var han i gang med et større arbejde på Dejbjerg kirke, som han 5-4--1762 havde indgået kontrakt med godsejer Juel på Brejninggaard, som også ejede Dejbjerg kirke, om, og det er da også tænkeligt, at det er ham, der havde med reparationen af Brejning kirketårn i 1757 at gøre, men kirkeregnskabsbogen for dette år og årene omkring eksisterer desværre ikke mere. Der er bevaret et stort skifte efter ham, som viser, at der var velstand på stedet. Konen, Karen Christensdatter, var feldbereder Christen Thomsens datter fra Bæk, og havde endda haft en sølv-ske med sine initialer K.C.D, som datteren Johanne, gift med mølleren hejle Lindegaard i Brejninggaards vandmølle, havde arvet. Sønnerne Thomas og Christen i Brejning havde fået overdraget hans murermesterværktøj, før han døde.

Hans broder Ib Mikkelsen (o.1712-1796) var oprindelig fæster af Blæsbjerg, som han giftede sig til. Da han i 1767 opsigte fæstet p.g.af alderdom og svaghed (hans kones) og flyttede til Kirkehuset, kunne han kun tage sig af besætningen på Blæsbjerg til påske det år, for efter påske skulle han på murerarbejde og kunne ikke sådan komme hjem, og da konen døde året efter, var han på arbejde i Idom, hvorfor skiftet måtte udsættes noget, da han ikke kunne forlade sit arbejde for at gå hjem til Brejning i utide. Noget tyder på, at han arbejdede under broderen. Han kaldes også undertiden smed, og da Blæsbjerg brændte i 1753, gik hans smedered-skaber til. I folketællingen 1787 kaldes han både murer og smed, og i skiftet efter konen siges det, at hans ældste søn skulle arve hans smederedskaber, når den tid kom.

Tre af Christen Mikkelsens sønner blev murermestre. Hans Christensen, som antagelig var den ældste (o.1732-1778) var fæster af Herborg Bæk og murermester. Ved hans død havde han stadig et tilgodehavende for murerarbejde udført på herregården Eskær nord for Skive. Mikkel Christensen, som døde før 1781, var murermester i Dejbjerg, og Christen Christensen (o.1734-1816) fortsatte traditionen i Brejning sogn, samtidig med at han var fæstebonde i Tudskær, og blev af præsten i folketælling 1787 betegnet som "en god murermester". Hans søn Christen Christensen (1769-1842) fortsatte slægtens erhverv som murermester i Brejning. Sønnen Thomas Christensen, der fik overdraget murermesterværktøjet sammen med broderen Christen i 1762, brugte ikke murermesterhåndværket.

Han var først fæster af gården Mose sammen med faderen, men endte som møller på Bundsbæk vandmølle.

Der var i den periode endnu en murermester i sognet. Niels Jensen Romdal boede i Kirkehuset ved Brejning kirke. I 1739 betalte han 10 skilling i skolepenge, lige så meget som Christen Mikkelsen, og havde 2 tjenestedrenge, men i 1743 siges det, at han nu var gammel, fattig og vanfør, så han slap for at svare skat af sit erhverv, og han døde 77 år gammel i 1749.

Her er tidligere nævnt Niels Christian Nielsen i Kassentoft, som egentlig var skomager, men også fuskede lidt i murerfaget, men med dårligt resultat, så selv om han i tingbogen kaldes ”murermester”, så kan han ikke regnes til de rigtigt uddannede af slagsen.

Tømrere:

Den eneste tømrer eller ”tømmermand” der er nævnt i sognet i denne periode, er Christen Jensen i Vanting (o.1707.1771). I 1743 kaldes han fattig, men han betalte dog 1 Rdl i skat af sit erhverv. I skiftet efter hans kone, Kirsten Iversdatter, i 1769 nævnes hans redskaber, der fandtes i det østre kammer i stuehuset: 3 økser, 2 save, 2 hug jern (stemmejern), 3 høvle, 2 spigerbor, 2 navere, 1 hammer og 1 hugtang, og der står i skiftet, at når han engang er død, skal den ældste søn, Iver Christensen, arve redskaberne. De forskellige skifter fra denne periode viser, at der på de fleste ejendomme fandtes nogle tømmerredskaber, men dog ikke så stort et udvalg, som de her nævnte, men de fleste fæstebønder kunne klare småreparationer selv. I mange af skifterne fremgår det, at det var naboen, der fremstillede ligkisten til den afdøde. Da Anders Knudsen døde i Langergårde i 1768 nævnes der et vaterpas blandt hans redskaber.

Skræddere:

Christian Christensen (o.1676-1752) er første gang nævnt som skrædder i sognet i et mandtal til ekstraordinære skatter 15-9-1717, hvor han betaler 2 Rdl i skat af sig og sin hustru og 1 Rdl i skat af sit erhverv. Han var først fæster i Kildsigmose derefter fra 1734 i Blæsbjerg. I 1739 betalte han 8 skilling i skolepenge, men er ikke nævnt blandt håndværkerne i 1743.

Samtidig og lidt senere boede Laurids Poulsen (o.1715-1798) som fæstebonde og skrædder i Dumpen i Kirkebyen. Han optræder ind imellem i skifterne for at vurdere et stykke tøj. I 1739 betalte han 8 skilling i skolepenge, men da der blev udskrevet en skat på håndværk i 1743, gjorde han, som andre også gjorde, adskillige krumspring for at slippe for at betale. Han var fattig som så mange andre, men han havde en ekstra trumf, han havde ”skade på sindet”, som sognepræsten skrev i skatte-mandtallet, om det var p.g.af skatten fortælles ikke, men de høje herrer i København, lod sig formilde, så han slap for skat. Der var trods alt langt fra København til Brejning sogn, og når sognepræsten havde skrevet det i mandtallet, måtte det vel passe. Og så levede Laurids Skrædder lykkeligt videre med sin skade og sine penge i behold og fik efterhånden sine børn placeret på gode gårde rundt om i sognet.

Laurids Nielsen (o.1730-1785) var født i Lille Kildsig, og i skiftet efter hans forældre i juni 1744 siges det, at han var vanfør og mindre end normalt. Han ville helst blive hos sin søster og svoger i Lille Kildsig, hvor han boede formedelst 8 Sletdaler om året for kost og logi indtil 1751, hvor hans halvbroder, Thomas Pedersen, i Vesterbæk sørgede for, at han blev sat i skrædderlære hos skræd-

dermester Niels Kejl i Sejlstrup. Han var ikke glad for at være i denne plads, så skrædderen fik 10 Rdl 15-2-1752 for at løse ham fra lærepladsen uden proces. I november 1752 akkorderede halvbroderen med skræddermester Michel Michelsen i Ånum ved Skjern om en læreplads, og her var han, til han blev udlært i 1754, hvorefter han først boede hos halvbroderen siden i et lille hus på halvbroderens mark på Vesterbæk hede. Michael Michelsen fik 5 Rdl, da Laurids startede i lærepladsen samt yderligere 5 Rdl, da han var udlært.

I periodens sidste del boede Peder Nielsen Skrædder (o.1718-1795) i den østligste af de to Tuds-kærgårde. Han var først feldbereder, men kaldes siden for skrædder. Det nævnes i et tingsvidne fra 20-8-1776, at han syede en hue af fløjls til en af konerne i sognet, så den gamle regel fra Christian den 5.'s Danske Lov med, at bondeskræddere kun måtte sy vadmel, var nok gået i glemmebogen. Skifterne fra de mere velstående bondekoner nævner da også silke, fløjls og forskellige bomuldsstoffer.

Kvindernes påklædning:

Det er selvfølgelig her umuligt at give et indgående indblik i kvinders og mænds påklædning, men et lille kikk i et enkelt skifte kan dog godt give et fingerpeg. I 1769 døde Kirsten Iversdatter i Vanting, og hendes kiste og skrin indeholdt hendes tøj. Hendes overtøj bestod af en kattuns kåbe med sølvhager, en gammel muffe og et par handsker. Hertil kom en sort fløjls pandepude, et rødt tørklæde, to huer, to lin og to hvide tørklæder. Hendes øvrige klæder bestod af to par nye og to par ældre strømper, et gammelt brunt vadmelsskørt, et brunt tosilsskørt, et grønt firesilsskørt, et brunt sakse-skørt, en kattunsundertrøje, en saksestrøje, et par halværmer og et blåhvidt forklæde. Træsko nævnes ikke, der har sikkert været så slidte, at de ikke var værd at medtage. Derimod var der to par gamle sko.

Hendes beklædning i kisten var to hvide klæder, en hue og en lidse samt yderligere en sort silke hue, en sort plydes kaparøllike og et gammelt blå vadmelsskørt.

Oftest var det sådan, at var der efterladte børn, så arvede de den afdødes klæder. Da Anne Frederiksdatter i Pilgård døde i 1791, efterlod hun to børn på 4 og 6 år, og der var ifølge skiftet ikke andet at arve end moderens kiste og klæder, alt hjemmegjort, og faderen og værgerne syntes, "at børnene skulle have et minde om, at de havde haft en moder", hvilket skifteretten billigede, især da der var tale om hjemmegjorte varer, der kunne gemmes, til børnene blev 20 år gamle og selv myndige!

Mændenes påklædning:

Da Peder Pedersen døde i Lille Røjkum i 1755, efterlod han sig følgende klæder:

En grå vadmelsskjorte (kjortel), en brun klædes vest, en brun vadmelsskjorte, en lærreds skjorte, en stribet nattøje, et par skindbukser, et par sorte vadmelsskjorte, en blå brystduk, et par gamle støvler, et par gamle sko, et hørgarns - og et blågarns skjorte, to halsklude, et hat, en hue og et par strømper. Heller ikke her fandtes træskoene værd at tage med i vurderingen. Hos nogle af bønderne fandtes der også lærredsskjorter og hættelag.

Mændene holdt sig som regel fra det mere spraglede, men mølleren Hejle Lindegaard havde dog trods alt et sæt grønt tøj bestående af bukser, vest og "kjol", og møllersvenden Christen Hansen

havde en sølvknappet stok med, når han gik i kirke om søndagen. Feldberederne Mads Hansen og Niels Lauridsen havde også en lædersaddel at ride på, det var der ingen af de almindelige fæstebønder, der havde. I den anden ende af skalaen var den yderst fattige Gravers Christensen i Ravnsbjerg. Da han døde i 1775 bestod hans samlede klæder af en gammel kjortel, vest og bukser, et par strømper og en hat, alt i så ringe stand, at det ikke blev vurderet.

Gamle Janus Henriksens ”muldtøj” (begravelsestøj) blev nævnt i skiftet efter hans kone, Johanne Amme i 1772. Det bestod af et lagen, et skørt og hue ”med videre tilbehør”.

Vævere:

Ligesom det gjaldt for tømmerhåndværket blev det sagt i 1741, at der var nogle i sognet, der kunne væve, men ingen brugte håndværket til dagligt. Nogle af de unge vævede eventuelt for andre om vinteren, når de var hjemme hos forældrene. Mens karter og en rok med tilbehør findes i de fleste skifter, er det sjældent, at der nævnes en væv blandt bohavet, måske fordi væven som regel stod hos husmændene, hvorfra der kun er bevaret ganske få skifter. I skiftet efter Anders Knudsen i Langergårde i 1768 er der nævnt en væv i stuen, men han havde også en voksen søster boende, så det kan jo have været hendes arbejdsplads. I skattemandtallet fra 1743 opgives det, at Erik Jacobsen i Kildsigmose var væver, men han kaldes også undertiden både muremester og skindhandler, så han har sikkert kun periodevis levet af at væve eller har haft folk til arbejdet. Gamle Johanne Amme i Kildsigshus, der døde i 1772, levede på sine gamle dage af at spinde for folk og strikkede sikkert også, for i boet fandtes stålstrikkepinde og også et par briller.

Skomagere:

I mange år boede skomager Niels Nielsen Gasse til leje i det lille hus, Brejning Lukke kaldet, der lå lige ved udkørslen fra Brejninggaard ind mod gårdens markdige. Han var en fattig mand og har antagelig stået for en del af de sko og støvler, der nævnes i skifterne. Han havde penge til gode i boet efter møllersvenden Christen Hansen i 1752 for læder til et par tøfler. Han havde nu også solgt ham en almanak, så han drev nok lidt handel samtidig med skomageriet. Sønnen, Niels Christian Nielsen (o.1730-1799), der var fæster i Kassentoft, var også skomager, men forsøgte sig også som før nævnt som muremester og handlede med alt muligt, blot det gav penge, hvorved han både forsømte sin fæstegård og handlede sig i armod.

Smede:

I hele dette århundrede er der tradition for, at Mosen, den nuværende Kærgård, var hjemsted for sognets smed, som samtidig var fritaget for landgilde mod at lave alt smedearbejde på Brejninggaard. Arbejdet gik i arv fra far til søn, men desværre er der ikke bevaret skifter fra gården, så vi mangler en beskrivelse af smederedskaberne. Den første i slægten var Christen Nielsen Smed, som var født o.1666 – måske i Kassentoft – og døde på Mose i 1745. Han er nævnt første gang på Mose i mandtallet til landmilitiets munderingspåbud i 1704, hvor det siges, at han var ungarl. I mandtal til de ekstraordinære skatter i 1717 har han hustru og to børn og driver smedehåndværk. Han er sidst nævnt som smed i 1731.

Niels Christensen Smed er nævnt på gården i 1739 og er forgængerens søn. I præstemandtallet til ekstraskatten i 1743 siges det, at han var en fattig smed, der havde to gamle forældre at underholde. Han er sidst nævnt som fæster på gården i 1755. Hans død er ikke noteret i kirkebogen, men han er

levende, da hans kone dør i 1776. Sønnen Jacob Nielsen Smed er tredje generation og var født på Mosen o.1734 og døde i her i 1816. Han er nævnt første gang som fæster på gården i 1761.

Smedefolkene i Mosen var nu ikke de eneste smede i Sognet på den tid. Hen mod periodens slutning boede Niels Andersen (o.1745-1819) i Gåsdal, hvor der jo også i århundredet før havde været smedje. Han får betegnelsen ”en god smed” i folketælling 1787 modsat Jacob Nielsen i Mosen, som ikke engang er medtaget i tællingen.

I 1776 døde Gravers Iversen Smed i Øde Røjkum, den tidligere degnebolig, hvor han havde indrettet smedie med blæsebælg, ambolt og diverse hamre og tænger i et fire fags hus vestligst på ejendommen. Nok så interessant er det, at der i boet også fandtes et formjern til at støbe klokkehjul i samt flere færdige jernlåse. Han må have ernæret sig som klejnsmed ved at lave låse til folks kister og skabe og ure til deres dagligstue, og der optræder da også ure (”klokvisere”) en del steder i skifterne i denne periode, men mig bekendt er der ikke bevaret noget ur med hans navn på urskiven.

Mølleren:

Som nævnt i forrige fortælling, var mølleren på Brejninggaard vandmølle en fast bestanddel af sognets håndværkere. Mølleren Hans Christensen flyttede til Oddebæk som fæster omkring den tid, godsejer Eenholm i 1726 overtog Brejninggaard, og Eenholm har åbenbart ment, at han selv ville drive møllen, for Hans Christensens søn, Christian Hansen, der syg døde hos søsteren Mette i Lan-gergårde i 1753, blev ansat som møllersvend ved vandmøllen for 30 Rdl 4 mark om året. Han sad økonomisk godt i det og kunne låne en del penge ud til sognets fæstebønder. Under et besøg i København, hvor broderen Christen var hosekræmmer, havde han endda lånt godsejer Eenholm penge. Han var ret belæst og særdeles velklædt.

Hans efterfølger i vandmøllen, Hejle Johansen Lindegaard fra Vester Hassing ved Ålborg (1730-1772), fæstede vandmøllen og giftede sig med pigen Johanne Christensdatter fra murermesterfamilien i Mose. Han drev udover mølleriet også landbrug, men døde allerede i 1772 af den i sognet ”grasserende Sprinkelsyge” (Plettyfus). Enken giftede sig med den nye møller i Vandmøllen, Niels Knudsen (1737-1802), der kom fra Fly. Han var en driftig mand og kunne ligeledes låne penge ud til sognets fæstebønder. Hans hængeskab med mange gamle dokumenter er bevaret hos familie i København. Han må have været noget forhippet for at fæste vandmøllen, for ikke alene måtte han ”overtage” formandens enke og fire uforsørgede børn, men også hans ret betydelige gæld. I 1775 døde hans kone, og året efter giftede han sig med Kirsten Lauridsdatter fra Dumpen. I 1800 kvitterede han fæstet og flyttede med sin familie til Kolstrup i Stepping sogn i Sønderjylland, hvor han havde købt en gård.

Udearbejdende kvinder:

Kvindens plads var i hjemmet, men der er alligevel et par eksempler på ”udearbejdende” kvinder i Brejning sogn i denne periode. Den ene var jordemoderen, ikke nogen med en uddannelse, men antagelig en kone med et godt håndelag ved fødsler. Jordemoderprotokoller findes selvfølgelig ikke, så det er kun præstens lejlighedsvis bemærkninger i kirkebogen, der siger lidt. I 1762 havde jordemoder Bodil Væggerskilde da hjemmedøbt et svagfødt barn i Vesterbæk, og det samme skete i Bæk i 1773, så i hvert fald hun havde ry som jordemoder. Heldigvis er der ikke eksempler i kirkebogen på, at en ung kone er død i barnsnød og blevet begravet uforløst med sit ufødte barn.

Det andet eksempel er mere sjældent, idet Brejning sogn har huset en amme. I 1772 døde Johanne Amme i Kildsighus, hvor hun boede med sin gamle affældige mand. Hvad hendes fulde navn er, er ikke bevaret, for præsten glemte at indføre hendes dødsfald i kirkebogen, og i skifteprotokollen kaldes hun vedvarende for ”Johanne Amme”. Hun kan ikke have været helt ung, for sønnen Henrik, som hun havde sammen med manden Janus Henriksen, var blevet gift allerede i 1754. I 1752 boede de i Sdr. Lem sogn, for 6-6-mødte Janus Henriksen for herredstinget i anledning af ildsvåde i sit hus i Sdr. Lem sogn, der havde været så voldsom, at hans kone nær var indebrændt. Hun havde endnu en søn, en uægte en af slagsen, der tjente på Brejninggaard, så det har nok været ham, der var skyld i, at hun blev amme. Hvor hun havde været amme er heller ikke oplyst, men som følgende viser, sad hun ganske godt i det. Det var nemlig sådan, at der skulle holdes auktion over hendes bo, så hendes efterladte mand kunne få noget at leve af, og ved et ”uheld” er begæringen om, at degnen Hammerich skulle læse følgende indkaldelse på kirkestævne i Brejning kirke kommet med i skifteprotokollen og lyder sådan:

”Herved bekendtgøres, at på førstkommende tirsdag d. 17. marts formiddag kl. 9 bliver udi Brejning Løkke i Brejning sogn holdet offentlig auktion på så kaldede Johanne Ammes efterladenskaber bestående af nogle gode gangklæder, ulden og linned, så og en del spunden ulden og hørgarn, item (ligeledes) en god kobber kedel, noget sølv med mere, (samt) adskilligt slags husgeråd. Til samme tid og på samme sted bliver ligeledes bortsolgt nogle mandsklæder af Janus Henriksens. Thi ville de lysthavende bemeldte dag, tid og sted behagelig indfinde dem, da konditionerne på auktions stedet af liebhaverne til efterretning skal blive lydelig oplæst og bekendtgjort”.

Karle og piger:

Til at klare arbejdet med hoveriet og med driften af fæstegårdene var det nødvendigt at have karle og piger til hjælp, ikke mindst de steder, hvor der samtidig blev drevet et håndværk. Det er begrænset, hvor mange opgivelser om antal tjenestefolk der er bevaret fra Stavnsbåndstiden, men lidt er der dog at finde. I 1739 var der 29 karle og drenge og 27 piger rundt om på gårdene, samt 6 karle, 4 drenge og 5 piger på Brejninggaard. I folketælling 1769 er der opgivet 11 ugifte karle og 18 ugifte piger mellem 16 og 24 år samt 2 ugifte karle og 11 ugifte piger mellem 24 og 36 år. Godsejeren på Brejninggaard opgav karlelønnen til 15 sletdaler om året i 1768 og sagde, at tjenestefolkene skiftede plads både til Pinse og til Mikkelsdag (29-9).

Fattigvæsen.

Som nævnt i første del var der selvfølgelig også fattige mennesker i Brejning sogn, men der er ikke bevaret noget særskilt skriftligt om dem fra denne periode. Som nævnt meddeler kirkebogen om de døde fattige, og i forbindelse med, at sognet fik en skole, er de fattige også nævnt, da godsejer Énholm indførte ”brugerbetaling” i 1739, idet han oplyste, at sognet havde almisselemmer nok at føde på, udover de 22 fattige gamle, som nok kunne tjene lidt, men væsentligst var afhængige af slægts og venners hjælp for at kunne holde livet.

I slutningen af 1787 skulle sognepræsten indberette sognets forhold til en fattigkommission, der var nedsat i København for at undersøge fattigvæsenets tilstand i Danmark. For Brejning sogns vedkommende blev følgende indberettet:

Sognets areal var på ca. 137 tdr, hartkorn, beboernes antal var 324, heraf var 25 fattige og 5 almisse-

selemmer.

Indtægten til fattigkassen bestod af 1 Rdl 4 mark tavlepenge fra kirkens indsamling, den årlige penge ligning var 4 Rdl 64 skil, naturalieafgiften var for rug 4 tdr. 5 skp. 2 fjr., i penge 14 Rdl 50 skil, og for byg 3 tdr 2 fjr., i penge 6 Rdl 75 skil, således at indkomsten i fattigkassen i alt var 27 Rdl 13 skil.

Fattigkassens udgift: Man anvendte højst 16 skp rug og 8 skp byg samt 5 Rdl 80 skil til ansattes løn. Desuden tilføjes følgende i indberetningen: ”Sognet formenes vel at kunne føde sine fattige, så længe en del af dem løber landet om, men når de alle skulle fødes af sognet, ville almissen blive for tung for beboerne, hvoraf en dels selv er fattige og køber ikke lidet korn”.

Værnepligt.

Da Stavnsbåndet blev indført i 1733, betød det samtidig, at der blev oprettet en militi af bønderkarle ifølge forordningen af 4-2-1733, idet der skulle stilles 1 karl for hver 60 tdr. hartkorn. For at have en passende karle at vælge imellem blev det efterhånden ved lov indført, at mandkøn mellem 4 og 36 år ikke måtte forlade deres fødestavn, før de havde været soldater eller fået fripas.

Brejninggaards ejer, Eenholm, ejede jo hele sognet og mere til og havde i alt 240 tdr. Hartkorn under Brejninggaard, så han skulle stille med 4 soldater. Fra starten af blev det Niels Nielsen, 26 år og født i Lille Sandbæk, senere fæstebonde i Askov, Nr. Omme, Peder Mouritsen, 32 år og født i Lem Bjerg, Jens Jensen, 28 år og født i Bjørnkær, fæster i Videbæk og sidst på Bjerg her i sognet, og Peder Knudsen, 26 år og født i Opsund, hvor hans far ikke var fæstebonde, men antagelig indsidder i én af gårdene. De skulle selvfølgelig i det daglige passe deres arbejde, men blev så indkaldt til øvelse langs afsted. Der findes ikke lister bevaret over de senere indkaldte soldater. På flere af sognets gårde boede der sergenter efter 1733, f.eks. Johan Hostrup i Kassentoft. Og Poul Henriksen, indsidder i Øde Røjkum, der kom fra Tim, hvor han var sergent. De stod for soldaternes eksercits, der som regel foretoges om søndagen efter kirketid.

20. juni 1788 blev Stavnsbåndet ophævet, forordningen derom er blevet læst op på kirkestævne her i sognet, som i alle sogne, men hvor meget det umiddelbart har betydet for sognets beboere, er der intet bevaret om. Først fra år 1800 var bønderne ikke mere forpligtet til at bo på ”deres” gods` ejendom. Hjemsendte soldater og uegnede til at være soldater var dog løst fra stavnen fra 1788. En følge af Stavnsbåndets bortfald var, at der blev indført værnepligt, men stadigvæk var det kun bondebefolkningen, der blev indkaldt. Hvert sogn udgjorde et lægd, og Brejning sogn hørte mellem 1789 og 1793 under Lundenæs amt og havde lægd nummer 31. Anders Lauridsen i Langergårde, som var sognefoged, blev udnævnt til lægdsmand og førte den første lægdsrulle fra 1790. I lægdsrullen er angivet tjenestestedet for de af Brejning sogns unge karle, der havde været soldater i den sidste del af stavnsbåndets tiden. Det ser ud til, at en del har ligget ved 2. Jyske Regiment, men der eksisterer ikke ruller herfra bagud i Hærens arkiv. Nogle havde været ryttere ved Holstenske Regiment, det gælder de højeste. Den gennemsnitlige højde på de unge karle her i sognet var for de flestes vedkommende 155 til 160 cm, en enkelt i Randbæk ragede op over mængden med sine 168 cm. Næste lægdsrulle kom i 1792, og siden fulgte hoved- og biruller i en lind strøm, som gør det muligt at følge de indrullerede karle fra sted til sted, også når de var hjemmefødninge og blev i Brejning sogn.

1793 blev de gamle amter nedlagt og de nye oprettet, her på stedet betød det, at Lundenæs-Bøvling amt måtte vige for det nye Ringkøbing amt, og 5-6-1794 blev Brejninggaards bøndergods sat på auktion, så en ny tid var på vej for Brejning sogn.

**Johannes J. Lund
Spjald, 1989-2018.**